मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०८२/०८३-२०८४/८५)

(अन्तिम प्रतिबेदन)

प्यूठान नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
प्यूठान, लुम्बिनी प्रदेश ।

परिच्छेद- १
परिचय र उद्देश्य

१.१ पृष्ठभूमि :

नगरपालिकाको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र बिभिन्न क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विषय क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्यहरु हासिल गर्न सार्वजनिक खर्च ब्यवस्थापनको महत्वपुर्ण भूमिका हुन्छ। आवधिक योजनालाई वार्षिक बजेट र कार्यक्रमसंग जोड्ने वित्तीय अनुशासनको औजारको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय सुशासन कायम गरी सार्वजनिक श्रोत ब्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउँन सहयोग गर्दछ। नेपालमा आ.व. २०५९/६० वाट उपयोगमा ल्याइएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख उद्देश्य सरकारले गर्ने सबै खर्च प्राथमिकताका आधारमा बाडफाँड गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु हो ।स्थानीय तहमा पनि यसले विकास योजनाको लक्षित नतिजा हासिल गर्न श्रोत-साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय अनुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउँन महत्वपूर्ण भूमिका निर्बाह गर्दछ।

१.२ अबधारणा र उद्देश्य

१.२.१ अबधारणा

सार्वजनिक बित्त ब्यवस्थापनको एक औजारको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले नगरपालिकासंग उपलब्ध सीमित श्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ। यस अन्तर्गत संघ तथा प्रदेशबाट नगरपालिका लाई विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने श्रोत, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य श्रोत समेत आंकलन गरी समष्टिगत वित्तीय खाका निर्धारण गरिन्छ। यसैको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरुप बिषयगत कार्यालय/शाखा र नगरपालिका को अन्य निकायहरूसंग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अबधिको बजेट विनियोजन गर्न मध्यमकालीन खर्च अनुमानको विषयगत सीमा तयार गरिन्छ ।यसरी निर्धारण भएको बजेटको सीमा भित्र रहेर बिषयगत महाशाखा/कार्यालय/शाखाहरुले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक खर्चको कार्यक्रम तथा आयोजनागत विनियोजन अनुमान गर्दछन्। यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यसमा पहिलो वर्ष बजेटको वास्तविक अनुमान हुन्छ भने बाँकी दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ ।जसमा पहिलो वर्षको प्रगति समिक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन गरी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ ।यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आंकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र बस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपुर्ण भूमिका खेल्दछ ।

१.२.२. उद्देश्यहरु;

नगरपालिकाले तर्जुमा गर्ने मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मूख्य उद्धेश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्;

१) आवधिक योजना र बार्षिक बिकास योजनालाई बजेटसँग तादाम्यता कायम गरी श्रोत-साधनको विनियोजनलाई उपलब्धिमुलक बनाउनु,

२) आयोजनाहरुको प्राथमिकीकरण गर्न र प्राथमिकता प्राप्त आयोजनालाई श्रोतको सुनिश्चितता गर्न,

३) सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा वित्तीय अनुशासन कायम गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्राप्त गर्नका लागि नगरपालिका लाई प्राप्त हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य श्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जूमा गर्नु,

४) सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाइ लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

५) बजेट अनुमानलाई बढी वास्तविक बनाउनु,

१.२.३ आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीचको सम्वन्ध;

आवधिक योजना अनुरुप मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुरुप बार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी आवधिक योजनाका लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न सकिने हुन्छ। यी बीचको अन्तरसम्बन्धलाई तलको चित्रबाट स्पष्ट गरिएको छ।

आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीचको सम्वन्ध

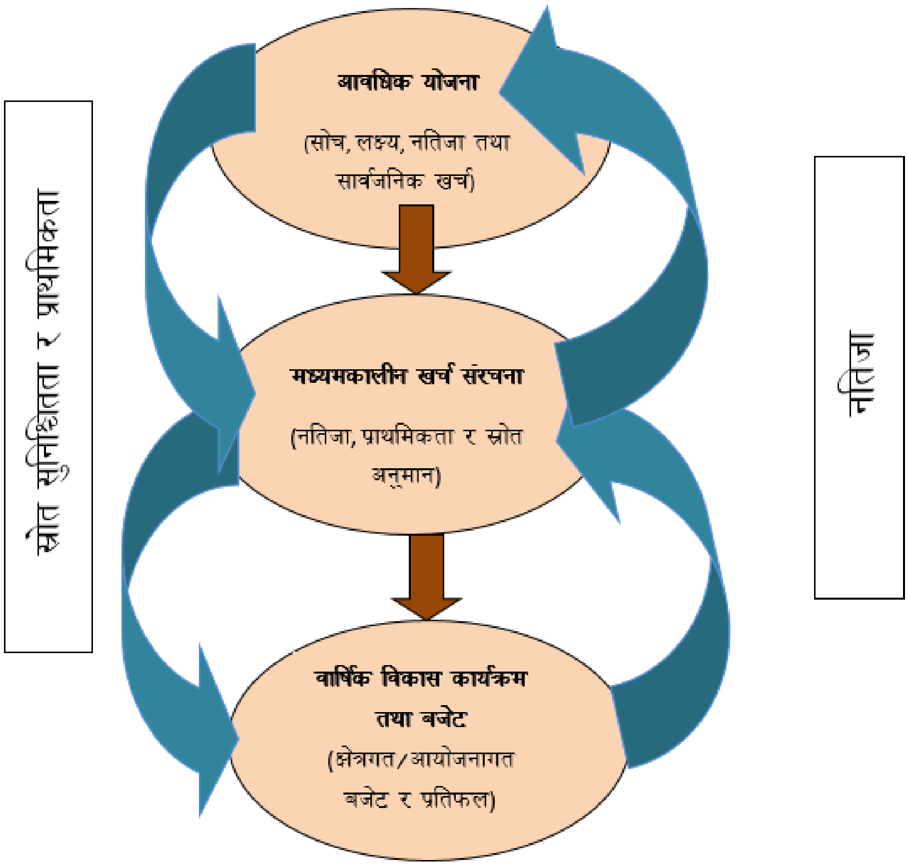

१.३ कानुनी ब्यवस्थाः

सार्बजनिक खर्च ब्यबस्थापनको सन्दर्भमा संविधानले ब्यबस्था गरेको प्राबधानहरु एबं स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका आर्थिक,सामाजिक, वाताबरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित बिभिन्न नीति,ऐन,नियमको कार्यान्वयन तथा दिर्घकालिन योजना,आवधिक योजना र बिषयगत रणनीतिक योजनाको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आबश्यक छ | सोहि मुताबिक यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लिखित पक्षलाई आधार लिएको छ;

- नेपालको संबिधान
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन,२०७४
- अन्तरसरकारी वित्त ब्यवस्थापन ऐन २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायीत्व ऐन, २०७६ र नियमावली २०७७
- स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना दिग्दर्शन,२०७८ (परिमार्जित)
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८
- नगरपालिकाको बिगत २ आर्थिक बर्षको बार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेट एबम बिषयक्षेत्रगत नीति/रणनीति |
- प्यूठान नगरपालिकाको आवधिक योजना,२०८० र राजश्व सुधार कार्ययोजना
- नगरपालिकाको बिनियोजन ऐन
- संघ र प्रदेश सरकारवाट प्राप्त अनुदान र राजश्व बाँडफाँटको सिलिंग

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रियाः

प्यूठान नगरपालिकाले आफ्नो प्रथम मध्यमकालीन खर्च संरचना (आ.ब.०८२/८३-०८४/८५) तर्जुमा गर्दा स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा भएको व्यवस्था अनुरुपको प्रक्रिया र समयसीमा अनुसरण गर्नेछ।

तालिका न.१

क्रियाकलाप	जिम्मेवारी
कार्यपालिकाका सदस्यहरु र विषयगत शाखा प्रमुखलाई अभिमुखीकरण गर्ने	कार्यदल
चालु आवधिक योजना तथा अन्य क्षेत्रगत योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रमको समिक्षा गर्ने	कार्यपालिका
त्रीवर्षीय खर्चको प्रक्षेपणसहित बजेटको आकार र श्रोतको आंकलन तथा बजेट र मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा मार्गदर्शन तयारी	स्रोत अनुमान समिति
मध्यमकालीन खर्च संरचनाको श्रोत अनुमान, बजेट सीमा र मार्गदर्शन पारित गर्ने	कार्यपालिका
क्षेत्रगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन विषयगत समिति वडा कार्यालय र विषयगत शाखामा पठाउने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
बिषय उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयारी	बिषयगत शाखा/कार्यदल

विषयक्षेत्रगत रुपमा छलफल र प्राथमिकीकरणः - आयोजना अन्तिम प्राथमिकताक्रम सहितको सुची तयार गर्ने (आयोजनाहरू गाभ्ने, हटाउने र आयोजनाको पुन प्राथमिकीकरण गर्ने)	विषयगत समिति
मध्यमकालीन खर्च संरचना, कार्यक्रम र बजेट प्रस्ताव गर्ने - नयाँ आयोजना (श्रोतको अवस्था हेरी) छलफल गर्ने, पहिचान भएका आयोजनाको आवश्यकता, तयारी अबस्था र औचित्य हेरी बजेट छलफल गर्ने - मध्यमकालीन प्रक्षेपण (बजेट स्रोत तथा खर्चको प्रक्षेपण) सहितको खाका तयार गर्ने - आयोजनाको विवरण तयारी गर्ने - नतिजा खाका तयारी गर्ने	कार्यदल
मध्यमकालीन खर्च संरचना छलफल/परिमार्जन तथा आबश्यकता अनुसार सुझाब सहित कार्यपालिकामा पेश गर्ने	बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति
बार्षिक बजेट तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना उपर छलफल/परिमार्जन र स्वीकृत गर्ने	कार्यपालिका
बार्षिक बजेट तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुमोदन गर्ने	नगरसभा

क) त्रिवर्षीय प्रक्षेपण सहित कुल बजेट र श्रोतको आकार तयारी गर्नेः गत आर्थिक वर्षको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको प्रक्षेपित अवस्था, सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोतको आधारमा आगामी ३ वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम बारेमा वडा कार्यालय, सम्बन्धित बिषयगत कार्यालय, योजना तथा प्राविधिक महाशाखा र नगरपालिका को कार्यपालिकाले नीतिगत छलफल गरी आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रमको प्रक्षेपण गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन गरिएको छ । यो कार्य गर्दा सम्बन्धित निकायहरूको संलग्नतामा योजना तथा प्राविधिक शाखाले समग्रमा पुनरावलोकन गरी अवधारणापत्र तयार गरेको छ भने स्रोत समितिले नगरपालिका को अर्थतन्त्रको वर्तमान स्थिति, चालु आवधिक योजना, सङ्घ र प्रदेश सरकारवाट बिभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट स्रोत, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम तथा रोयल्टी बापत प्राप्त हुने रकम, बाह्य एवम् आन्तरिक वित्तीय साधनको सम्भावना, करको लचकता, राजस्व प्रक्षेपण तथा कार्यगत नीति र प्राथमिकताको आधारमा आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको कुल बजेटको आकार तयार गरिएको छ। यस सम्बन्धि विवरण **अनुसूची-२** मा उल्लेख गरिएको छ ।

ख) बजेट सीमा निर्धारण तथा बाँडफाँट : स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तयार गरेको आगामी ३ वर्षको स्रोत तथा खर्च अनुमान तथा प्रक्षेपणका आधारमा योजना शाखाद्वारा निकायगत र विषयगत रुपमा चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थासहितको बजेटको सीमा र मार्गदर्शन तयार गरियो । माथि उल्लेख भएअनुसार तयार भएको निकायगत/विषयगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन कार्यदलमा पेश भै आबश्यक छलफल तथा परिमार्जन गरी स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति मार्फत कार्यपालिकामा स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको थियो । कार्यपालिकावाट स्वीकृत बजेट सीमा र मार्गदर्शनलाई वडा कार्यालयसँगको प्रतक्ष्य सम्पर्क र सहयोग समेतको आधारमा बिषय उपक्षेत्रगत र क्षेत्रगत रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्न सम्बन्धित शाखामा प्रेषित गर्ने ।

ग) बिषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारीः

नगरकार्यपालिकावाट स्वीकृत गरी पठाएको बजेट सीमा र मार्गदर्शनभित्र रही सम्बन्धित बिषयगत शाखाले आफ्नो बिषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा आयोजनामध्ये वडा कार्यालयसँगको समेत समन्वयमा आवश्यकता र प्राथमिकीकरणका आधारमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको त्रिबर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको बिषय उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना विवरण तयार गरियो र यसरी उपक्षेत्रगत रुपमा तयार भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको विवरणलाई कार्यदलले सम्बन्धित शाखा प्रमुखसँगको सहकार्यमा बिषयक्षेत्रगत रुपमा एकिकृत गरी बिषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरी नगरपालिकाको आबाधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, स्थानीय प्राथमिकता र बिषयक्षेत्रगत नीति तथा गुरुयोजना अनुरुप आबश्यक छलफल एबम् परिमार्जनको लागि सम्बन्धित विषयगत समितिमा पेश गरियो। बिषयक्षेत्रगत रुपमा प्रस्तावित मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्तावित आयोजना/कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रको रणनीतिक स्तम्भ, प्राथमिकीकरण, जलवायु संकेत, लैंगिक संकेत र दिगोविकास लक्ष्यका आधारमा सांकेतीकरण समेत गर्नुपर्दछ ।

घ) विषयगत समितिमा छलफल तथा परिमार्जनः बिभिन्न बिषयगत शाखाबाट प्रस्तावित भई कार्यदलले तयार गरेको आयोजना/कार्यक्रमहरूको त्रिबर्षिय खर्च प्रक्षेपण सहितको बिषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र बार्षिक बजेट माथी सम्बन्धित विषयगत समितिमा दफावार छलफल गर्नुपर्दछ। यसरी छलफल गर्दा नेपालको संविधान (मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान र नीतिहरू र सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र/क्षेत्राधिकार), राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय आवधिक योजना, प्रादेशिक आबाधिक योजना, नगरपालिकाको आवधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, आवश्यकता, समस्या र सम्भावना, क्रमागत आयोजना/कार्यक्रम, दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरणका सवाल समेतको आधारमा छलफल गरी आयोजना/कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रको प्राथमिकीकरण एवम् बजेट बाँडफाँट गर्नुपर्दछ।

ङ) एकिकृत मस्यौदा तयारः विषयगत समितिमा दफावार छलफल गरी प्रस्ताव भएका कार्यक्रम/आयोजना तथा उपक्षेत्रगत त्रिवर्षिय खर्च प्रक्षेपण सहितको बिषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमलाई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले कार्यदलको सहयोगमा आबश्यक छलफल तथा परिमार्जन सहित मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकीकृत मस्यौदा तयारी गरियो। सो क्रममा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले खर्चको माग र उपलब्ध स्रोत वीच सामन्जस्यता कायम हुनेगरी विश्लेषण गरी बिषय क्षेत्रगत माग र स्रोतको विवरण तयार गर्नुपर्दछ |

च) कार्यपालिकामा पेश तथा स्वीकृतिः बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले तयार गरेको मध्यमकालीनखर्च संरचनाको एकिकृत मस्यौदा स्वीकृतिको लागि कार्यपालिकामा पेश गर्नुपर्दछ । पेश भएको एकिकृत मस्यौदा उपर नगरकार्यपालिकामा छलफल भई आबश्यकता अनुसार परिमार्जन सहित स्वीकृत गर्ने | कार्यपालिकावाट स्वीकृत भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्ने |

परिच्क्षेद २

मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमी

सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापनको एक औजारको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सरकारसंग उपलब्ध सीमित श्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ । यस अन्तर्गत संघ तथा प्रदेशबाट नगरपालिकालाई विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने श्रोत, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य श्रोत समेत आंकलन गरी समष्टिगत बजेट खाका निर्धारण गरिन्छ।यसैको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरुप बिषयगत शाखा र नगरपालिकाको अन्य निकायहरूसंग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अबधिको बजेट विनियोजन गर्न मध्यमकालीन खर्च अनुमानको विषयगत सीमा तयार गरिन्छ।यसरी निर्धारण भएको बजेटको सीमा भित्र रहेर बिषयगत शाखाहरुले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक खर्चको कार्यक्रम तथा आयोजनागत विनियोजन अनुमान गर्दछन्।यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ ।यसमा पहिलो वर्ष बजेटको वास्तविक अनुमान हुन्छ भने बाँकी दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ।पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ।जसमा पहिलो वर्षको प्रगति समिक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन गरी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ ।यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आंकलन गर्नुपर्ने हुन्छ।यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र बस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपुर्ण भूमिका खेल्दछ ।मध्यमकालीन खर्च संरचनाले नगरपालिकाको बजेट बिनियोजन तथा कार्यान्वयन कुशलता मार्फत नगरपालिकाको समग्र दिगो विकास तर्फ मार्गदर्शन गर्दछ |

नेपालमा विकास योजनाहरुवाट अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन नसक्नुको एक प्रमुख कारण उपलब्ध स्रोत साधनको सन्तुलित एवम् वस्तुपरक र प्राथमिकताका आधारमा बिनियोजन हुन नसक्नु हो | जसले गर्दा न्यून पुँजीगत खर्च, आर्थिक बर्षको अन्त्यमा गएर खर्च हुने, आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा लगानी र सम्पन्न आयोजना/कार्यक्रमले दिगो एवम् समाबेशी प्रतिफल दिन नसक्दा हाम्रा समस्या समाधान हुन् सकेको छैनन् | यसको प्रतक्ष्य असर सार्बजनिक बित्त क्षेत्रको अतिरिक्त समग्र अर्थतन्त्र र आर्थिक-सामाजिक विकासमा पर्न गएको छ | नेपालको संविधानले परिकल्पना गरे बमोजिमको आर्थिक सामाजिक एबं भौतिक विकास प्राप्त गर्न नेपाल सरकारको दीर्घकालीन सोंच सहितको पन्ध्रौ आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्यका स्थानीय सवाल, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना, र नगरपालिकाको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र मध्यम अबधिमा हासिल गर्ने उपलब्धिको घोषणा तथा प्राथमिकतावीच तादात्म्यता कायम हुनेगरी आगामी ३ बर्षको प्रथम मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०८२/०८३-०८४/८५) तर्जुमा गरिएको छ |

२.२ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

प्रस्तुत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा नगरपालिकाको आवधिक योजनालाई प्रमुख आधारको रुपमा लिइएको छ ।नगरपालिकाको आवधिक योजनामा उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति र विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीतिलाई यस चक्रीय योजनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य उद्देश्य तथा रणनीति विषय क्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिका रुपमा उल्लेख गरिएको छ ।नगर स्थिति पत्र (प्रोफाइल), बिगत २ आर्थिक बर्षको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तथा चालु आर्थिक बर्षको नीति तथा कार्यक्रम, पन्ध्रौ राष्ट्रिय योजना, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आवधिक योजना एवं राष्ट्रिय, प्रदेश र नगरपालिकाको विषयगत नीतिलाई समावेश गरिएको छ।सो अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनाको समष्टिगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीति देहाय बमोजिम रहेको छ ।

२.२.१ नगर विकासको दीर्घकालीन सोच

“समृद्ध प्युठान नगरपालिका निर्माणको आधार, सामाजिक न्याय र दिगो विकास सहतिको पूर्वाधार”

२.२.२ नगर विकासको लक्ष्य

“प्युठान नगरवासीको जीवनस्तर, वातावरण तथा स्थानीय अर्थतन्त्रमा दीगो र गुणात्मक परिवर्तन गर्ने”

२.२.३ नगर विकासको उद्देश्य

नगरपालिकाको समग्र आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक बिकासको लागि लगानी बृद्धि गरी उपरोक्त लक्ष्य हासिल गर्न देहायअनुसारको उद्देश्य लिईएको छः

१. विकासका लागि अपरिहार्य सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त पार्दै सबल, सक्षम, पारदर्शी र जवाफदेही स्थानीय सरकारको स्थापना गर्नु
३. कृषि तथा औधोगिक क्षेत्रको उत्पादन, रोजगारी र आयमा समाबेशी, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्नु,
४. शिक्षित, स्वस्थ र सभ्य नगरबासी तयार गर्नु
५. योजनावद्ध, व्यवस्थित, व्यावसायिक र विकसित सहर निर्माण गर्नु
६. वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र विपद् उत्थानशिलता प्रवद्र्धन गर्नु
७. पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु ।

२.२.४ नगर विकासको रणनीति

नगर विकासको आवधिक योजनामा उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने देहायअनुसारका प्रमुख रणनीतिहरू अबलम्बन गरिनेछः

१. तुलनात्मक लाभका कृषि, पशुपंक्षी र वनजन्य उपजको व्यावसायीकरण, विविधीकरण र औद्योगीकरण गर्ने
२. उद्योग र व्यापार, दृष्यावलोकन र ग्रामीण पर्यटन प्रवद्र्धन गर्ने

३. जीवनपयोगी शिक्षा, स्तरीय स्वास्थ्य सेवा, सुदृढ सरसफाई तथा खानेपानी सुविधा र सामाजिक सुरक्षामा पहुँच र उपभोग सुनिश्चित गर्ने
४. यातायात, बजार र सुरक्षित आवास, स्वच्छ ऊर्जा तथा सञ्चारका पूर्वाधारको विस्तार र स्तरोन्नति गर्ने
५. विकास प्रक्रिया तथा नतिजालाई वातावरणमैत्री, उत्थानशील र दिगो बनाउने
६. अन्तर सरकार, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिक समाजको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने
७. स्थानीय सेवा तथा विकास उपलब्धिलाई समावेशी, सहज, प्रभावकारी र जवाफदेही बनाउने
८. सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न
९. सहभागितामूलक विकास पद्धति अबलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।

२.३ समष्टिगत आर्थिक खाका

प्यूठान नगरपालिकाले तय गरेको दीर्घकालीन सोच, नगर विकासको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरुप नगर क्षेत्रभित्र उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी लगायत सूचकहरुमा विगत आर्थिक वर्षको अवस्था, उपलब्धी, चालु आर्थिक वर्षको समीक्षाका आधारमा मध्यमअवधिको समष्टिगत आर्थिक खाका तयार गरिन्छ। खाका तयार गर्ने सिलसिलामा आवधिक योजनाको आधारमा बार्षिक योजनाको प्रभाव र असर तहको प्रमुख नतिजा सूचकलाई समेत आधार लिइएको हुन्छ। यस नगरपालिकाको समष्टिगत आर्थिक खाकाको ढाँचा देहायअनुसार रहेको छः

तालिका २.१ प्रमुख समष्टिगत आर्थिक खाका

(आवधिक योजनामा स्पस्ट तथ्यांक उल्लेख नभएकोले आवधिक योजनाको अध्ययन, पार्श्व चित्र तथा बिगत आ.ब.को नीति तथा कार्यक्रमको आधारमा तयार गरिएको)

सि.नं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	गत आ.व. को उपलवधी	चालु आव. को अनुमानित उपलव्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य (नगरपालिका)		
					०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
१	बार्षिक उत्पादन						
१.१	कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२९.३	२८.५	२८	२७.५	२६
१.२	गैर कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	७०.७	७१.५	७२	७२.५	७४
२	औषत पारिवारिक आय	रु.लाखमा	१२०	१२७	१३२	१४०	१४८
३	उद्योग,व्यापार र व्यावसाय	संख्या					
४	औपचारिक क्षेत्रमारोजगारी सिर्जना	कार्यदिन					

५	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	५५	६०	६४	६८	७२

२.४ प्रमुख नतिजा सूचक तथा समस्टिगत मध्यमकालीन नतिजा खाका

"समृद्ध नेपाल र सखी नेपाली" को राष्ट्रिय सोच तथा संकल्प र लुम्बिनी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा नगरपालिकाको आबाधिक योजना एबम विकासको सोच र लक्ष्य अनुरुप आगामी तिन आर्थिक बर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार समष्टिगत लक्ष्यहरुको विद्यमान स्थिति तथा आगामी ३ वर्षको अपेक्षित उपलब्धि तालिका २.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.२ प्रमुख समस्टिगत नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

क.स.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	मध्यमकालीन लक्ष्य			
			आधार बर्ष ०८१/०८२	आ.ब २०८२/०८३	आ.ब २०८३/०८४	आ.ब २०८४/०८५
१	कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा रोजगारी	प्रतिशत	२२	२७	३१	३७
२	खाद्यान्न बाली उत्पादन	मे.टन	१४०७१	१६०००	१७३००	१९०००
३	उद्योग तथा ब्यबसायबाट रोजगारीको सिर्जना (हजारमा)	संख्या	९००	१५५०	१७००	१८००
४	पर्यटन आगमन (हजारमा)	संख्या	५	५.५	७.२	९
५	पर्यटन क्षेत्रमा रोजगारी	संख्या	२५	३०	३८	५०
६	आधारभूत खानेपानी उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	८५	८७	८९	९४
७	बर्षभरी सिंचित क्षेत्रफल (कुल खेति योग्य जमिनको हजारमा)	हेक्टर	२८	३१	३७	५०
८	जम्मा सडक निर्माण लम्बाई	कि.मी.	११०	११५	११७	१२०
९	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता जनसंख्या	प्रतिशत	४८	५५	६०	६५
१०	उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	१२८०	१३५०	१४२५	१५००

११	प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	२५६	३००	३२५	३५०
१३	सरसफाई सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	३३	३५	४०	४५

नोटः आवधिक योजनाको परिमाणात्मक लक्ष्य प्रदेश स्तरको रहेको नगरपालिकाको नरहेकोले नतिजा खाकामा समावेश हुनु पर्ने सूचक, एकाइ, लक्ष्य सम्बन्धित शाखावाट प्राप्त विवरण, नगर पार्श्व चित्र र बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको आधारमा तयार गरिएको

२.५ समष्टिगत मध्यमकालीन बजेट खाका

नगरपालिकाको खर्च अनुमान तथा स्रोत आँकलन गर्दा देहायका आधार अपनाइएको छ;

१. आर्थिक बर्ष २०८०/०८१ र २०८१/०८२ को बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको विवरण र खर्च को आधारमा आर्थिक बर्ष ०८२/०८३ को खर्च तथा आयको प्रक्षेपण गरिएको छ । दोस्रो र तेस्रो वर्षको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम, लक्ष्य, घोषित कार्यक्रम र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा हासिल गर्ने नतिजालाई प्रमुख आधार मानिएको छ ।

२. यसै गरी ३ आर्थिक बर्षको स्रोत अनुमानको सन्दर्भमा सङ्घ सरकारबाट प्राप्त ३ आर्थिक बर्षको बिभिन्न अनुदान शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट सिलिंग,, सङ्घ र प्रदेशको राजस्व बाँडबाँटवाट प्राप्त हुने रकम, प्रदेश सरकारवाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय र उपलब्ध हुने अन्य स्रोत को अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ भने सोहि आधारमा आयोजना/कार्यक्रम तथा प्रशासनिक खर्चको लागि आबश्यक चालु एबं पुँजीगत खर्च अनुमान गरिएको छ ।

३. रोयल्टी (वन, खानी तथा खनिज, जलश्रोत तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत) बाट प्राप्त हुने राजस्व अनुमान गरी गणना गरिने भएतापनि प्यूठान नगरपालिकामा हालसम्म रोयल्टी बापतको रकम प्राप्त नभएकोले उल्लेख गरिएको छैन।

४ . उल्लेखित आधारलाई विश्लेषण गर्दा आगामी तीन वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु. २ अर्ब ३० करोड ३९ लाख ८१ हजार (सबै किसिमका सशर्त अनुदान समेत गरी प्रचलित मूल्यमा) रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस मध्ये चालु खर्च रु. १ अर्ब ६६ करोड २१ लाख ३० हजार (सशर्त अनुदानको चालु खर्च समेत) र पुँजीगत खर्च रु. ६४ करोड १८ लाख ५३ हजार रुपैया रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका २.३ मा र अनुसूची-२ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका न. २.३ आगामी तीन आर्थिक बर्षकोलागि नगरपालिकाको आय-व्यय विवरण (स्रोतः आर्थिक प्रशासन शाखा)

क्र.स.	विवरण	आ.व. ०८०/०८१ को यथार्थ	आ.व. ०८१/०८२ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन वजेट अनुमान र प्रक्षेपण (रु हजारमा)			
				२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	तीन वर्षको कूल
१	खर्च अनुमान	७११७९३	७१२९९८	७२७०९२	७७१०९६	८०५७९५	२३०३९८१
	चालु खर्च	५१८८४६.	५२६६५५.	५२९५६८	५५३८२०	५७८७४२	१६६२१३०
	पुंजीगत खर्च	१९१८७७.	१८६३४३.	१९७५२४	२१७२७६	२२७०५३	६४१८५३
	वित्तीय व्यवस्था	१०७०	०	०	०	०	०
	कुल	७११७९३	७१२९९८	७२७०९२	७७१०९६	८०५७९५	२३०३९८३
२	आय अनुमान						
२.१	आन्तरिक आय	१०८४३७	६६२१३	५१०००	६१२००	६३९५४	१७६१५४
२.२	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम (प्रदेश सरकारवाट)	९०७७	८२६०	१३१८३	१३८४२	१४४६५	४१४९०
	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम (सङ्घीय सरकार)	१११९५३	११८८९९	११०८००	११६३४०	१२१५७५	३४८७१५
२.३	रोयल्टी बाँडफाँट	०	०	०	०	०	०
	क. वन रोयल्टी	०	०	०	०	०	०

	ख. खानी रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ग. विद्युत रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ङ. पानी तथा अन्य रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
2.4	**नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण**	४४५६१२	४८३८६६	५१९४००	५४५३७०	५६९९१२	१६३४६८२
	समानिकरण अनुदान	१२०५००	१२२८००	१२३१००	१२९२५५	१३५०७१	३८७४२६
	शसर्त अनुदान	३०५६१२	३३६०६६	३६३८००	३८१९९०	३९९१८०	११४४९७०
	विषेश अनुदान	६५००	०	८५००	८९२५	९३२७	२६७५२
	समपुरक अनुदान	१३०००	२५०००	२४०००	२५२००	२६३३४	७५५३४
2.5	**प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण**	४१२४५	३५७५८	३२७०८	३४३४३	३५८८९	१०२९४०
	क.समानीकरण अनुदान	८६९५	८३५८	८४०८	८८२८	९२२६	२६४६२
	ख.सशर्त अनुदान	१६५५०	१४९००	१०५००	११०२५	११५२१	३३०४६
	ग. बिशेष अनुदान	१०००	२०००	१८००	१८९०	१९७५	५६६५
	घ. समपूरक अनुदान	१५०००	१०५००	१२०००	१२६००	१३१६७	३७७६७
२.६	आन्तरिक ऋण	०	०	०	0	0	०
२.७	जनसहभागिता						
३	मौज्दात रकम		०	०	०	०	०
	कुल	७१६३२४	७१२९९६	७२७०९१	७७१०९६	८०५७९५	२३०३९८१

२.६ वजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँड

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ (परिमार्जित) मा भएको व्यवस्था बमोजिम विभिन्न आधारमा गरिएको मध्यमकालीन अबधिको (आ.ब.००८२/०८३-०८४/०८५) बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको तुलनात्मक विवरण देहायबमोजिम रहेको छ ।

क. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगमी तीन आर्थिक बर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण को लागि प्यूठान नगरपालिकाको आवधिक योजनाभएका रणनीतिको आधारमा तालिका २.४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

*तालिका २.४ **रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन बर्षको अनुमान र प्रक्षेपण (रु. हजारमा)***

सि.नं.	रणनीतिक स्तम्भ	२०८२/०८३ को अनुमान		२०८३/०८४ को प्रस्तावित		२०८४/०८५ को प्रस्तावित	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	तुलनात्मक लाभका कृषि, पशुपंक्षी र वनजन्य उपजको व्यावसायीकरण, विविधीकरण र औद्योगीकरण गर्ने	३५०३१	५	३८५३४	५	४२३८८	५
२	उद्योग र व्यापार, दृष्यावलोकन र ग्रामीण पर्यटन प्रवद्र्धन गर्ने	९५००	१	१०४५०	१	१०९७३	१
३	जीवनपयोगी शिक्षा, स्तरीय स्वास्थ्य सेवा, सुदृढ सरसफाई तथा खानेपानी सुविधा र सामाजिक सुरक्षामा पहुँच र उपभोग सुनिश्चित गर्ने	४११५००	५७	४३२०७५	५६	४४५०३७	५५
४	यातायात, बजार र सुरक्षित आवास, स्वच्छ ऊर्जा तथा सञ्चारका पूर्वाधारको विस्तार र स्तरोन्नति गर्ने	११३०००	१६	१२४३००	१६	१३४२४४	१७
५	विकास प्रक्रिया तथा नतिजालाई वातावरणमैत्री, उत्थानशील र दिगो बनाउने	१३५००	२	१४८५०	२	१८५६३	२
६	अन्तर सरकार, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिक समाजको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने	२५००	०	२८७५	०	३३०६	०
७	स्थानीय सेवा तथा विकास उपलब्धिलाई समावेशी, सहज, प्रभावकारी र जवाफदेही बनाउने	४५००	१	४७२५	१	४९६१	१

८	सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न	१३३५६०	१८	१३६२३१	१८	१३८९५६	१७
९	सहभागितामूलक विकास पद्धति अबलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।	४०००	१	७०५६	१	७३६८	१
	जम्मा	७२७०९१	१००.	७७१०९६	१००.	८०५७९५	१००

ख. प्राथमिकताको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.५ प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

प्राथमिकता क्रम	आयोजना/ कार्यक्रम	२०८२/०८३ को अनुमान		२०८३/०८४ को प्रस्तावित		२०८४/०८५ को प्रस्तावित	
	संख्या	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
प्राथमिकता पहिलो (P1)	९०	४५५७८०	६३	५०१२१२	६५	५४७९४१	६८
प्राथमिकता पहिलो (P2)	५१	२७१३११	३७	२६९८८४	३५	२५७८५४	३२
जम्मा	१४१	७२७०९१	१००	७७१०९६	१००	८०५७९५	१००

नोटः *नगरपालिकाको आवधिक योजना, बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखासँगको समन्वयमा तयार गरिएको छ ।*

ग. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँट

दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम आगामी तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.६ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

संकेत नं.	दीगो विकासका लक्ष्यहरु	आयोजना / कार्यक्रम संख्या	२०८२/०८३ को अनुमान		२०८३/०८४ को प्रस्तावित		२०८४/०८५ को प्रस्तावित	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य	११	२१५००	२.९६	२३,६५०	३.०७	२४,८३३	३.०८
२	शुन्य भोकमरी	९	१४३००	१.९७	१५,७३०	२.०४	१६,५१७	२.
३	स्वस्थ्य जीवन	१५	५१७३८	७.१२	५६,९१२	७.३८	५९,७५७	७.४२
४	गुणस्तरीय शिक्षा	१३	३२२२६९	४४.३२	३५४,४९६	४५.९७	३६५,१३१	४५.३१
५	लैंगिक समानता	७	५९७८	०.८२	६,२७७	०.८१	७,२१८	०.९
६	सफा पानी र स्वच्छता	८	१३६६०	१.८८	१४,३४३	१.९	१४,९८८	१.८६
७	आधुनिक उर्जामा पहुँच	४	१७९०	०.२५	१,९६९	०.२६	२,१६६	०.२७
८	समावेशी आर्थिक बृद्धि र मर्यादित काम	९	११५००	१.५८	१२,६५०	१.६	१३,२८३	१.६
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार	१९	८८१३१	१२.१२	९२,५३८	१२.	९७,१६४	१२.०६
१०	असमानता न्यूनीकरण	६	४६२७	०.६४	४,८५८	०.६३	५,५८७	०.६९
११	दीगो शहर र समुदाय	१०	३४३३३	४.७२	३०,९००	४.०१	३२,४४५	४.०३
१२	दीगो उपभोग र उत्पादन	४	१०२००	१	११,२२०	१.४६	१२,९०३	१.६
१३	जलबायु परिवर्तन अनुकुलन	८	११११२२	१.५३	१२,७९०	१.६६	१५,९८८	१.९८
१४	पानी मुनीको जीवन	०	0	०.	०	०.	०	०.
१५	जमीन माथिको जीवन	०	0	०.	०	०.	०	०.

१६	शान्ति तथा न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	१८	१३५९४३	१८.७	१३२७६३	१७.२ २	१३७८१५	१७.१
१७	दीगो विकासका लागि साझेदारी	०	०	०.	०	०.	०	०.
	जम्मा	१४१	७२७०९१	१००	७७१०९६	१००	८०५७९५	१००

स्रोतः गत आ.ब तथा चालू आ.ब.को बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा

घ. लैंगिक संकेतको आधारमा बाँडफाँटः

लैंगिक संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.७ लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

स्रोतः गत आ.ब तथा चालू आ.ब.को बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा **(रु. हजारमा)**

लैंगिक संकेत	आयोजना / कार्यक्रम संख्या	२०८२/०८३ को अनुमान		२०८३/०८४ को प्रस्तावित		२०८४/०८५ को प्रस्तावित	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
निर्दिस्ट	२२	७५०६०	१०.३२	८२५६६	१०.७१	९९०७९	१२.३
प्रत्यक्ष	६९	२३५३५०	३२.३७	२६५३५०	३४.४१	२८६५७८	३५.५६
तटस्थ	५०	४१६६८१	५७.३१	४२३१८०	५४.८८	४२०१३८	५२.१४
जम्मा	१४१	७२७०९१	१००	७७१०९६	१००	८०५७९५	१००

ङ. जलवायु संकेतको आधारमा बाँडफाँट

जलवायु संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.८ जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

स्रोतः गत आ.ब तथा चालू आ.ब.को बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा **(रु. हजारमा)**

जलबायु संकेत	आयोजना / कार्यक्रम संख्या	२०८२/०८३ को अनुमान		२०८३/०८४ को प्रस्तावित		२०८४/०८५ को प्रस्तावित	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
अति सान्दर्भिक	६	४१,५०५	५.७१	४९८०६	६.४६	५९७६७	७.४२
सान्दर्भिक	४७	१५७,१५१	२१.६१	१९६४३९	२५.४८	२२५९०५	२८.०३
तटस्थ	८८	५२८,४३५	७२.६८	५२४८५१	६८.०७	५२०१२३	६४.५५
जम्मा	१४१	७२७०९१	१००	७७१०९६	१००	८०५७९५	१००

२.६ विषय क्षेत्रगत बाँडफाँड

विषय क्षेत्रगत रुपमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ । विषय क्षेत्रगत आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट, खर्च तथा स्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची २ र ३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २.९ आगामी तीन आ.व.को विषय क्षेत्रगत खर्चको बाँडफाटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा)

क्र. स.	क्षेत्र	२०८२/०८३ को अनुमान			२०८३/०८४ को प्रस्तावित			२०८४/०८५ को प्रस्तावित		
		कूल	चालु	पुँजिगत	कूल	चालु	पुँजिगत	कूल	चालु	पुँजिगत
१	आर्थिक विकास	४१३२८	२४७९७	१६५३१	४७५२७	२६१४०	२१३८७	५२२८०	२८७५४	२३५२६
२	सामाजिक विकास	४०२६१२	३७९७३३	२२८७९	४३४८२१	३९८७२०	३६१०१	४५६५६२	४२२६४३	३३९१९
३	पूर्वाधार विकास	१३६०८६	५४४३	१३०६४३	१४२८९०	५५५२	१३७३३८	१५००३५	३००१	१४७०३४
४	वन,वाताबरण तथा विपद ब्यबस्थापन	११११२२	५५००	५६२२	१२७९०	२२६२	१०५२८	१३४३०	२८१९	१०६११
५	सार्बजनिक सेवा प्रबाह तथा संस्थागत सुशासन	१३५९४३	११४०९४	२१८४९	१३३०६७	१२११४६	११९२१	१३३४८८	१२१५२५	११९६३
	जम्मा	७२७०९१	५२९५६७	१९७५२४	७७१०९६	५५३८२०	२१७२७६	८०५७९५	५७८७४१	२२७०५३

स्रोत : बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र आर्थिक प्रशासन शाखा

आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ को विनियोजन र पछिल्लो दुई वर्षको प्रक्षेपण विषय क्षेत्रगत नतिजा, विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको विवरण, अपेक्षित उपलब्धि र विषय क्षेत्रगत अनुमानित बजेट परिच्छेद ३ देखि परिच्छेद ७ सम्म प्रस्तुत गरिएको छ । यसैगरी कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र संकेत अनुसूची ३ मा समावेश गरिएको छ । ***प्रत्येक बिषय उपक्षेत्रको नतिजा खाका बिगत आर्थिक बर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको आधारमा विश्लेषण गरी तयार गरिएको छ । नगर पालिकाको आवधिक योजनामा नतिजा खाका नभएकोले (आर्थिक बर्ष मात्र उल्लेख छ) आवधिक योजनावाट लिन सकिएन ।***

परिच्छेद ३

आर्थिक विकास

३.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

३.१.१ पृष्ठभूमी

यस नगरपालिकामा कृषि तथा पशुपालन अधिकांश नागरिकको परम्परागत र प्रमुख जीवन निर्वाहको प्रमुख माध्यमका रुपमा रहिआएको भए पनि कुल कृषि तथा पशुपालन व्यवसाय जीवन निर्वाहमुखी नै रहेको छ।झिमरुक फाँटा कृषियोग्य उर्वर फाँटमा नयाँ वस्तीको विकासले गर्दा मासिने खतरातर्फ उन्मुख भइसकेको छ ।व्यापार—व्यवसाय यहाँको आर्थिक विकासका लागि एक महत्वपूर्ण संभाव्य माध्यमका रुपमा देखिएको छ । विजुवार बजार आफैंमा यस नगरपालिकाको १० वटा वडाहरूको व्यावसायिक तथा प्रशासनिक केन्द्र विन्दु रहेको छ । यस नगरपालिकाको विजुवार, जुम्री, नयाबजार, मुढ् केचुला बजारमा तीव्र रुपमा आर्थिक गतिविधि, आर्थिक वृद्धि र बजार विस्तार भइरहेको छ । कृषि र पशुपालनमा व्यवसायीकरण अनि उद्योग, व्यवसाय तथा पर्यटनको विकास गरी प्युठान नगरपालिकालाई आर्थिक वृद्धिको केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सकेमा यसले थप लाभ प्राप्त गर्न सक्दछ ।नगरपालिकाका ३९.९९ प्रतिशत भूभाग कृषिको लागि उपयुक्त क्षेत्र रहेको छ । सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, मकै, गहुँआदि हुन् । यस्तै दलहन बालीमा रहर, मास, मसुरो, केराउ, चना उत्पादन हुने गर्दछ । तेलहन बालीमा तोरी, अर्सी, तिल उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ । नगरपालिकामा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रमा खाद्यान्न र फलफूल बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रूपले न्यून क्षेत्रमा दलहन र मसला बाली लगाइने गरेको छ ।

३.१.२ संभावना तथा अवसर

- पहाडी भू भाग भए तापनि ३९.९९ प्रतिशत खेतियोग्य जमिनको उपलव्धता हुनु ।
- जनसंख्याको ठुलो हिस्साको मुख्य पेशा कृषि र पशुपंक्षी पालनमा संलग्न रहनु ।
- कृषि सम्बन्धी राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू अनुकूल हुनु ।
- कृषिमा विविधिकरण, ब्यासायिकरण र यान्त्रीकीकरण गर्दै निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई ब्यवसायिक बनाउदै लैजाने नीति लिइएको
- प्रसस्त जडिवुटी, फलफुल र मसलाजन्य पदार्थ, व्यावसायिक मह उत्पादनको सम्भावना हुनु ।
- स्थानीय सरकारले स्थानीय विशिष्टता र आवश्यकता अनुसार कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकता प्रदान गर्न सक्ने अधिकार हुनु ।
- नगरपालिकामा कृषि तथा वन तालिम केन्द्र मार्फत दक्ष जनशक्ति उत्पादनको रामो्र सम्भावना रहेको ।
- कृषकको सम्मान कृषि उपजको उत्पादनमा अनुदान भन्ने मान्यतालाई अंगिकार गर्दै कृषकहरूले उत्पादन गरेका वस्तुहरूमा उत्पादनका आधारमा अनुदान दिने नीति लिइएको
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाहरूलाई ब्यवसायिक खेतीमा तथा पशुपालनमा लाग्न अनुदान मार्फत आकर्षण गर्न सकिने ।

- कुखुरापालन, बँगुरपालन तथा मासुजन्य उत्पापदनमा आत्मा निर्भर हुन सक्ने ।
- सार्वजनिक भूमिको पहिचान र अभिलेखिकरण गरी अतिक्रमणलाई रोक्न सकिने ।

३.१.३ समस्या तथा चुनौती

- परामपरागत तथा निर्वाहमुखस् कृषि प्रणली ।
- माटो र बीउ परीक्षणको लागि दक्ष जनशक्ति र कृषि प्रयोगशालाको अभाव हुनु ।
- खेतीयोग्य जमिनको तीव्र खण्डिकरण हुनु ।
- कृषि प्रसार सेवामा कृषकहरुको पहुँचमा वृद्धि नुहुनु ।
- वैज्ञानिक भू–उपयोग योजना लागू नहुनु ।
- कृषि सामाग्री, मल, वीउ, किटनाशक औषधि, औजार, प्राविधिक ज्ञान र सिपमा पर्याप्त पहुँचका साथै पर्याप्त वितरण नहुनु ।
- बाह्रै महिना सिंचाइको सुविधा नहुदा आकासे पानीमा भर पर्नु ।
- जंगली जनावर आतंकका कारण बालीनाली र पशुपंक्षीको क्षती हुनुका साथै कृषकमा कृषिप्रति नैराश्यता र बस्ती स्थानान्तरणको समस्या रहेको ।
- कृषिको समग्र बैज्ञानिकिकरण, यान्त्रिकीकरण, व्यवसायिकरण र बजारीकरण हुन नसक्नु ।
- उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने उत्पादन तर्फ किसानहरूलाई आकर्षण गर्ने ठोस योजना नहुनु ।
- कृषि उत्पादन संकलन केन्द्र र भण्डारणको समस्या हुनुका साथै सडकको उपयुक्त पहुँच नहुनु ।

३.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"खाद्य, पोषण सुरक्षा तथाा खाद्य सम्प्रभुता सुनिश्चितता"

लक्ष्य

"कृषिको बजारिकरण र व्यावसायिकरणद्धारा नगरपालिकाको आर्थिक समृद्ध नगरपालिका निर्माणमा योगदान पुऱ्याउने"

उद्देश्य

नगरपालिकाको कृषि तथा खाध सुरक्षा उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- व्यावसायिक र उच्च प्रतिफल दिने उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न केन्द्रित हुने ।
- नगरपालिकमा रहेका उत्पादनशील क्षेत्रहरूलाई नमूना कृषि क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।
- कृषिमा स्थानीय सीप एवं कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु ।
- वातावरण र बाली मैत्री मौरीपालन प्रवद्र्धन गर्नु ।
- व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य तथा उद्देश्य र बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य-उद्धेश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी आवधिक योजनामा उल्लेख भएबमोजिम देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

१. व्यवसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने
२. कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने
३. अत्यावस्यक कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।
४. प्रत्येक वडामा प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादन सम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिने छ ।
५. कृषि प्रविधि, मल तथा विषादिको प्रयोग सम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने
६. नगरपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने
७. कृषकलाइ व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिने छ
८. कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाइ एकीकृत गरी व्यवसायिकता प्रबर्धन गरिने छ ।

३.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रको उपक्षेत्रगत सूचक र मध्यम अवधिको लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ३.१.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.१.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा रोजगार	प्रतिशत	२२	२७	३१	३७
नोकरी	संख्या	१२००	१२५०	१२९५	१३५०
पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रमा रोजगार	संख्या	१३०	१८५	२१०	२४०
ज्याला मजदुरी	संख्या	४७३८	४५५०	४४००	४२००
वार्षिक ३ लाख भन्दा बढी आम्दानी हुने घरपरिवार	प्रतिशत	२२	२६	३३	३७
साना किसानको औषत वार्षिक आय	रु.हजार	१२०	१५०	१९५	२१५
फलफुल उत्पादन	मे.टन	११२९	१२००	१२९०	१४००
अन्नबाली उत्पादन	मे.टन	१४०७१	१५०५०	१५५७५	१६०००
तरकारी उत्पादन	मे.टन	४३०८	४५००	४९००	५३००
संचालित कृषि संकलन केन्द्र	संख्या	३	४	६	७

३.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आर्थिक बिकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान समग्रमा अनुसूची ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१.७ आगामी ३ आर्थिक बर्षको अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका कृषि तथा खाध सुरक्षा उपक्षेत्रगत रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.१.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

(आवधिक योजना र बिगत २ बर्षको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समाबेश भएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई समुहिकृत तथा एकीकृत बनाई प्रस्तुत गरिएको छ)

तालिका ३.१.३ कृषि तथा खाध्य सुरक्षा उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	कृषि तथा पशु तथ्याङ्क र विकास योजना तर्जुमा कार्यक्रम	कृषि सम्बन्धी तथ्याङ्कको आधार तयार गर्ने तथा कृषि सम्बन्धी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने	२०८२/८३		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	कृषि क्षेत्रको स्थिति पत्र र कृषि विकास योजना तयार हुनेछ ।
२	कृषि प्राविधिक तथा कृषक अनुदान कार्यक्रम	कृषि प्राविधिक सेवा र कृषि अभ्यासलाई व्यवहारिक बनाउने	सालबसाली			कृषि उत्पादनको व्यवसायीकरण र उत्पादकत्व बृद्धि हुनेछ ।
३	सामुदायिक विउ बैंक र कृषि सेवाकेन्द्रको स्थापना	स्थानीय जातका विउको संरक्षण तथा विउको उपलब्धता सहज बनाउने	सालबसाली			१/१ वटा नगरस्तरीय सामुदायीक विउ बैंक स्थापना र संचालन हुनेछ
४	तरकारी पकेट क्षेत्र विकास एबम एक वडा एक कृषि उद्योग विकास कार्यक्रम	आयात कम गरी निर्यात बृद्धि गर्न	सालबसाली			प्रत्येक वडामा तुलनात्मक लाभको कृषि उद्योग स्थापना एबम संचालन भएको हुनेछ ।
५	नमूना कृषि फार्म र व्यवसायिक खेती प्रवद्र्धनका लागि अनुदान तथा सघन कृषि प्रबर्द्धन कार्यक्रम	कृषि प्रसार सेवा र उत्पादनलाई विविधिकरण गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक	कृषकको आत्म निर्भरता, कषि उत्पादनको बृद्धि र उपजको बिविधिकरण हुनेछ ।

६	कृषि तथा पशु प्राबिधिक शिक्षा प्रवद्र्धन	विद्यार्थीलाई जीवनपयोगी र प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्ने र ज्ञान हस्तान्तरण गर्ने	सालबसाली		योजनाको प्राथमिकता	स्थानीयस्तरमा दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता हुनेछ ।
७	कृषि सहकारी, उपजको बजारीकरण र प्रवद्र्धनको लागि अनुदान वितरण कार्यक्रम	उत्पादित कृषि उपजहरुको बजारीकरण, भण्डारण तथा विक्रि वितरण सहजीकरण गने ।	सालासाली			कृषि संकलन केन्द्र, शीत भण्डार, कृषि सहकारी र कृषि एम्बुलेन्स स्थापना र संचालन हुनेछ
८	कृषक, समूह तथा सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	समुह तथा सहकारीमार्फत कृषिको व्यवसायिकरण गर्न	सालवसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	कृषक समूह तथा सहकारी संस्था कृषि उत्पादन, व्यवसाय र प्रसोधनमा संलग्न हुनेछन् ।
९	व्यवसायिक फूल नर्सरी र खेती विस्तार कार्यक्रम	फुलको निर्यातमा बृद्धि गर्न	सालबसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	व्यवसायिक फूल नर्सरी र खेती विस्तार भएका हुनेछन् ।
१०	खाद्यान्न बाली विकासको लागि बिभिन्न कार्यक्रम (मकै, धान, गहुँ, कोदो आदी)	खाद्यान्य बालीको उत्पादन बृद्धि गर्न	सालबसाली			खाद्यान्न बालीको उत्पादनमा १० प्रतिशले बृद्धि हुनेछ ।
११	व्यवसायिक मौरीपालन कार्यक्रम	नगरमा मह उत्पादन बृद्धि गर्न	सालबसाली			महको उत्पादमा बृद्धि भएको हुनेछ ।
१२	जैविक मल प्रवद्र्धन कार्यक्रम	जैविक मलको उत्पादनमा बृद्धि गर्ने	सालबसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	जैविक मल उत्पादन बृधि हुनुका साथै रोग एबं किरा फट्यांग्रावाट बालिनाली उत्पादनमा हुने नोक्सानी न्यूनीकरण हुनेछ ।

१३	कृषि उपजको गुणस्तर तथा विषादी परीक्षण, नियन्त्रण र नियमन सम्बन्धि कार्यक्रम	नागरिकको गुणस्तरीय खाद्यन्य उपलब्ध गराउन	सालबसाली			एक वटा गुणस्तर परिक्षण केन्द्रको स्थापना हुनेछ ।
१४	कृषि क्षेत्र अनुदानका अन्य सालबसाली कार्यक्रम	कृषि व्यवसाय र उत्पादनमा बृद्धि गर्ने	सालबसाली			वास्तविक कृषक लाभान्वित हुनेछन् ।

३.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ। नगरपालिका क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायीकरण, कृषि पर्यटन, जैविक तथा वातावरणमैत्री कृषि प्रवद्र्धन, फूलखेती समेत उच्च मूल्यका कृषि उपजको प्रवद्र्धन, खाद्य स्वच्छता, पोषण र माटो व्यवस्थापन लगायत कृषि क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्धारा कृषि उत्पादन, व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ|

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, कृषि प्रविधि, विउविजन, यान्त्रिकीकरण, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, भूस्वामित्व, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ ।यसका अलवा जलवायु परिवर्तनको असर, कृषि उपजको आयात र कृषि जमीन उपयोगमा परिवर्तन यस क्षेत्रका संभावित जोखिम पक्षको रुपमा रहेका छन् । छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिष्पर्धा र कृषि उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रुपमा देखिएका छन् ।

३.२ पशुपंक्षी विकास

३.२.१ पृष्ठभूमी

यस प्युठान नगरपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ग्रामीण क्षेत्रका अधिकांश परिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । यहाँ गाई, भैसी, बाखा, कुखुरा, बङ्गुर लगायतका पशुपंक्षीहरूको व्यवसायीक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको छ । व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, भैसी, बाखा, बङगुर, कुखुरा पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । पशुपन्छी पालनमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसके कोले यिनीहरूको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने आम्दानी भने न्यून रहेको छ । पशुपालनको राम्रो सम्भावना भएकोले व्यावसायिक गाइ र भैसी पालन मार्फत दुग्ध उत्पादन तथा बाखा र कुखुरा पालनबाट मासुमा आत्मनिर्भर भइ निर्यात प्रवद्र्धन गर्न सकिन्छ । नेपाली बजारमानै बाखा तथा लोकल कुखुराको उच्च माग रहेकोले सोको समेत यहाँ राम्रो सम्भावना रहेको छ । (स्रोतः आवधिक योजना)।

३.२.२ संभावना तथा अवसर

- दुग्धजन्य पदार्थ, माछा, मासु र अण्डाको निर्यात मार्फत राम्रो आम्दानी गर्न सकिने ।
- पशुपन्छीको नश्ल सुधार गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमलाई निःशुल्क गर्ने नीति लिइएको ।
- बाखपालन, बँगुरपालन तथा कुखुरापालनबाट आय स्तर सुधार गराउन सकिने ।
- वन जंगल प्रशनष्ट मात्रमा भएकाले गाई तथा भैसीपालन व्यवसायिक गराउन सकिने ।
- राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीसँग जोडने मुख्य सडकहरूको स्तरोन्नति भइरहेको हुनाले ठूला उपभोक्ता बजारसँग सम्बन्ध विस्तार गर्न तथा कायम हुने ।
- पशुपन्छी जन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
- सामुदायिक होमस्टे तथा पर्यटन प्रवद्र्धन गरी स्थानिय स्तरमा उत्पादन भएका पशुपक्षीजन्य परिकारको खपत बढाउन सकिने ।

३.२.३ समस्या तथा चुनौती

- पशुपंक्षी तथा मौरीपालन व्यवसायको व्यवसायीकरण र आधुनिकिकरण हुन नसकेको ।
- पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन सम्बन्धी आधारभूत पूर्वाधारको विकास हुन नसकेको ।
- युवा तथा व्यवसायीक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाई यस क्षेत्रमा आकर्षण गर्ने चुनौती रहेको ।
- पशुपंक्षी, मत्स्य तथा मौरीपालन से वा केन्द्र, तथा दक्ष प्राविधिकहरूको पर्याप्त व्यवस्था र तालिम नभएको
- पशुपक्षीं र मत्स्य पालन परम्परागत र निर्वाहमुखी रहेको ।
- पशुपक्षीको उपचार पर्याप्त नभएको ।
- पशुपक्षीजन्य उत्पादनको पर्याप्त बजारको संभाव्यता अध्ययन नभएको ।

३.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"व्यवसायिक पशुपन्छी पालन मार्फत आर्थिक स्तर सुधार गर्ने"

लक्ष्य

"आधुनिक र व्यवसायिक पशुपन्छी पालनबाट निर्यातमुखी उत्पादनलाइ वृद्धि गराउने"

उद्देश्य

नगरपालिकाको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

१. पशुपन्छी पालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।
२. पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवद्र्धन गर्नु ।
३. माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा प्रोत्साहित गर्नु ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत एबम बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनामा भएको रणनीति र कार्यनीतिको अध्ययन मार्फत थप परिष्कृत बानाइएको);

१. पशुपंक्षी विकास क्षेत्रको आधुनिकीकरण र विविधिकरण गरी उत्पादनमा वृद्धि र बजार प्रवद्र्धन गर्ने,

३ पशुपंक्षी स्वास्थ्य तथा उपचार सेवा र बिमाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

५ युवा कृषक एवं पशुपालन र माछा पालनमा आधारित समूह तथा संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी कृषकलाई उद्यमी बनाउने।

६ पशुपन्छी तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गरी पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामाग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने

३.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आर्थिक विकास क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.२.१ पशुपंक्षी विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
पशपंक्षी तथा माछा विकास विकास					
कुखुरा/पन्छीको बार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	९०	११०	१२५	१२५
कुखुरा चल्ला उत्पादन (लाख)	गेटा	१.५	१.७	२	२.३५
खसी, वोकाको बार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	५०	५५	६०	६८

बार्षिक दूध उत्पादन (हजार)	लिटर	५१४	५५०	६००	६२०
भैसी र गाई फार्म	संख्या	५	७	९	१२
कुखुरा फार्म	संख्या	२४	३०	३५	३८
ठुला डेरी	संख्या	२	३	५	७
बाखा फार्म	संख्या	१०	१३	१७	२१

३.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आथिक विकास क्षेत्रको समग्र खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रगत रुपमा आगामी ३ बर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.२.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

(आयोजना तथा कार्यक्रमको संक्षिप्त विवरण तयार गर्दा आवधिक योजनाको कार्यनीति तथा क्रियाकलाप र बजेटलाई मुख्य आधार बनाई समुहिकृत गरी एकीकृत रुपमा तयार गरिएको छ)

तालिका ३.२.२ पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमकोअवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	पशुपंछी श्रोत केन्द्रको स्थापना कार्यक्रम (गाई, भैसी ,वाखा, कुखुरा, बंगुर, भेडा)	पशुपंक्षी व्यवसाय बृद्धि रोजगारीको अवसर सृजना गर्न	निरन्तर		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	पशुपंछी श्रोत केन्द्रको स्थापना र संचालन हुनेछ ।
२	पशु स्वास्थ्य तथा बिमा कार्यक्रम	पशुपालन व्यवसायलाई प्रबद्धन तथा प्रोत्साहन गर्न	सालवसाली			व्यवसायिक कृषकहरु प्रतक्ष्य लाभान्वित हुनेछन ।
३	पशु आहार व्यवस्थापन कार्यक्रम	व्यवसायिक पशुपालनमा बृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	पशुपंक्षी बिकासमा सहयोग पुग्ने ।
४	व्यवसायिक पशुपंक्षी र मत्स्य पालन तथा पकेट क्षेत्र अनुदान कार्यकम	पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बृद्धि गर्ने	सालवसाली			नमूना पशुपंक्षी फर्म संचालन हुनेछन् ।
५	क्षमता विकास कार्यक्रम	पशु व्यवसाय र उत्पादन बृद्धि गर्ने	सालवसाली			प्राबिधिक तथा कृषकहरुको क्षमता विकास हुनेछ ।
६	पशुपंक्षी सेवा सालवसाली कार्यक्रम	निरन्तर कार्यक्रम	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रम	कृषक लाभान्वित हुनेछन्

३.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

नगरपालिका क्षेत्रमा पशु नश्ल सुधार र पशु आहार व्यवस्थापन लगायत पशुपंक्षी विकास क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्धारा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको ,व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन पशु आहार, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ। छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिष्पर्धा र पशुपंक्षीजन्य उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रुपमा देखिएका छन् ।

३.३ पर्यटन तथा संस्कृति

३.३.१ पृष्ठभूमी

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल विश्व पर्यटन मानचित्रमा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यस्थलको रूपमा सुपरिचित छ। प्यूठान नगरपालिकाको प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने हिमशृंखला प्यूठान नगरपालिकामा रहेको साँस्कृतिक विविधता र प्राकृतिक सौन्दर्यता पर्यटक आकर्षण हो।

जुम्रीकाँडामा पर्ने लिस्ने पहाड, शिवालाय, गणेश मन्दिर, भिमसेन मन्दिर, विजुवारको कालिका मन्दिर, जाल्पाथान, सिद्धमेहेल थानजस्ता साँस्कृतिक, प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक आकर्षणका क्षेत्रहरूले यस नगरपालिका लाई मनोरम र पर्यटकीय बनाएको छ। विवेकशील मानव जातिले आफ् नो ज्ञान, सिप र क्षमताको उपयोग गरी निर्माण वा रचना गरेका यावत सिर्जना अनुरूपको जीवनशैली र मानविय ब्यवहार नै मानव— संस्कृति हो प्यूठान नगरपालिका सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले धनी नगरपालिकाको रूपमा रहेको छ ।

नगरपालिकामा विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म र भाषाभाषी बोल्ने परिवारहरूको बसोबास रहेको छ । परम्परागत संस्कृतिमा आधारित असारे गीत, तीज गीत, झ्याउरे भाका र दोहोरी गीत आदि यस नगरपालिकामा सर्वाधिक लोकप्रिय छन् ।

३.३.२ संभावना तथा अवसर

- प्राचिन प्यूठानमा चन्द्रवंशी राजाहरूले राज्य गरेको ऐतिहासिक ठानकोट वा ठानाचौर नामले चिनिने माझकोट एक प्राचिन दरवार भएको ।
- शंख आकारको रक्तेपोखरी भएको ।
- बिजुवार बजारमा अवस्थित कालिका मन्दिर एक प्राचीन मन्दिर भएको ।
- बिजुवार जाल्पाथान रमणिय प्राकृतिक स्थान भएको ।
- शान्त, रमणिय पहाडी उपत्यकाजस्तो झिमरुक फाँट भएको ।
- बाग्दुला तालमा अवस्थित बिजुवार सिद्धमेहेलनाथ थान एक महत्वपूर्ण धार्मिक स्थल भएको ।
- नगरपालिकालाई पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास गर्ने नीति लिइएको ।
- नगरपालिकाका उपयुक्त स्थलमा निजीक्षेत्रलाई आकर्षित गरी गुणस्तरीय होटेल, रिर्सोट तथा लजहरू खोल्न सकिने ।
- स्थानीय मौलिक कला र संस्कृतिमा विशेष गरी आदिवासी जातजातिको सांस्कृतिक विकास र संरक्षण गरी अध्ययन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
- प्युठान नगरपालिका सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले धनी नगरपालिकाको रूपमा रहेको ।
- प्रत्येक वर्ष पर्यटन महोत्सव आयोजना गरी सांस्कृतिक नाँच, भेषभूषा प्रदर्शनी, खानपान तथा परम्परागत सिपहरूको प्रदर्शनी गर्न सकिने ।
- पोखरी तथा खोलानालामा माछापालन, कृषि, तरकारी र फलफूल फर्महरू र अरु साना उद्योगहरू स्थापना गरी कृषि पर्यटक भित्र् याउन सकिने

३.३.३ समस्या तथा चुनौती

- नगरपालिकाका धेरैजसो सडक कच्ची अवस्थामा रहेकाले यातायातको भरपर्दो सुविधा नभएको ।
- पर्यटक बस्न पर्याप्त र सुविधा सम्पन्न होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा नभएको ।
- पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको ।
- पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको ।
- आपतकालीन उद्धारको उचित व्यवस्था नभएको ।
- एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको ।
- पर्यटकीय स्थलहरूको उचित भौतिक विकास र प्रचारप्रसार नभएको ।
- आकस्मिक स्वास्थ्य उपचार सेवा पर्याप्त नभएको ।
- पर्यटक पथप्रर्दशक तथा व्यावसायिक ट्राभल ऐजेन्सीहरू नभएको ।
- सबै स्थानमा पाएक पर्ने गरी बैंकिङ्ग तथा ए.टि.एम. सुविधा नभएको ।
- नगरपालिकामा अवस्थित प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पौराणिक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको ।
- नगरपालिकाको सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको ।
- निजी क्षेत्रलाई आकर्षण गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।
- बाह्य पर्यटकहरूको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुन सक्ने ।
- सामाजिक विकृतिका साथै लागुपदार्थ दुव्र्यसनी जस्ता समस्याहरू बढ् न सक्ने जोखिम रहेको ।

३.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समृद्धिको आधार, पर्यटनको विकास”

लक्ष्य

“आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाई एक आर्थिक आधारशीलाको रुपमा विकास गर्ने” ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको पर्यटन विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु (आवधिक योजनामा उल्लेख भए अनुसार) देहायअनुसार रहेका छन्:

१. आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्ने,
२. कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्ने,
३. धार्मिक, साँस्कृति तथा ऐतिहासिक स्थानको प्रबर्धन गर्दै पर्यटनको विकास गर्ने,
४. पदयात्रा तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्ने ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनाको रणनीति तथा कार्यनीतिको आधारमा थप परिष्कृत पारिएको छ) ;

२. पर्यटकीय सम्पदा र सेवाको विशिष्टिकरण गर्ने ।

३. दिगो पर्यटन पूर्वाधारको विकासको माध्यमद्वारा दिगो रोजगारी सिर्जना र आय वृद्धि गर्ने ।

४. बिभिन्न जातजातिको मौलिक संस्कृति झल्कने गरी संग्राहलय, मगर संग्राहलय जस्ता स्थानीय कला, संस्कृति, भेषभुषा र सम्पदाको संरक्षण र प्रवद्र्धन गरी पर्यटन विकासको अवसरमा अभिवृद्धि गर्ने ।

५ स्थानीय प्राकृतिक एबम् धार्मिक सम्पदा तथा सांस्कृतिक विशिष्टताको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, संरक्षण एवं प्रवद्र्धन र प्रचार प्रसार मार्फत पर्यटन क्षेत्रको विकास गर्ने ।

३.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

पर्यटन तथा संस्कृति विषय उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.३.१ पर्यटन तथा संस्कृति उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक (आन्तरिक/वाह्य) संख्या	हजारमा	५	५.५	७.२	९
व्यवस्थित होमस्टे/ग्रामीण पर्यटकीय नगर	संख्या	०	१	२	२
रोजगारीमा योगदान	प्रतिशत	३	५	६	७
मुख्य पर्यटकीय स्थल/क्षेत्र	संख्या	५	६	६	७

३.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्र अन्तर्गतका आयोजना तथा कार्यक्रम र बिषय उपक्षेत्रगत रुपमा आगामी ३ बर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.३.२. मा प्रस्तुत गरिएको छ (आवधिक योजनामा उलीख गरिएका आयोजना तथा कार्यक्रम र बजेटलाई आधार मानेर तयार गरिएको छ)।

तालिका ३.३.२ पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	पर्यटकहरु आकर्षण तथा आवागमनमा वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	पर्यटकीय स्थल निर्माण भई सुचारु हुनेछ ।
२	पर्यटकीय सेवा क्षमता विकास कार्यक्रम	पर्यटनलाई व्यवसायको रुपमा विकास गर्ने	सालवसाली			पर्यटकीय व्यवसायीको सीप तथा क्षमता विकास हुनेछ ।
३	मौलिक संस्कृति, धार्मिक क्षेत्र, मेला तथा पर्व संरक्षण एवं प्रवद्र्धन कार्यक्रम	स्थानीय संस्कृति संरक्षण र प्रवद्र्धन गर्ने	सालवसाली			मौलिक संस्कृति एवं धार्मिक क्षेत्रको संरक्षण र प्रबर्धन भएको हुने
४	ग्रामिण पर्यटन तथा होमस्टे संचालन तथा प्रबर्द्धन	रोजगारी तथा स्थानीय आय वृद्धि गर्नु	सालवसाली			रोजगारीको अवसरमा वृद्धि हुने
५	कृषि पर्यटन कार्यक्रम एवं अन्य सालबसाली कार्यक्रम	कृषि उत्पादनमा बृद्धि तथा प्रचार गर्न	सालवसाली			नगरमा कृषि पर्यटन सुरुवात हुनेछ ।

३.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

नगरपालिका क्षेत्रमा सांस्कृतिक तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्न सकिने अनुमान गर्न सकिन्छ तर संघ र प्रदेश सरकार स्थानीय नागरिक र निजि क्षेत्र बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, निजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

३.४ सिंचाई

३.४.१ पृष्ठभूमी

खाद्यान्न बाली, नगदेबाली तथा जडिवुटि उत्पादनमा राम्रो सम्भावना रहेको यस नगरपालिकामा विभिन्न आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन भने कतिपय प्रस्तावित सिँचाइ आयोजनाहरू छन ।यस नगरपालिकामा कुल ४९१ हे. जमिन मा सिँचाईको सुविधा रहेको देखिन्छ । यसको उपयोग गरी कृषि क्षेत्रलाई व्यवश्थित बनाई नगरपालिकाको अर्थतन्त्र लाई बलियो बनाउन सकिन्छ । कृषिको मुख्य पूर्वाधार मानिने सिँचाइलाई यस नगरपालिकाले मुख्य प्राथमिकतामा राखी प्रस्तावित योजनाहरूमात्र पनि सफल वनाउन सके कृषि क्षेत्रमा नगरपालिकाले उपलव्धी हासिल गर्न सक्ने देखिन्छ ।

३.४.२ संभावना तथा अवसर

- पर्याप्त खोला तथा जलस्रोतको रहेकोले कुलो मार्फत नगरपालिकाको अधिकांश खेतियोग्य जमिनलाई सिंचित गर्न सकिने ।
- नगरपालिकामा रहेका खोला नालाहरू लगायतका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी सम्भाव्यता अध्ययन तथा सिंचाई योजना निर्माणबाट कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने
- प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिंचाई कुलाहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने ।
- वैकल्पिक सिँचाइ थोपा सिँचाइ, फोहोरा सिँचाइ तथा प्लास्टिक पोखरी आदिबाट सिँचाइ सुविधा पुयाउन सकिने ।
- विद्युतीकरण मार्फत सिंचाई सहजीकरण गर्न सकिने ।
- लिफ्ट सिंचाई मार्फत सिचाई खेतियोग्य जमिनलाई सिंचित गर्न सकिने ।
- एकीकृत सिंचाई कार्यक्रमको सम्भाव्यता अध्ययन गरी पानीको स्रोतको बहुउपयोग गर्न सकिने ।
- झिमरुक नदीको पानीलाई ड्याम बनाई संकलन गरी सिंचाई गर्न सकिने ।
- कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुर्‍याउन सकिने ।

३.४.३ समस्या तथा चुनौती

- उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सदुपयोग हुन नसकेको ।
- परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलोहरूको मर्मत संभार नियमित हुन नसकेको ।
- परम्परागत सिंचाइ प्रविधिहरूको निर्माणमा पनि भौगोलिक कठिनाइका कारण निर्माण लागत उच्च रहेका ।
- आधुनिक सिंचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने ।
- लिफ्ट सिचाँइ प्रणाली खर्चिलो हुने गरेको ।
- निर्माण सम्पन्न भएका सिंचाइ आयोजनाहरूको पनि नियमित मर्मत संभार हुन नसकेको ।
- वैकल्पिक सिंचाइ सुविधाको अभ्यास हुन नसकेका

३.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"सिचाईमा क्रान्ती, बाह्रै महिना पूर्ण सिंचाइ युक्त नगरपालिका"

लक्ष्य

"खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिंचाईको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफल दिने उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान पुर्याउने ।"

उद्देश्य

नगरपालिकाको सिंचाई विकास उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

१. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुर्यायाइ कृषिमा आत्मनिर्भर हुने ।
२. सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

१. दिगो सिंचाईको ब्यबस्था गर्न खोला तथा नदीवाट लिफ्ट सिंचाई सुविधा विस्तार गर्ने ।

२. विद्यमान बिभिन्न सिंचाई प्रणालीको संरक्षण, मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गर्ने ।

३. डिप टयूबेल र स्यालो ट्यूबेल जस्ता वैकल्पिक सिंचाइ सुविधाको बिकास र प्रयोग बढाउने ।

३.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सिंचाई विकास उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.४.१ सिंचाई विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
जमीनको उत्पादकत्व प्रति रोपनी (वार्षिक औषत कुल कृषि उत्पादन)	मे.टन	२.११	२.१९	२.२५	२.४०
१२ है महिना सिंचाई हुने क्षेत्र	प्रतिशत	२८	३१	३७	५०
प्रयोग भएका सिंचाईका प्रविधि (लिफ्ट, सतह)	संख्या	२	३	३	४

३.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सिंचाई विकास बिषय उपक्षेत्रगत रुपमा आगामी ३ बर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ (आवधिक विकास योजनामा समाबेश क्रियाकलाप तथा आयोजना र बजेट तथा बिगत बर्षको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमलाई मुख्य आधार मानिएको छ)।

तालिका ३.४.२ सिंचाई विकास बिषय उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	सिंचाई सुविधा विस्तार तथा स्तरोन्नति र संरक्षण कार्यक्रम	थप सिंचाई सुविधा विस्तार गर्न	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	उत्पादकत्व वृद्धि हुनेछ ।
२	बैकल्पिक सिँचाई सुविधा विस्तार लिप्टिङ्ग, पोखरी निर्माण तथा थोपा सिंचाई प्रबर्द्धन)	सिँचाई सुबिभा बृद्धि गर्न	सालबसाली			सिंचाई सुविधा विस्तार भई उत्पादकत्व हुनेछ ।
३	कुलो तथा पोखरी संरक्षण, मर्मतसंभार र स्तरोन्नति	उपलब्ध श्रोतको समुचित उपयोग गर्ने	सालबसाली			परम्परागत कुलो तथा पोखरी निर्माण र संरक्षण हुनेछ।

३.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ ।नगरपालिका क्षेत्रमा प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजना प्रभाबकारी कार्यन्वयन हुँदा सिंचाई सुबिधा सबै कृषि योग्य जमिनमा पुग्दा कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुन गई नगरवासीको जीवनस्तरमा आर्थिक सामजिक सुधार हुनेछ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

३.५ उद्योग, ब्यापार तथा ब्यबसाय, श्रम र रोजगारी

३.५.१ पृष्ठभूमी

मुख्यतया मध्यम आयस्तर भएका कृषकको संख्या बढी भएको यस नगरपालिकामा मध्यम र ठुलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको विकास भइनसकेकोले यहाँ उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट नै विकास हुन बाँकी छ । यद्यपि कृषिमा आधारित केही साना उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू यहाँ संचालनमा रहेका छन। यस नगरपालिकामा ठुला उद्योगहरू नभएता पनि कृषि तथा वा पैदावारमा आधारित साना उद्योगहरू करिब ६५ वटा सञ्चालनमा रहेका छन्। जडीबुटीमा आधारित चिउरीको साबुन बनाउने उद्योगहरूले व्यवसायिक उत्पादन सुरुवात गरेका छन्। परम्परागत उद्योगमा बाघमुखे चुलेसीजस्ता फलामका उत्पादनहरू बाहिरि जिल्लामा समेत प्रख्यात रहेका छन्। यस बाहेक मह, बेसार, अदुवा, भटमासजस्ता कृषिजन्य घरेलु उत्पादनमा पनि त्रमश व्यवसायिक हुँदै जान थालेको छ। श्रीखण्ड, रुद्राक्ष, दालचिनी, चिउरीजस्ता वन पैदावारको पनि व्यवसायिक खेति सुरु भएको छ।

देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ रहेका युवाहरूको सामथ्र्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेको खण्डमा राष्ट्रले ठुलो फड् को मार्ने निश्चित छ । नगरपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात् ५१.७५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । मानव स्रोतको हिसाबले नगरपालिका सम्पन्नताको स्तरमा रहेको छ । काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको यो जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांस हो ।

३.५.२ संभावना तथा अवसर

- पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
- वनस्पती र जडीबुटीमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
- मह, बेसार, अदुवा, भटमासजस्ता कृषिजन्य घरेलु उत्पादनमा पनि त्रमश व्यवसायिक हुँदै जान थालेका
- नगरपालिकाका विजुवार, खलंगा, मरन्ठाना, जुम्रीकाँडा, धर्मावती आदी नगरपालिकाको मुख्य बजारकेन्द्रको रूपमा रहेका
- स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
- यस क्षेत्रको वनमा उत्पादनशील वन व्यवस्थापन गरी जडीबुटी प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग विकास गर्न सकिने ।
- नगरपालिका भित्र सञ्चालित व्यवसायलाई दर्ता नवीकरण तथा अन्य कानुनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रवद्र्धन र संरक्षण गर्ने सकिने ।
- जडीबुटी प्रशोधन उद्योग, डेरी उद्योग र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने ।
- काष्ठ उद्योगहरूको सञ्चालन गर्न सकिने
- सिलाई/कटाइ/बुनाइ, मैनबत्ती बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम, वायरिंग तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने ।
- नगरपालिकाको नीति तथा कार्यक्रममा बेरोजगार युवालाई प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत रोजगारी सिर्जना गर्ने नीति लिइएको

- नगरपालिकामा १५ देखि ५९ उमेर समूहको जनसंख्या धेरै अर्थात् ५१.७५ प्र तिशत रहेको ।
- नगरपालिकास्तरमा युवासँग सम्बन्धित आय आर्जनका कार्यक्रमहरू, क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको ।

३.५.३ समस्या तथा चुनौती

- औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने र प्राविधिक शिक्षा प्रणाली कम भएको ।
- नगरपालिकाका बजार केन्द्रहरूमा ठुलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएको
- निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्न नसकिएको
- व्यवसायिक लगानीको सुरक्षाको प्रत्याभुती हुन नसकेको
- औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढङ्गज्ञघ
- उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्नेउद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।
- नगरपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको ।
- नगरपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठुलो हिस्सा शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा देश पलायन भइरहेको ।
- नगरपालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाई स्वदेशमै रोजगार सिर्जना गर्न चुनौती रहेको

३.५.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

""कृषि, वन र पर्यटनमा आधारित उद्योगको भर, नगरको आर्थिक वृद्धिदर"

लक्ष्य

"आगामी पाँच वर्षमा नगरपालिकाको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा १० प्रतिशत पुर्याई रोजगारी सिर्जना गर्ने।"

उद्देश्य

नगरपालिकाको उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय एबम् श्रम तथा रोजगारी उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्ः

१. उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्ने ।
२. नगरपालिकामा भएको स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने ।
३. स्थानीय बजार प्रबर्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।
४. श्रमशील र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्ने

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

१. लघु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा वातावरण तयार गरी उद्योग ग्रामको स्थापना गर्ने।

२. औद्योगिक उत्पादनलाई गुणस्तरीय र विश्वसनीय बनाई स्थानीय उत्पादनको बजार प्रवद्र्धन गर्ने ।

३. उद्योग व्यवसायमा महिला, दलित तथा अति विपन्न नागरिकको सहभागितामा जोड दिने ।

४ स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजिकरण एवम् प्रोत्साहन मार्फत युवा केन्द्रित रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने ।

५ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाको परिवारलाई उद्यम स्थापनामा सहजिकरण र प्रोत्साहित गर्ने |

६ सञ्चालित विकास निर्माणका आयोजनामार्फत श्रम तथा रोजगार प्रवद्र्धन गर्ने ।

७ नगरपालिकाको तत्कालिन, मध्यमकालीन र दीर्घकालिन अवधिका लागि रोजगार योजना बनाई सो अनुसार विकास निर्माण कार्य सञ्चालन गर्ने ।

३.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

उद्योग, ब्यापार तथा ब्यबसाय र रोजगार उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.५.१ आर्थिक विकास क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
उद्योग, ब्यापार तथा ब्यबसाय संख्या	संख्या	१७००	१९००	२१००	२२००
ब्यापार ब्यबसाय क्षेत्रमा रोजगारी	प्रतिशत	१६	१९	२१	२५
रोजगारमूलक नयाँ आयोजना/कार्यक्रम	संख्या	५	७	८	१०
बार्षिक थप रोजगारी सिर्जना	संख्या	१५०	१९०	२००	२३०
चालु घरेलु तथा साना उद्योग	संख्या	५२	५५	५८	६०

३.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.५.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

उद्योग, ब्यापार तथा ब्यबसाय र रोजगार उपक्षेत्रको बिषय उपक्षेत्रगत रुपमा आगामी ३ बर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ३.५.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.५.२ उद्योग, ब्यापार तथा ब्यबसाय, श्रम र रोजगार उपक्षेत्रको कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	डिजिटल प्रणालीमा आधारित ब्यापार व्यवसाय प्रोफाइल तयारी	ब्यापार तथा ब्यबसाय संचालन सहज तुल्याउनु	०८२/०८३		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	डिजिटल प्रणालीमा आधारित व्यवसाय प्रोफाइल तयारी हुनेछ ।
२	स्थानीय कच्चा पदार्थ, ज्ञान, सीप र प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन, संरक्षण र प्रवद्र्धन बिबिध कार्यक्रम	उद्योग व्यवसाय सिर्जनाको वातावरण तयार गर्ने	सालवसाली			नयाँ उद्यम तथा व्यवसाय सिर्जना र विकास हुनेछन् ।
३	ब्यबसायिक सिप बिकास सम्बन्धि बिबिध तालिम (कुटानी, मिस्त्री, कूक, वेटर, प्लम्बिङ्ग, अचार बनाउने आदि)	रोजगार सृजना गर्न	सालवसाली			बार्षिक करिब ९० जनाले सिपमुलक तालिम पाउनेछन् ।
४	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि/निर्देशिका तर्जुमा	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरणको व्यवस्था गर्ने	०८२/०८३			व्यावसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि तर्जुमा र कार्यान्वयन हुनेछ
५	उद्यमशीलता, व्यवसाय सिर्जना र विकास कार्यक्रम	रोजगारी सृजना गर्न	सालवसाली		नगरपालिकाको प्राथमिकता	
	श्रम तथा रोजगार					
६	स्थानीय रोजगार प्रवद्र्धन तथा सिपमुलक तालिम र प्रविधि हस्तान्तरण संचालन कार्यक्रम	सीपयुक्त, अनुभवी र दक्ष स्थानीय व्यक्तिको पलायन रोक्ने	सालवसाली			३ बर्षमा करिब ९०० जना रोजगार कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएका हुनेछन् ।

७	श्रमिक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	श्रमिकको न्युनतम सुरक्षा सुनिश्चित हुने व्यवस्था गर्ने	सालवसाली			करिब ६०० श्रमिक सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित हुनेछन् ।
८	बैदेशिक रोजगारीवाट फर्किएका युवा लक्षित रोजगार प्रबर्द्धन कार्यक्रम	रोजगारी मार्फत गरिवी निवारण गर्नु	सालबसाली			बार्षिक करिब ५० जना युवा प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने ।

३.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ । नगरपालिका क्षेत्र भित्रका युवाहरुलाई स्थानीय, राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय बजारको माग अनुसारको ज्ञान, सीप र प्रविधि प्रदान गर्न, क्षमता तथा उद्यमशिलता विकास गरी रोजगारीको अवसरमा परिचालन गर्न आवश्यक छ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

३.६ सहकारी तथा वित्तीय सेवा

३.६.१ पृष्ठभूमी

कुनै पनि क्षेत्रमा बैङ्किङ कारोबार चलायमान हुन स्थानीय स्तरमा व्यापक रूपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरण हुनुपर्दछ । यस नगरपालिकामा पूर्णत ग्रामीण परिवेश रहेको साथै उपभोक्ता बजारहरूको विकास नभएकोले पूँजी बजार विकास तथा प्रवाह हुन सकेको छैन । ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ । प्यूठान नगरपालिकामा विभिन्न आर्थिक र वित्तिय कारोवारहरु बैकिङ्ग प्रणाली मार्फत हुने गरेको छ । आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैङ्कबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच सहज रुपमा पुग्न सकोको छैन । यहाँ कृषि विकास बैंक, एन.आई.सि. एसिया बैंक, पश्चिमान्चल विकास बैंक, निर्धन उत्थान बैंक, नवदुर्गा स्वाबलम्वन विकास बैंक, सेन्चुरी इन्नोभेटिभ बैंक आदी जस्ता बैंकहरुले सेवा उपलब्ध गराइ रहेको छ ।

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रुपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढिकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई नगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन । सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढ्दै गएकाले वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ ।

एकको लागि हरेक र हरेकको लागि एक भन्ने मान्यता मार्फत सदस्यहरुको सामुहिक हितमा कार्य गर्नको लागि स्थापित सहकारी हालका दिनमा विश्वभर लोकप्रिय बन्दै गइरहेका छ । नगरपालिकामा बचत तथा ऋण, कृषि, बहुद्देश्यीय, उपभोक्ता आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ । साथै नियमित रूपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको छ ।

३.६.२ संभावना तथा अवसर

- नगरपालिकाबासीले आफुसँग रहेको रकमलाई निक्षेपको रूपमा स्विकार गरी बचत पनि गर्दै आएका
- नगरपालिकाको महिला बचत समूह तथा महिला सहकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने नीति रहेको ।
- अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्ने नगरपालिकाको नीति रहेको।
- नगरपालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्ने विभिन्न कृषि, महिला तथा वचत समूहहरू सक्रिय रहेका।
- उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको बिस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने ।
- अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई शाखा विस्तारको लागि आकर्षण गर्न सकिने ।
- स्थानीय जनताको अग्रसरतामा माइक्रो फाइनान्स तथा सहकारीहरूको विकास र बिस्तार गर्न सकिने
- सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमशः जनताको आकर्षण बढ्दै गैरहेको ।
- जनतामा सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको विकास क्रमश हुदै गएको ।
- सामूहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
- सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजीसम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको

३.६.३ समस्या तथा चुनौती

- सहकारीको संख्यामा वृद्धि भए तापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
- आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको
- नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
- सहकारीहरूको क्षेत्र विस्तारका साथै जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने ।
- बैङ् क तथा वित्तीय संस्थाहरू प्राय बजारकेन्द्रमा मात्र सीमित रहेका ।
- ग्रामीण परिवेशका कारण बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र पूँजी वृद्धि हुन नसकेको ।
- वित्तीय संस्थाहरूमा सहज र सुलभ पहुँच नहुँदा समग्र अर्थतन्त्र चलायमान हुन नसक्दा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको ।

३.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"आर्थिक क्षेत्रको गतिशीलतका लागि वित्तीय पहुँचमा वृद्धि"

लक्ष्य

प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने

उद्देश्य

१ बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु

२ सहज कर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमार्फत उद्योग, कृषि पर्यटन क्षेत्रमा सहकारीको लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने

२ व्यवसायिक, उत्पादनमूलकसाना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने।

३ सहकारी क्षेत्रलाई ब्यबस्थित, भरोसायोग्य र सदस्यको अधिकतम हितमा परिचालन गर्ने गरी प्रवर्धन एबं विकास गर्ने।

३.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यम अबधिको लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.६.१ सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
८. बैक तथा वित्तिय सेवा	संख्या				
बैंक वित्तीय संस्थामा खाता भएका परिवार	प्रतिशत	७८	८५	८८	९५
सहकारी र वित्तीय संस्थामा सदस्य आवद्ध परिवार	संख्या	४५	४८	५३	५८
सहकारीमा महिला सहभागिता	प्रतिशत	४५	४८	५१	५५
कृषि सहकारीको संख्या वृद्धि	प्रतिशत	१०	१५	२०	२०
सहकारी सङ्ख्य	संख्या	४७	४७	४९	५०

३.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको खर्च र स्रोतको त्रिबर्शीय अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.६.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सहकारी तथा वित्तीय सेवा बिषय उपक्षेत्रगत रुपमा आगामी ३ बर्ष अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ४.७.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.७.३ सहकारी तथा वित्तीय सेवा उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	सहकारी सुपथ व्यवसाय तथा पसल सञ्चालन तथा साझेदारी अनुदान कार्यक्रम	सुलभ मुल्यका पसल सञ्चालन गर्न सान्झेदारी गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सुलभ पसल स्थापना हुनेछन् ।
२	लक्षित वर्ग सहकारी सचेतना तथा प्रबद्र्धन र सहकारी तालिम कार्यक्रम	लक्षित वर्गमा वित्तीय सेवा तथा सुविधाको पहुँच बृद्धि गर्ने	सालवसाली			लक्षित क्षेत्र, वर्ग तथा समुदायमा वित्तीय सेवा र सुविधाको सहज पहुँच बृद्धि हुनेछ।
३	कर शिक्षा तथा व्यवसाय योजना तर्जुमा तालिम	नगरपालिकाको आम्दानी बृद्धि गर्न	सालवसाली			वर्षमा १ पटक हुनेछन्

३.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ | संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

परिच्छेद — ४
सामाजिक विकास क्षेत्र

४.१ शिक्षा

४.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभुत एबम् माध्यमिक शिक्षाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेको छ | राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रुपले पिछडिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ।नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत सबैको लागि गुणस्तरीय शिक्षा समाबेश गरिएको छ।वर्तमान १५ औं राष्ट्रिय योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ ।

यस नगरपालिका ग्रामीण पहाडी परिवेशको क्षेत्र भएकोले शिक्षाका आधारभूत पूर्वाधारहरूको पर्याप्त विकास हुन नसकेता पनि उच्च शिक्षाको सवालमा भने नगरपालिकाको वडा न. ७ मा स्वर्गद्धारी बहुमुखी क्याम्पस स्नातक तह सम्म संचालनमा रहेको छ तथापि आर्थिक अभावका कारण क्याम्पस संचालनमा समस्या देखिदै आएको छ। सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा प्यूठान नगरपालिका अन्य गाउँपालिका/नगरपालिकाका तुलनामा केही अगाडि रहेको देखिन्छ । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको साक्षरता दर ८४.४६ प्रतिशत रहेको छ । लैंगिक हिसाबले यो नगरपालिकामा पनि अन्यत्र झैं केही विभेद रहेको पाईन्छ । जस्तैः यस नगरपालिकाका पुरुषको साक्षरता दर ९१.६१ प्रतिशतको तुलनामा महिलाको साक्षरता दर ७८% प्रतिशत मात्र रहेको छ । पुरुष र महिलाको साक्षरता दरमा लगभग १२.७८ प्रतिशतको फरक देखिन्छ । नगरपालिकामा आधारभूत तहमा ४८ र माध्यमिक तहमा १२ गरी जम्मा ६० वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन् । शहरी क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको चापको तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रमा संस्थागत विद्यालयको संलग्नता न्यून देखिन्छ त्यस्तै प्यूठान नगरपालिकामा पनि सामुदायिक शिक्षण संस्था बढी रहेको छ यद्यपि विभिन्न समस्याको बावजुत सामुदायिक तथा संस्थागत दुवैक्षेत्रले पनि उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ ।

४.१.२ संभावना र अवसर

- नगरपालिकामा स्नातक तहसम्म अध्यापन हुने बहुमुखी क्याम्पस १ रहेको र प्राविधिक शिक्षा दिने दुई वटा संस्था रहेका छन् ।
- नगरपालिकामा आधारभूत तहमा ४८ र माध्यमिक तहमा १२ गरी जम्मा ६० वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका ।
- विद्यालयहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ् कन व्यवस्थित गर्न नगर शिक्षा समिति गठन गर्ने नीति लिइएको

- नगरपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकासलाई अनिवार्य तथा आधारभूत तहसम्म निःशुल्क गर्ने, विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको पहुच बढाउने, शैक्षिक सामाग्री र विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्ने, विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्ने, शिक्षा सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, अभिभावक विहिन र असहाय बालबालिकाहरूको उचित संरक्षण, पालनपोषण र शिक्षाको प्रबन्ध गर्ने नीति लिएको।
- नगरपालिकाका सामुदायिक, आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत छात्राहरूलाई स्यानिटरी प्याड वितरण गर्ने नीति लिईएको ।
- नगरपालिकाद्वारा गरिब तथा जेहेन्दार विद्यार्थीको छात्रवृत्तिको ब्यवस्था गर्ने नीति लिएको
- प्राविधिक शिक्षालाई ब्यवहारमा रूपान्तरण गर्न एग्रो फरेष्ट्री र सिभिल इन्जिनियरिङ पढ्ने विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको ब्यवस्था गरिएको
- विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता समेट्ने पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गरिएको
- निजी क्षेत्रको सहयोग लिई शिक्षामा लगानी तथा स्तर वृद्धि गर्न सकिने
- दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक विद्यालयहरु सञ्चालनमा ल्याउन सकिने

४.१.३ समस्या र चुनौती

- नगरपालिकामा प्राविधिक धारको विद्यालय २ ओटा मात्र रहेका कारण प्राविधिक शिक्षाबाट नगरपालिकाले पर्याप्त लाभ लिन नसकेको ।
- दलित, आदिवासी जनजाति भर्नादर न्यून हुनु र विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु ।
- कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनु ।विद्यालयहरू आर्थिक रूपले कमजोर हुन
- विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी उपलब्ध नहुन र मिलान नगरिएको
- विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको कमी हुनुका साथै तल्लो तहमा दरवन्दी भएका शिक्षकले माथिल्ला कक्षामा पढाउनु पर्ने बाध्यता
- विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, आपाङ्गमैत्री शौचालय, पुस्तकालय, सुरक्षित भवन, फर्निचर तथा समय सापेक्ष सूचना प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको अपर्याप्तता वा अभाव
- विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूमाझ स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक भावनाको कमी भएको
- कतिपय विद्यालय भवन कच्ची र जीर्ण रहेका र शैक्षिक पूर्वाधारको कमी भएको
- अतिरिक्त क्रियाकलाप, विद्यार्थी मैत्री शिक्षा तथा उपयुक्त, व्यवस्थित र पर्याप्त खेलमैदानको व्यवस्था नभएको
- लक्षित निरक्षर तथा सीमान्तकृत वर्गलाई विशेष शिक्षाको व्यवस्था नभएको
- छोरीहरूले छोराहरू सरह शैक्षिक अवसरहरू प्राप्त गर्न पूर्णरूपमा अझै नसकेको
- अधिकांश विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष, पुस्तकालय, कम्प्युटर प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधा नभएको
- आदिवासी, जनजाति दलित र तथा पिछडा वर्ग/समुदायका महिलाहरूको शैक्षिक स्तर अगाडि बढाउनु पर्ने

- समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधासम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने
- शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा व्यापक लगानी तथा प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने
- शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने
- दक्ष र पर्याप्त शिक्षकहरूको आवश्यकताअनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने
- जीर्ण भवनहरूलाई स्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने
- विद्यालय क्षेत्रका शैक्षिक समस्याहरूको समयमै सम्बोधन नगर्ने हो भने राष्ट्रलाई आवश्यक सक्षम, दक्ष र कर्मठ नागरिक उत्पादन हुन नसक्ने ।
- बालविकास, आधारभूत, र सीमित माध्यमिक शिक्षाको सुविधा भए पनि स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथिको उच्च शिक्षालयको अभाव
- सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने ।

४.१.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"सहज र सुलभ गुणस्तरिय शिक्षा मार्फत दक्ष जनशक्ति निर्माण"

लक्ष्य

"सार्वजनिक विद्यालयहरुको क्षमता अभिवृद्धी गरी शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्ने"।

उद्देशय

नगरपालिकाको शिक्षा विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन:

१ .न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
२.निरक्षरता शुन्यमा झार्ने,
३. व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्ने,
४. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने,
५. विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिने ।

रणनीति

शिक्षा तथा प्रबिधि विकास उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनाको रणनीति र कार्यनीतिको आधारमा तयार गरिएको) :

१. प्रारम्भिक बाल विकास तह देखि उच्च शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि नविनतम प्रविधिको प्रयोग र मानव संशाधन विकासमा लगानी गर्ने ।

२. विद्यालय शिक्षालाई व्यवहारिक, व्यवसायिक, सीपमूलक र जीवनपयोगी बनाउने

३. शिक्षण सिकाई, प्रशासनीक कार्य तथा अनुगमनमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोग गर्ने ।

४. विद्यालयको संस्थागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

५. नगरपालिका क्षेत्रमा ई-लाइब्रेरी को स्थापना गर्ने |

४.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

शिक्षा विकास उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.१.१ शिक्षा विकास उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
शिक्षा					
प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	२५६	३००	३२५	३५०
उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	१२८०	१३५०	१४२५	१५००
विद्यालय बिचैमा छोड्ने दर	प्रतिशत	३	२	१	०.५
विद्यालय वाहिर रहेका (५–१५ वर्ष) बालबालिका	प्रतिशत	०.५	०.३	०.२	०
कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	८३	८५	८८	९१
एस.इ.इ.को पास दर अंग्रेजीमा	प्रतिशत	७२	८०	८५	९०
एस.इ.इ.को पास दर गणित	प्रतिशत	४४	५५	६०	७०
कक्षा ८ को निरन्तरता दर	प्रतिशत	९३.८	९५	९६	९८
कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	९६.५	९७	९८	९९

४.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको त्रिबर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिबर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

शिक्षा विकास उपक्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजना तथा बिगत २ आर्थिक बर्षको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको आधारमा तयार गरिएको छ)

तालिका ४.१.२ शिक्षा विकास तर्फका कार्यक्रम/ आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (स्रोतः आवधिक योजनामा समाबेश गरिएका बिस्तृत क्रियाकलाप तथा आयोजनालाई एकीकृत गरि तयार गरिएको छ)

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि (शुरु र समासी)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याईं	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
१.१	विद्यालय भवन निर्माण, मर्मत तथा संरचना सुधार कार्यक्रम	सामुदायिक विद्यालयको आकर्षण वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सामुदायिक विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार विकास हुने
१.२	प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र व्यवस्थापन कार्यक्रम	बालवालिकाको सिकाइ वातावरण तयार गर्ने	सालवसाली			बाल विकास केन्द्रहरु व्यवस्थित हुनेछन्
१.३	सूचना प्रविधिमैत्री पठन-पाथान विस्तार कार्यक्रम	प्रविधिमैत्री विद्यालय तयार गर्न	सालवसाली			सवै विद्यालयहरु प्रविधिमैत्री हुनेछन्
१.४	नमुना विद्यालय सञ्चालन कार्यक्रम	शैक्षिक गुणस्तर बृद्धि गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	नमुना विद्यालय तयार हुनेछन्
१.५	शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धिको लागि सुधार कार्यक्रम	सिकाई उपलब्धी दर बृद्धि गर्ने	सालवसाली			सवै विद्यालयहरुको शैक्षिक गुणस्तर बृद्धि हुनेछन् ।
१.६	विद्यालय जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर बृद्धि गर्ने	सालवसाली			सवै विधालयमा आवश्यक जनशक्ति पुगेको हुनेछ ।
१.७	विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम	विधार्थीको निरन्तता दर बृद्धि गर्न				विद्यार्थीको बिद्यालय टिकाउ दर र निरन्तरता बृद्धि हुनेछ

१.८	प्रतिभा पहिचान तथा प्रोत्साहान कार्यक्रम	सिर्जनशीलताका साथै अध्ययनको प्रभावकारित बढाउने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	बिद्यार्थी प्रतिभा प्रोत्साहित हुनेछन।
१.९	शिक्षा क्षेत्र सालबसाली कार्यक्रम	शैक्षिक सेवा सुचारु गर्ने	सालवसाली			विद्यालय व्यवस्थित रुपमा संचालन हुनेछन् ।

४.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

शैक्षिक संस्थाहरुमा आबश्यक पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार विकास र दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता सहित गुणस्तरीय, प्रबिधिमैत्री, रोजगारमुलक, जिवनउपयोगी, प्रतिष्पर्धी शिक्षा प्रणाली विकास गर्नु आजको मुख्य चुनौती रहेको छ| आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुबिधा अझैसम्म पनि सवै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रुपमा पुग्न सकेको छैन। माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्वोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरु बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

४.२ जनस्वास्थ्य तथा पोषण

४.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभुत स्वास्थ्य तथा पोषणको हकलाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेको छ | राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रुपले पिछडिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ ।१५ औं राष्ट्रिय आवधिक योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ।लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाले स्वास्थ्य तथा पोषणको सुनिस्चिततालाई विकासको मुख्य शर्तका रुपमा लिएको देखिन्छ।

स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवा प्रवाहको दृष्टिकोणले प्युठान नगरपालिका सन्तोषजनक अवस्थामा रहेको छ । हाल नगरपालिका भित्र ५० शैयाको जिल् ला अस्पताल १, स्वास्थ्य चौकीहरु ६ वटा, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु ४ वटा, शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरु २ वटा, ४१ वटा खोप केन्द्र, २३ वटा गाउँघर क्लिनिक र ६९ जना सामुदायिक महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविकाहरु, निजी अस्पताल १ र केहि क्लिनिक तथा पोलिक्लिनिकहरुबाट स्वास्थ्य सेवाहरु प्रदान गर्दै आएको छ ।,

४.२.२ संभावना र अवसर

- नगरपालिकामा एउटा जिल्ला अस्पताल, ६ वटा स्वास्थ्य चौकी, ४ वटा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, २ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र रहेका ।
- सबै वडाहरूमा खोप केन्द्रहरू, नगरघर क्लिनिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइहरू रहेका र नियमित रुपमा सञ्चालन भइरहेको ।
- नगरपालिकाका सबै वडाहरू पूर्ण खोप सुनिश्चितलाई दिगोपनाका लागि निरन्तरता दिइरहेको
- प्युठान नगरपालिकाको प्रतिवद्धता, स्वास्थ्य सेवामा सबै नागरिकको समान पहुचको सुनिश्चितता भन्ने नारालाई आत्मसात गरिएको ।
- नगरपालिकाबासीको आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि उपलब्ध हुने निःशुल्क औषधिको सहज व्यवस्थापन तथा समूचित वितरणको सुनिश्चितता गरिएको ।
- नगरपालिकामा ६९ जना महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाहरू रहेका ।
- वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा अस्पताल निर्माण, महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाहरूलाई प्रोत्साहन भत्ता तथा पोषण सुधार गर्ने नीति लिइएको ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रभावकारी र आवश्यक सेवा सञ्चालन तथा विस्तारको लागि नगरपालिकाद्वारा स्वास्थ्य नीति तथा रणनीतिक योजना (२०७८ देखि २०८३) निर्माण भएको ।
- निःशुल्क वितरण गरिने सबैखाले औषधीको सहज आपूर्तिको व्यवस्था गरिएको ।
- गर्भवती जाँच उत्प्रेरणा र आमा समूह स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम संचालन भएको ।
- संस्थागत सुत्केरी हुने आमाहरुलाई ३ र ७ दिनमा घरमै जाँच हुने व्यवस्था मिलाएको ।

- स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरीहुन आउने आमाहरुलाई निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा ।
- ६० वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई घरैमा गई उपचार गरेको साथै निःशूल्क आँखा उपचारको व्यवस्था भएको ।

४.२.३ समस्या र चुनौती

- आपतकालीन ठुलो स्तरको उपचार सेवाको कमी,
- जटिल रोगको उपचार तथा शल्यक्रिया सेवा आदि उपलब्ध नभएको,
- स्वास्थ्य चेतनाको कमीका कारण बालबालिका स्वास्थ्य, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने,
- स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीको स्तर वृद्धि गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनु पर्ने,
- आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठुलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको,
- सबै खोपकेन्द्र तथा नगरघर क्लिनिकहरुको भवनहरु निर्माण हुन नसकेको,
- धेरै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा मापदण्ड अनुसार भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था नभएको,
- सबै वडामा वर्थिङ सेन्टर सेवा विस्तार गर्न नसकिएको,
- जनसंख्या अनुसार स्वास्थ्यकर्मिहरुको दरवन्दी कमि,
- सबै जनशक्तिहरुले तालिम पाउन नसक्नु ।

४.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"स्वस्थ नगरपालिकाको लागि सचेत, स्वस्थ र सुखी नागरिक"

लक्ष्य

"साधन श्रोतको अधिकतम एवम् प्रभावकारी रुपमा परिचालन गरि समतामूलक सुदृढ स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको माध्यमबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बृद्धि गरी नगरपालिकावासीको स्वास्थ्य स्थितीमा सुधार ल्याउने"

उद्देशय

नगरपालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन

१. आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका भित्र नागरिकहरुले सहज, सुलभ, सरल र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रयोग गर्न सक्ने गरी पहुँचमा बृद्धि गर्ने ।
२. स्वस्थ जीवनशैली, स्वास्थ्य प्रबर्धन, सकारात्मक व्यवहार परिवर्तन गर्न अनकुल वातावरण सृजना गर्ने ।
३. आकस्मिक तथा विपद् व्यवस्थापन गर्न आपतकालिन कोष मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने ।

रणनीति

स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनाको रणनीति तथा कार्यनीतिको आधारमा तयार गरिएको):

१ स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाइ विस्तार गर्नुका साथै बिपन्न नागरिकको बिमा गर्ने |

२ स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने
३ स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सुदृढीकरण तथा दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी गराउने ।
४ पोषण विशेष सेवाहरुमा समान पहुँच वृद्धि तथा उपभोगमा सुधार गर्ने ।
५ बैकल्पिक चिकित्सा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्ने।
६ जनस्वास्थ्य प्रवद्र्धनका लागि समुदायस्तर सम्मको संरचना र कार्यक्रमलाई प्रभावकारी गराउने ।
७ पूर्ण खोपको सुनिस्चितता गर्ने ।

४.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.२.१ जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
स्वास्थ्य ताथ पोषण					
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	८१	८२	८५	८६
कम तौल भएका ५ बर्षमूनीका बालबालिका	प्रतिशत	१.९८	१.७५	१.५०	१
पूर्व प्रसूति सेवा ४ पटक प्राप्त गर्ने गर्भवती	प्रतिशत	४२.५४	१००	१००	१००
जन्मदा २५०० ग्रामभन्दा कम जन्मतौल भएका शिशु	प्रतिशत	२४.७७	१५	१०	५
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	५१.९१	६०	६५	७०
झाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	जना	७९.९३	७०	६०	५०
स्वाशप्रश्वासको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	जना	२८९.६	२५०	२००	१७५

४.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको त्रिबर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिबर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.२.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.२.२ **जनस्वास्थ्य तथा पोषण तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (आवधिक योजना तथा बिगत २ आर्थिक बर्षको बजेट तथा कार्यक्रमको आधारमा तयार गरिएको)**

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लाग(रु हजारमा)	पुष्ट्याईं	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
१	स्वास्थ्य संस्था सुदृढिकरण तथा स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित तथा सहज बनाउन	निरन्तर		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरु निर्माण हुनेछन् ।
२	स्वास्थ्य सेवा प्रवद्र्धन कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवा दिगो, सुपथ र सहँज बनाउन	सालवसाली			नगरपालिका वासीलाइ स्वास्थ्य सेवा लिन सहँज हुनेछ ।
३	पोषण सुधार कार्यक्रम	मातृ तथा नवजात स्वास्थ्य सुधार गर्न	सालवसाली			नगरपालिकामा ५० प्रतिशतले पोषणमा सुधार भएको हुनेछ ।
४	स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	व्यवस्थित तथा सुलभ सेवा प्रवाह गर्न	सालवसाली			सवै स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
५	लक्षित वर्ग स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवामा सवैको सहज पहुँच बृद्धि गर्न	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सवै वडामा विपन्न तथा जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।
६	मातृशिसु तथा गर्भवती स्याहार कार्यक्रम	मातृ स्वास्थ्य सुधार गर्न	सालवसाली			सुरक्षित मातृत्व र पोषण सेवा २५ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
७	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	स्वास्थ्यमैत्री विद्यालय निर्माण गर्न	सालवसाली			विद्यालयमा नर्सको व्यवस्था हुनेछ ।

८	महामारी नियन्त्रण पूर्वतयारी	सजह स्वास्थ्य उपाचार अभिबृद्धि गर्न	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	महामारी नियन्त्रण पूर्वतयारी युनिट तयार हुनेछ ।
९	स्वास्थ्य विमा प्रवद्र्धन	जडिबुटीको प्रयोग बढाउने	सालवसाली			८५ प्रतिशत नागरिकले स्वास्थ्य बिमा गरेका हुनेछन्
१०	परिवार नियोजन सेवा विस्तार कार्यक्रम	सवै वर्गको स्वास्थ्यमा सहज पहुँच बृद्धि गर्न	सालवसाली			परिवार नियोजनको साधन प्रयोगमा बृद्धि हनेछ ।
११	बाल स्वास्थ्य सुधार कार्यक्रम	साधन प्रयोगमा बृद्धि गर्न	सालवसाली			सवै वडामा सञ्चालन हुनेछन् ।
१२	स्वास्थ्य सेवासँग सम्बन्धित बिबिध सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	सवै प्रकारको स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन	सालवसाली			स्वास्थ्य सेवा सहज र गुणस्तरीय भएको हुनेछ।

५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुबिधा अझैसम्म पनि सवै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रुपमा पुग्न सकेको छैन। बढ्दो अव्यवस्थित शहरीकरणका कारण एकातिर सरूवा रोगको नियन्त्रणमा चुनौती रहेको छ भने बदि्लदो खानपान र जीवनशैलीका कारण नसर्ने रोगको भार बढदो छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ।

४.३ खानेपानी तथा सरसफाई

४.३.१ पृष्ठभूमि

नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत गुणस्तरीय शिक्षा, तथा स्वास्थ्य समुन्नत समाज, लैङ्गिक समानता, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई र असमानता न्यूनीकरणलाई समेत समावेश गरिएको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक विकास योजनाले स्वच्छ खानेपानी आपूर्ती र सरसफाईमा घरधुरीहरुको पहुँच सत प्रतिशत पुर्याउने उद्देश्य लिएको छ ।

प्युठान नगरपालिकामा 'एक घर एक धारा÷ कार्यक्रम लागू गरिएको छ । नगरपालिकामा खानेपानीको मुख्य स्रोतको सबै वडाहरूमा सबैभन्दा बढीे धारा तथा पाइपको खानेपानी ८१.३५ प्रतिशत परिवारले, दोस्रो ठूलो स्रोतको रूपमा मुल धाराको १०.३३ प्रतिशत परिवारले प्रयोग गर्ने, ढाकिएको ईनार प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या अत्यन्तै न्यून छ । सुरक्षित खानेपानीको स्रोतकोरुपमा धारा तथा पाईपको स्रोतलाई मानिन्छ । तुलनात्मक रूपमा नगरपालिकको वडा नं. ६ मा सबैभन्दा बढी ९२.११ प्रतिशत घरधुरीले धारा तथा पाईपलाई मुख्य पानी को स्रोतको प्रयोग गरेका छन् भने वडा नं. १ मा ७१.६३ प्रतिशतले प्रयोग गरेका छन् । नगरपालिकाको प्राय वस्तिहरूमा स्वच्छ र प्रशस्त पिउने पानीको पहुँच कमजोर रहनुले पानीजन्य रोगहरू जस्तै टाइफाइड, झाडापखाला, आउँ जस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहेकाले यसवारे जनचेतना फैलाउन आवश्यक छ । साना मुहान र गुणस्तरीय संरक्षण ट् याङकी नभएकोले विभिन्न वडा क्षेत्रहरूमा अझैपनि खानेपानिको समस्या रहेको पाईन्छ । सबै घरधुरीले स्वच्छ पिउनेपानीको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्न नगरपालिकाले विशेष कार्यक्रमहरू योजनावद्ध रूपमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

४.३.२ संभावना र अवसर

- झिमरुक नदीबाट प्रशस्त पानी शुद्धीकरण गरी आपु र्ति गर्न सकिने ।
- विभिन्न खोलाको जलस्रोतको उपलब्धता हुनु,
- प्रदेश र सघिय सरकारले खानेपानी आयोजनाको लागि बजेट छुट्याएको,
- "एक घर एक धारा" कार्यक्रमलाई प्राथमिकीकरण गरिएको,
- नगरपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाइ स्वच्छता योजना तयार गरि लागु गर्न सकिने,
- नगरपालिकामा पानी संरक्षण गरी दीगो रूपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने,
- बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही ठाउँमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने,
- पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्न सकिने,
- फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण गरी फोहोरमैला संकलन गर्न सकिने ।

४.३.३ समस्या र चुनौती

- घरघरमा पानी संकलन टयांकी राख्न प्रोत्साहन गर्दै टयांकी वितरण गर्ने गरीएको ।
- "सफा घर, टोल र सहर प्युठानवासीको एउटै रहर" अभियान मार्फत नगरपालिकाले फोहोरमैलाको अल्पकालीन व्यवस्थापनको सुरुवात गर्न सक्ने ।
- प्रचुर मात्रामा जल स्रोतको उपलब्धता भए तापनि पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको,

- पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको,
- फोहोरमैला संकलन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था भइ नसकेको,
- नगरपालिकाको अधिकांश सार्वजनिक स्थलमा शौचालयको व्यवस्था नभएको,
- विशेष गरी सघन बस्तीमा रहेका बजार केन्द्रहरूमा सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको,
- वैज्ञानिकरूपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको,
- कच्ची सडकका कारण धुलोले गर्दा वायु प्रदूषण हुने गरेको,
- फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने ।

४.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (आवधिक योजना अनुसार)

सोच

"स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर नगरपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ"

लक्ष्य

"नगरपालिकाका सम्पूर्ण बस्तीहरूमा स्वच्छ खानेपानी पुर्याउने तथा सरसफाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

उद्धेश्य

नगरपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छनः

१ नगरपालिका बासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुर्याउने,

२ नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुर्याउने ।

रणनीति

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।

२. खानेपानी योजनाहरु निर्माण, मर्मत तथा शुद्धिकरण गरी जनतालाई निरन्तर सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराईने।

३. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइ सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।

४ सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थापन गर्ने ।

४.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको विषय उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.३.१ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/८५
खानेपानी तथा सरसफाई					
खानेपानी सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	८५	८७	८९	९४
सुरक्षित शौचालय भएका घरधुरी	प्रतिशत	८२	८५	९०	९५
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हातधुने अभ्यास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	६०	६८	७५	८०
फोहोर वर्गीकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	संख्या	०	०	५०	७०

४.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको त्रिबर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिबर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको आगामी ३ बर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।(आवधिक योजनामा समाबेश गरिएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत तथा संक्षेषण गरी तयार गरिएको छ)

तालिका ४.३.२ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रका कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि(शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याईं	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	खानेपानी आयोजना मर्मत तथा सुधार कार्यक्रम	सुरक्षित खानेपानी सुविधा सहज उपलब्ध गराउने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	मौजुदा साना तथा ठूला आयोजनाको मर्मत सुधार भई सूचारु र दिगो हुनेछन्
२	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	पूर्ण सरसफाई र खुला दिशामुक्त क्षेत्र कायम राख्ने	निरन्तर			थप सार्वजनिक शौचालय निर्माण भई संचालन हुनेछ
३	खानेपानी गुणस्तर परिक्षण तथा सुधार	स्वच्छ खानपानीको व्यवस्था गर्ने	सालवसाली			घरपरिवारमा पानीको स्वक्ष खानेपानीको सहज रुपमा उपलब्ध हुनेछ
४	सरसफाई सचेतना कार्यक्रम	स्वच्छता र स्वच्छ व्यवहारको अभिबृद्धि गर्ने	सालवसाली			बार्षिक रुपमा समुदायको स्वस्फुर्त सहभागितामा कार्यक्रम संचालन हुनेछ
५	फोहोरमैला व्यवस्थापन	फोहोर विसर्जन परिमाण घटाउने र व्यवस्थापन सहज बनाउने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने घरपरिवारलाई उपयुक्त प्रविधि हस्तान्तरण हुनेछ ।
६	सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	निरन्तर कार्यक्रम	सालवसाली			प्रत्येक वर्ष सञ्चालन हुनेछ ।

४.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यन्वयन मार्फत लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न लागत प्रभावकारी कार्ययोजना तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरु बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

४.४ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

४.४.१ पृष्ठभूमि

हाल यस नगरपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार कुल जनसंख्या ४२,१३० रहेको छ जस मध्ये पुरुष १८८७९ र महिला २३२५१ रहेका छन् । यस नगरपालिकामा परिवार संख्या ११२३५ रहेको छ । त्यस्तै जनधनत्व प्रति वर्ग कि. मि. ३२७ छ भने, वार्षिक ०.९६ प्रतिशतले जनसं ख्या बढीरहेको छ । सोही अनुसार लैंगिक अनुपातमा महिलाको भन्दा पुरुषको जनसंख्या ४३७२ ले कमि रहेको छ भने ६० वर्ष माथीको जनसंख्या ४३३८ अर्थात १०.३० प्रतिशत रहेको रहेको छ । समाजमा सीमान्तकृत जनसंख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्नपाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिश्चित नगर्दा सम्म सभ्य र सौर्हादपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन त्यसैले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानताको जालो तोड् न सहज हुन जान्छ । यस प्युठान नगरपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार ० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालका ६७०४ जना र बालिका ५९६७ गरी जम्मा १२६७१ जना रहेका छन् । जम्मा जनसंख्या मध्यको बालबालिकाको संख्या ३०.०८ प्रतिशत रहेको छ ।

४.४.२ संभावना र अवसर

- विपन्न महिलालाई सिपमूलक तथा उद्यमशीलतामा तालिममा जोड दिई आय आर्जनका कार्यक्रम गर्ने गरिएको,
- स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेको ।
- आदिवासी जनजाति, दलित, सीमान्तकृत, लोपोन्मूख वर्गहरूको यथार्थ लगत संकलन गरी परम्परागत पेशा, व्यवसाय, लोपोन्मूख कला, ज्ञान, सिप पहिचान गरेर क्षमता विकास कार्यक्रम गर्ने नीति लिइएको,
- दलित वर्गमाथि हुने भेदभाव न्यूनीकरण गरी परम्परागत ज्ञान र सिपलाई व्यवसायीकरण गर्ने प्रयत्न गर्न सकिने,
- नगरपालिकाले हरेक बर्ष जेष्ठ नागरिक, महिला तथा अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गरिएको,
- प्रत्येक वडा तथा टोलमा महिला तथा आमा समूह गठन भएको र हिंसा न्यूनीकरण, क्षमता अभिवृद्धि तथा मूलप्रवाहीकरणका कार्यहरू गर्न सकिने,
- लैङ्गिक हिंसा न्यूनीकरण, लागु औषध दुव्र्यसनी, मानव बेचबिखन सम्बन्धी सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको,
- छुवाछुत तथा सामाजिक विभेद क्रमशः न्यून हुँदै गएको,
- पुनस्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुर्याउन सकिने,
- भौतिक संरचना निर्माण गर्दा बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउनु पर्ने र निर्माण गर्न लागिएको,

४.४.३ समस्या र चुनौती

- प्रसूती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्य बारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने,
- घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने,

- नगरपालिकाभित्र गठन भएका दर्जनौं आमा समूहहरूलाई, जाँड, रक्सी र जुवातास का साथै लागुपदार्थको विकृति विरुद्ध अभियान सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने,
- बालश्रम, बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने,
- बालमैत्री, ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।
- नगरपालिकामा बैङ्किङ सुविधाको अवस्था कमजोर हुँदा सामाजिक सुरक्षा भत्ता लिन टाढा जानुपर्ने अवस्था रहेको,
- नगरपालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, वृद्धाश्रम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको,
- जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका,
- महिला तथा जनजातिहरूको उद्यमशीलता विकास तथा शसक्तिकरण सम्बन्धी तालिमहरू प्रयाप्त रुपमा संचालन हुन नसकेको,

४.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (स्रोतः आवधिक योजना)

सोच

"प्यूठान नगरपालिकाको सभ्यता न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता"

लक्ष्य

"सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने" |

उद्देश्य

नगरपालिकाको महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छनः

१. लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्ने ।

२. सामाजमा महिलाहरुको समतामूलक र अर्थपुर्ण सहभागिता वृद्धी गराई मूलप्रवाहीकरण र सशक्तिकरण गर्ने ।

रणनीति

१ विपन्न, पिछडिएको तथा लक्षित वर्गको सक्षमता र आत्मविश्वासमा अभिवृद्धि गर्ने ।

२ स्थानीय संरचना, नीति तथा निर्णय प्रक्रियामा लक्षित वर्गको संलग्नता सुनिश्चित गर्ने ।

३ सबै खाले हिंसा तथा कुप्रथा अन्त्य गर्न नीतिगत र व्यवहारिक प्रयत्न गर्ने ।

४ स्थानीय नीति तथा पूर्वाधार निर्माणलाई अपांगमैत्री, जेष्ठ नागरिक मैत्री, बालमैत्री तथा महिलामैत्री गराउन

५ ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान हस्तान्तरण, सम्मान, सुरक्षा र सेवालाई सुनिश्चित गर्ने ।

६ लक्षित वर्गको सशक्तीकरण तथा हित रक्षाका लागि समुदायलाई परिचालन प्रभावकारी गराउने।

५.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिकाः महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/८५
महिला, बालबालिका र सामाजिक समावेशीकरण					
नेतृत्वदायी पदमा महिला र लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व भएका स्थानीय समिति/संरचना	संख्या	४०	५०	५५	६०
सीपमुलक तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	प्रतिशत	४०	४८	५२	५८
व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	संख्या	७००	१०००	१३००	

४.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको त्रिबर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिबर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समाबेश गरिएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरी तयार गरिएको)

तालिका ४.४.२ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवध(शुरु र समासी)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याईं	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
१	लक्षित वर्ग स्वरोजगार र आयमूलक कार्यक्रम (महिला, दलित, आर्थिक बिपन्न, अपांग तथा सिमान्तिकृत समुदायका नागरिक)	स्थानीय स्तरमा रोजगार सृजना गरी आय आर्जन वृद्धि गने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	विभिन्न स्वरोजगार र आयमूलक कार्यक्रमबाट लक्षित वर्ग तथा समुदायका व्यक्तिहरु लाभान्वित हुनेछन्
२	मानव बेचविखन अन्त्य, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा न्यूनिकरण कार्यक्रम	सवै प्रकारका हिंसाको अन्त्य गर्न	सालवसाली			मानव बेचविखन अन्त्य, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा न्यूनिकरण भएको हुनेछ
३	लक्षित बर्ग केन्द्रित बिभिन्न बार्षिक कार्यक्रम	भेदभावको अन्त्य गर्न र लक्षित बर्गको सशक्तिकरण गर्ने	सालवसाली			नगरमा सवै प्रकारका भेदभावमा कमि आहेको हुनेछ ।
४	बालमैत्री, ज्येस्ठ नागरिक मैत्री तथा अपांगमैत्री नगर कार्यक्रम	बाल विकास लगायत वाल अधिकारको संरक्षण गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	बाल विकास केन्द्र, बाल कक्षा, ज्येस्ठ नागरिक सेवा केन्द्र, शारीरिक रुपमा असक्त नागरिक सेवा केन्द्र तथा मनोरञ्जनका क्रियाकलाप व्यवस्थित हुनेछन्
५	लक्षित वर्ग सञ्जाल परिचालन तथा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन	लक्षित सामुदायिक, सहकारी भवन, चौतारी, अध्ययन केन्द्र, पुस्तकालय आदी निर्माण गर्ने	सालवसाली			बार्षिक २ वटाका दरले भवन, चौतारी, केन्द्र वा पुस्तकालय निर्माण भई संचालन हुनेछन साथै लक्षित बर्ग लाभान्वित हुनेछन ।

४.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्वोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरु बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

४.५ युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन

४.५.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय युवा नीति २०७२ अनुसार १६ देखि ३९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ। राष्ट्र विकासको मूल प्रवाहमा युवाको समावेशिताका लागि युवाको हक हितको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै सक्षम र प्रतिस्पर्धि युवा, मानव संसाधन तयार गर्ने आजको युगको आवश्यकता हो। राष्ट्रिय जनगनना, २०७८ अनुसार यस प्यूठान नगरपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या सबैभन्दा धेरै (५८.३९ प्रतिसत) छ । प्युठान नगरपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात् ४१.६९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, जसमा महिला १०,५३५ जना र पुरुष ७,०२९ जना गरी जम्मा १७५६४ जना रहेका छन् । खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी नगरपालिकाको चौतर्फी विकासलाई बल पु¥याउन सकिन्छ भन्ने मान्यताअनुसार यस नगरपालिकामा खेलकुदको विकास लागि प्रयासरत रकेको पाइन्छ । यसको लागि नगरपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ ।नगरपालिका रहेका बालबालिका तथा युवाहरूमा रहेको खेलकुदप्रतिको रुचि मध्यनजर गर्दै नगरपालिकामा रहेका संभावना पहिचान गरको खण्डमा राष्ट्रिय खेलकुदमा टेवा पुग्ने देखिन्छ। यो नगरपालिकाले खेलकुदको माध्यमबाट सबै वडाहरू बीच आत्मियता तथा भाइचाराको सम्बन्ध राख्ने उद्देश्य रोखेको छ | खेलमैदान तथा कभर्डहल निर्माणमा तदारुक्तता देखाउनुले नगरपालिका खेलकुदको विकासमा सम्वेदनशील भएको देखिन्छ ।

४.५.२ संभावना र अवसर

- नगरपालिकाको वडा नं ७ मा जिल्ला खेलकुद विकास समितिको कवर्ड हल भएको ।
- नगरपालिकाको वडा नं. ४ मा झिमरुक खेलमैदान भएको ।
- विद्यालयको खेल मैदान र खेलकुद विकास समितिको कर्वड हल गरेर जम्मा ६ वटा खेलकुद मैदान रहेको ।
- नगरपालिकाको खेलकुद तथा मनोरन्जनलाई विकास गरी नगरपालिकाबासीलाई खेलकुदमा आकर्षण गर्नका लागि विभिन्न योजनाहरू तयार पारेको ।
- नगरपालिकाले खेलकुदको प्रवद्र्धनका लागि अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना गरिरहेको
- नगरपालिकाले युवाहरूलाई व्यायाम र खेलकुदप्रति आकर्षित गरी स्वस्थ र रचनात्मक बनाउने नीति लिएको
- युवासँग सम्बन्धित क्लव, खेलकुद मैदान तथा सांस्कृतिक टोलीहरू नगरपालिकामा रहनु ।
- नियमित रूपमा खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिका लागि रंगशाला, खेलकुद मैदान तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिलाई प्राथमिकतामा राखेर क्रमशः स्तरोन्नति गर्ने नगरपालिकाको नीति रहेको।
- नगरपालिकास्तरमा युवासँग सम्बन्धित खेलकुद प्रतियोगिताहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको ।
- नगरपालिकाको झिमरुक खेलमैदानलाई सुविधा सम्पन्न खेलमैदान रुपमा निर्माण गर्न सकिने ।

४.५.३ समस्या र चुनौती

- नगरपालिकामा क्रिकेट मैदान स्थापना गर्नुपर्ने ।
- स्थानीय युवा क्लवको स्तरोन्नतिको लागि विभिन्न खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- नगरपालिकामा भएको झिमरुक खेलमैदानलाई प्याराफिट सहितको राष्ट्रिय स्तरको खेल मैदानको रूपमा विकसित गर्नुपर्ने
- नगरपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीयस्तरमा खेलकुद प्रशिक्षक साथै खेलकुद स्वास्थ्यको अभाव हुनु ।
- सीमित बजेटका कारण नगरपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु ।
- व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठुलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको।
- खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको ।
- वडामा रहेका खेलमैदान स्तरोन्नति गर्ने कार्य कठिन भएको ।
- ऐतिहासिक, पौराणिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन ।

४.५.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (स्रोतःआवधिक योजना)

दीर्घकालिन सोच

"युवाहरुको व्यक्तित्व विकास खेलकुद क्षेत्रको विकास"

लक्ष्य

"सीपयुक्त, सबल युवा जनशक्ति तयार गर्दै खेलकुदमा व्यवसायिकताको अवसर सृजना गर्ने।"

उद्देश्य

नगरपालिकाको युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छनः

- खेलकुदको माध्यमले युवा रोजगारीको नया अवसर सुजना गर्ने र खेलकुद क्षेत्रको समग्र विकास गर्नु।

रणनीति

युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

१ युवा वर्गमा अग्रसरता, नवप्रर्वतन तथा उद्यमशिल संस्कृतिको विकास गर्ने ।

२ क्षमता विकास तथा स्वरोजगारीका अवसरको माध्यमबाट युवा वर्गको आत्मविश्वास र सकारात्मक सोंचमा अभिवृद्धि गर्ने ।

३. खेलकुदका पूर्वाधार विकास तथा खेलाडी प्रोत्साहनमार्फत युवाको सृजनशिलता विकास गर्ने ।

४.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.५.१ युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
युवा तथा खेलकुद					
सक्रिय युवाक्लब, सञ्जाल तथा संस्था	संख्या	११	१२	१३	१४
उद्यम व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	३०	३५	४०	४५
कभर्ड हल तथा खेलकुद मैदान	संख्या	१	२	२	४
जिल्ला, प्रदेश, राष्ट्रियस्तरमा प्रतिनिधित्व गर्ने खेलाडी	संख्या	१८	२२	२५	३०

४.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको त्रिबर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिबर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.५.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.५.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामा समाबेश गरिएका आयोजना तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरि तयार गरिएको छ)

तालिका ४.५.२ युवा तथा खेलकुद र नवप्रबर्तन विकास उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवध(शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याईं	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
५.१	युवा स्वरोजगार प्रवद्र्धन कार्यक्रम	युवा रोजगारी सृजना गर्ने	सालवसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	करिब १५०० युवाहरु स्वरोजगार/रोजगार हुनेछन् ।प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम समेत
५.२	खेलकुद पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	नगरपालिकामा खेलकुद विकास गर्न	सालवसाली			खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नति हुने
५.३	खेलकुद आयोजना, खेलाडी उत्प्रेरणा तथा प्रतिभा प्रवद्र्धन कार्यक्रम	खेलकुद प्रबद्धन गर्न	सालवसाली			प्रत्येक वडामा खेलकुद आयोजना हुनेछ ।
५.४	नवप्रबर्तनमा आधारित रोजगारी तथा ब्यबसाय संचालनको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	युवाको उर्जा, सिप र क्षमताको उपयोग मार्फत नगरपालिकाको समृद्धिमा टेवा पुर्याउने	सालवसाली			करिब ८० युवाहरु नवप्रबर्तनमा आधारित स्वरोजगार/रोजगार हुनेछन् ।प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम समेत

४.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ।संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुन सक्छ ।

४.६ कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति

४.६.१ पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने पहाडी र मधेसी मूलका मानिसहरू रहेका छन् भने त्यस्तै मुस्लिम र क्रिस्चियन धर्म मान्ने मानिसहरू पनि छन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ—आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । जसमा वडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ (होली), चैते दशैं, साउने—माघे स्रग्रान्ती, माघी, गोठधूप, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी—हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षावनधन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, गोठाले, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष सोह्रश्राद्ध जितीया, सिरुवा विशेषगरी थारु—खवास), कूल—थानी पूजा, ग्रामथान पूजा, करवा चौथ, कर्कट संक्रान्ति, भुर्की पूजन, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरू, बाराराव अवल, सुवरात, ईद, वकरईद, मोहरम, ग्यारही सरिफ, इदुलफितर, नयाँ वर्ष, भ्यालेनटाईन डे आदि ।

४.६.२ संभावना र अवसर

- विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण तरिकाले बसेका ।
- नगरपालिकाले आदिवासी जनजाति, सीमान्तकृत, अल्पसंख्यक र लोपोन्मुख वर्गको लगत संकलन गर्ने नीति लिएको ।
- धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको ।
- संस्कृतिमा आधारित असारे गीत, तीज गीत, झ्याउरे भाका र दोहोरी गीत आदि यस नगरपालिकामा सर्वाधिक लोकप्रिय भएको ।
- दाखाक्वाडीको हिक्मतेश्वर मेला लाग्ने गरेको ।
- लट्ठी र तरवारको रोमाञ्चक खेल देखाउने गरेको ।
- भुइँकला, वेदी, नाग, अष्टदल, ज्योति कला, टोटमवादी कला, गाँज (पुत्ला, देवीको प्रतीक पुत्ला), विजय सालको गिलाँस, काष्ठ कला, तेल हाल्ने चाडी, पाल्लो, कोशी, छाप्रो, ढकिया,
- डोको, नाम्लो, ढकिया, गिलाँस लगायत विभिन्न किसिमका कला, सँस्कृतिहरू प्रचलनमा रहेका
- विभिन्न जाति तथा समुदायका आ—आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका
- सांस्कृतिक सम्पदाहरू रहेकोले सांस्कृतिक सङ् ग्रहालय तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरूको रूपमा विकास गर्ने पहल भइरहेको ।
- प्युठान नगरपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी सांस्कृतिक पर्यटन प्रवद्र्धन गर्न सकिने ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने ।

४.६.३ समस्या र चुनौती

- सांस्कृतिक धरोहरहरूको संरक्षणका र उचित प्रचारप्रसारको ठोस कार्ययोजना नबनेको ।
- विभिन्न धार्मिक तथा पुरातात्विक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका
- संस्कृतिको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको ।
- स्थानिय भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने ।
- सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर सांस्कृतिक संरक्षण प्रवद्र्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने ।

४.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

"सभ्य र जीवन्त संस्कृति निर्माण"

लक्ष्य

"संस्कृती, भाषा, कला र साहित्यको संरक्षण र विकास मार्फत सभ्य र सौहादपु र्ण समाजको स्थापना गर्ने" ।

उद्देशय

नगरपालिकाको कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छनः

- स्थानीय भाषा, कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवद्र्धन गर्नु
- संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको सिर्जनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

रणनीति

कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखिकरण गर्ने,

२ भाषा संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने,

३ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने,

४ साँस्कृतिक, साहित्यिक भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।

४.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

भाषा,कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिकाः ४.६.१ भाषा,कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
कला, भाषा र साहित्य					
स्थानीय संस्कृति, कला, सम्पदा र साहित्य सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या	०	१	१	२
व्यवस्थित रुपले संरक्षित ऐतिहासिक सार्वजनिक स्थल	संख्या	८	१०	१३	१५
स्थानीय कला, संस्कृति, सम्पदा, भाषा साहित्यमा आधारित प्रकाशन	संख्या	१	२	२	३

४.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको त्रिबर्षीय अनुमान

सामाजिक विकास क्षेत्रको समग्र त्रिबर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.६.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.६.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । (आवधिक योजनामाछुटै विवरण नभएको हुँदा बिगत २ आर्थिक बर्षको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमलाई आधार मानी यस उपक्षेत्र सम्बन्धी समाबेश कार्यक्रम तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरी तयार गरिएको)

तालिका २.६.२ भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रअ वध (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत(रु हजारमा)	पुष्ट्याईं	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१	सांस्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदा संरक्षण, प्रबर्धन तथा पहिचान	सम्पदाहरुको संरक्षण गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	विद्यमान साँस्कृतिक धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदाहरुको संरक्षण, विकास, पहिचान, अध्ययन र अभिलेखन हुनेछ ।
२	मौलिक गीत, साहित्य तथा कला प्रतियोगिता र संरक्षण	मौलिक संस्कृतिको प्रबर्धन र प्रतिभा प्रस्फुटन गर्ने	सालबसाली			मौलिक संस्कृतिको प्रबर्धन र प्रतिभा प्रस्फुटन भएको हुनेछ
३	स्थानीय संस्कृतिको संरक्षण र प्रबर्द्धन कार्यक्रम	मौलिक संस्कृतिको प्रबर्धन	सालबसाली			मौलिक संस्कृतिको प्रबर्धन हुनेछ ।
४	परम्परामा आधारित लोक संस्कृतिको पहिचान र संरक्षण	प्राचिन संस्कृतिको जगेर्ना हुने	सालबसाली			प्राचिन संस्कृतिको पहिचान र प्रचार प्रसार भएको हुनेछ

४.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्वोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरु बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ ।

परिच्छेद - ५

पूर्वाधार विकास

५.१ सडक, पूल तथा यातायात

५.१.१ पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ । सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ । प्यूठान नगरपालिकामा कालोपत्रे सडक १२ कि.मि रहेको छ, त्यस्तै ग्राभेल सडक १५ कि.मि. रहेको छ भने कच्ची सडक २०६ कि.मि. रहेको छ । प्यूठान नगरपालिकामा सडकका सञ्जाल सबै वडाहरूमा पुगेको छ। आन्तरिक यातायातको भरपर्दो सुविधाले नगरपालिका बासीहरूलाई समयमै आवश्यक उपचार तथा औषधिको सेवा र बजारमा पहुँच पु¥याउन सकिएको छ । नगरपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ। नगरपालिकामा रिक्सा, टेक्टर, गाडा, साइकल, टयाक्सी, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ । नगरपालिकाकोसडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ । यस नगरपालिकामा सडक तथा यातायात गुरुयोजना तय गरी सोही अनुरूप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको बिस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

५.१.२ संभावना तथा अवसर

- नगरपालिका बिजुवार हुँदै भालुवाङ्गमा पूर्व पश्चिम राजमार्ग संजालमा जोडिएको ।
- नगरपालिकामा पक्कि पुल निर्माणाधीन रहेका ।
- नगरपालिकाको सडक मापदण्ड बनाई सो अनुसारको स्तरोन्नति कार्यलाई तीव्रता दिन सकिने ।
- कच्ची अवस्थामै रहे पनि प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको ।
- झोलुङ् गे पुल र पक्कि पुलले आवात जावत सहज पारेको
- प्रत्येक वडा कार्यालय जोड् ने सडकलाई स्तरोन्ती गरी निरन्तर रुपमा यातायातका साधन चल्न सक्ने आवस्थाको हुने ।

५.१.३ समस्या र चुनौति

- योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड अनसार सडक सञ्जाल विस्तार नभएको ।
- कच्ची सडकमा वर्षातको समय पटकपटक पहिरो जाने, हिलाम्मे हुने, खाल्टाखुल्टी बढ् ने र हिउँदमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन कष्टप्रद हुने गरेको ।
- नगरपालिकाभित्र दैनिक आवतजावतका लागि आवश्यक जनतामैत्री विभिन्न रूटहरूको निर्धारण गरी सहजरूपमा सार्वजनिक यातायात सेवा संचालन गर्नुपर्ने ।
- सडकको स्थिति कमजोर हुँदा उद्योगधन्दा, कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय, कृषि, पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरू चलायमान हुन नसकेको ।
- नगरपालिकाका सबै सडकको स्तरोन्नति गर्न ठुलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने ।

५.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (स्रोतः आवधिक योजना)

दीर्घकालीन सोच

“सहज, सुरक्षित र भरपर्दे सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता”

लक्ष्य

नगरपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने

उद्देश्य

नगरपालिकाको सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

१. नगरपालिका वासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुर्याउने,
२. नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न यस उपक्षेत्र अन्तर्गत देहाय अनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

१ नगरपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र, मुख्य बस्ति तथा बजार क्षेत्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल स्तरोन्नति र विस्तार गर्ने ।

२ सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।

३ सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।

४ दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधि सहितको सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।

५.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.१ सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५
सडक तथा यातायात					
पक्की सडकमा पुग्न लाग्ने औषत समय	मिनेट	२५	२०	१८	१५
१२महिना यातायात सुचारु सडक	कि.मि	७०	८०	८८	९५
पक्की/सुरक्षित घरमा बसोबास गर्ने परिवार	प्रतिशत	४७	५३	५४	५५

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५
पक्की सडक	कि.मि.	४०	४३	४७	५०
ग्राभेल सडक	कि.मि.	३०	४०	४५	५२
नियमित मर्मत संभार भएको सडक	कि.मि.	९०	९५	१००	१०५
वायोइन्जिनियरिंग प्रबिधि तथा सडक किनार वृक्षरोपण गरिएको सडक	कि.मि.	३	५	७	१०

५.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्धेश्य तथा उपलब्धि सूचक देहाय अनुसार तालिका ५.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिकाः ५.१.२ सडक, पुल तथा यातायात उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (आबाधिक योजनामा समाबेश आयोजना तथा क्रियाकलापलाई समाबेश गरी एकीकृत गरिएको छ)

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
१	पक्की सडक निर्माण र स्तरोन्नति	नगरपालिकाको भौतिक अवस्था र आवागमन व्यवस्थित गर्ने	निरन्तर		प्राथमिकताक्रमको आधारमा नगर स्तरीय थप पक्की सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने
२	संरचना सहित ग्राभेल सडक निर्माण	ग्रामीण वस्ती र उत्पादन र यातायातलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने	निरन्तर		प्राथमिकताको आधारमा सडक मापदण्ड अनुसार पूर्वाधार निर्माण गरी स्तरोन्नति भएको हुनेछ ।
३	नयाँ ट्र्याक (सडक) निर्माण	नगरको सवै स्थानमा सहँज यातायात पुर्याउन	सालबसाली		नगरका विभिन्न स्थानमा नयाँ सडक खोलिने छ
४	सडक पक्की पूल तथा कल्भर्ट निर्माण	आवागमन सहज र सुलभ बनाउने	सालबसाली		मोटरेवल पुल तथा कल्भर्ट निर्माण भई आवागमन सहज हुने
५	सडक मर्मत तथा स्तरोन्नति कार्यक्रम	आवागमन सहज र अन्ताराबद्धता कायम गराउने	सालबसाली		नियमित मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नतिले आवागमन सहज भएको हुनेछ ।

५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना वैंक तयार गर्ने र आयोजना वैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रुपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ती, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढन सक्ने जोखिम रहन्छ। जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ती, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.२ आवास, वस्ती, भवन तथा शहरी विकास

५.२.१ पृष्ठभूमि

दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समाबेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रबाह सुनिस्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासले अन्तरआवद्धता र अन्तरसम्बन्ध विकास तथा विस्तार गरी सो मार्फत आर्थिक-सामाजिक विकासको नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउदछ।

नगरपालिकाको क्षेत्रगत अध्ययन अनुसार नगरपालिकाका अधिकांश घरहरू कच्ची रहनुले यस नगरपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । नगरपालिकाको केन्द्रतिर बाटो बजार ससाना घरेलु उद्योग देखिएता पनि समग्रमा नगरपालिकाको सबै वडाहरुमा सेवा तथा सुविधा पुगिसकेको छैन । व्यवस्थित बस्ती विकासको संरचना नदेखिएकोले ती स्थानमा व्यवस्थित नगरपालिका योजना बनाएर बाटो, खानेपानी र अन्य सामाजिक र भौतिक पूर्वाधारको समयमै विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.१.२ संभावना तथा अवसर

- स्थानीयस्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरूजस्तै— गिट्टी, बालुवा, माटो, ढुङगा आदि उपलब्धता
- भएको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण कार्य गर्न सकिने
- व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू—उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने
- नगरपालिकाद्वारा भवन निर्माण मापदण्डको सफल कार्यान्वयनका लागि तालिमप्राप्त व्यवसायीलाई मात्र निर्माण अनुमति दिने नीति लिइएको
- भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको ।

५.१.३ समस्या र चुनौति

- अधिकांश घरहरू अर्धपक्कि, कच्ची/ ढुगाले छाएको रूपमा रहेकाले सुरक्षित नभएका
- छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने
- विभिन्न जातजाति र धर्मका मौलिक संस्कृति र परम्परा लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको
- भू—उपयोग योजना कार्यान्वयनमा आउन नसकेको
- सुकुम्बासी, विपन्न तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माण र उनिहरूको स्थानान्तरण सम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको |

५.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (आवधिक योजना)

दीर्घकालीन सोच

"सबैका लागि पूर्ण सुरक्षित तथा व्यवस्थित आवासको सुनिश्चितता"

लक्ष्य

स्थानीय समाग्री तथा प्रविधिको समुचित प्रयोग र एकिकृत बस्ती विकास मार्फत व्यवस्थित, सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको आवास, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्ः

१. न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने,
२. सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

१ दिगो र व्यबस्थित हरित पूर्वाधार विकास आयोजना प्रभाबकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने ।

२ वडा कार्यालयलाई सेवा प्रवाह केन्दको रुपमा विकास गर्ने ।

३ नगरपालिकाको भूउपयोग क्षेत्र निर्धारण गरी सो अनुसार आवास क्षेत्र, कृषि क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, संस्थागत, संरक्षण क्षेत्रको निर्धारण गर्ने ।

४ भूउपयोग क्षेत्र र भौतिक विकास गुरुयोजनाको आधारमा सार्वजनिक निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने।

५ नगरपालिकाको शहर उन्मुख क्षेत्रमा भौतिक योजना सहित बजारको पूवार्धार विकास गर्ने।

५.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.२.१ आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
आधारभूत पूर्वाधारयुक्त व्यवस्थित बजार	स्थान	३	४	४	५
भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण दक्ष व्यक्ति	जना	१३	१७	२५	३३
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका सार्वजनिक भवन र संरचना	संख्या	१८५	२००	२३०	२५०
व्यवस्थित नालाको लम्बाई	कि.मि.	५७	६०	६२	६५
भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण दक्ष व्यक्ति	जना	१२०	१५२	१७५	२००
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि भएका सार्वजनिक भवन र संरचना	संख्या	४७	४८	५०	५२

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका (नयाँ निर्माण हुने)आवास घर	प्रतिशत	१५	१८	२३	३१

५.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्धेश्य तथा उपलब्धि देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिकाः ५.२.२ आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समासी)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
१	स्थानीय बसपार्क तथा पार्किङस्थल मर्मत, निर्माण, स्तरोन्नति र सञ्चालन	बढ्दै गएको सवारी साधनको पाकिङ्ग व्यवस्थित गरी आम्दानी गर्ने	सालवसाली		नगर क्षेत्रको विभिन्न स्थानमा व्यवस्थित पार्किङ स्थल निर्माण भई संचालनमा आउने
२	फोहोरमैला प्रशोधन तथा व्यवस्थापन	बसोबास विस्तार गर्ने एवं सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली		फोहोर प्रशोधन तथा व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण हुनेछ ।
३	सबै वडा कार्यालय भवन निर्माण	व्यवस्थित र सहज सेवा प्रबाह गर्न	२०७८/७९-२०८३/८४		सवै वडा कार्यलयको आफ्नै आधुनिक भवन हुनेछन्।
४	भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण प्रविधि, सामाग्री, गुणस्तर लगायत प्राबिधिक क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	रोजगारी सिर्जना र बलियो भवन निर्माणलाई प्रवर्धन गर्ने	सालवसाली		कर्मचारी तथा स्थानीय इच्छुक युवालाई दक्ष बनाउने
५	ब्यबस्थित नाला निर्माण कार्यक्रम	सहज र ब्यबस्थित शहरी पूर्वाधार निर्माण गर्नु	सालबसाली		शहरी क्षेत्र ब्यबस्थित भएको हुनेछ
६	शहरी आधारभूत मापदण्ड सहित पूर्वाधार विस्तार कार्यक्रम	सहज र ब्यबस्थित शहरी पूर्वाधार निर्माण गर्नु	सालबसाली		शहरी क्षेत्र ब्यबस्थित भएको हुनेछ

५.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार आवधिक खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रुपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ती, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढन सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ती, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.३ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

५.३.१ पृष्ठभूमि

जल विद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्वपूर्ण साधन हो। दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समाबेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रबाह सुनिस्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासको लागि सर्ब सुलभ र दिगो बिधुत आपूर्ति अनिबार्य शर्त हो| नगरपालिकाको विकास प्रयासलाई योजनाबद्ध र व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गरी दिगो सुधार गर्न बिधुत उर्जालाई प्रतिफलको प्रवेशद्धारको रुपमा कार्य गर्दछ ।

प्युठान नगरपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको भए पनि सामान्य हावाहुरी तथा वर्षात हुने संकेत हुनासाथ विद्युत सेवा अवरुद्ध हुन्छ । यसकारण दैनिक जीवन यापन, व्यवसाय संचालन तथा औद्योगिकरणका लागि आवश्यक विद्युत् लाईनलाई थप ब्यवस्थित बनाउन जरुरि देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा, सौर्य उर्जा र अन्य वैकल्पिक ऊर्जा बाट विभिन्न उद्योग, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । तसर्थ प्युठान नगरपालिकामा विद्युत् प्रसारण लाईनमा सुधार गर्नुपर्ने साथै कम क्षमता हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.३.२ संभावना तथा अवसर

- व्यवसाय संचालन तथा औद्योगिकरणका लागि आवश्यक क्षमताको विद्युत् लाईनको ब्यवस्थापन गर्न सकिने ।
- नगरपालिकाका प्रायजसो स्थानहरूमा स्थानीयस्तरबाट उत्पादित विद्युत प्रशारण सेवा पुगेको,
- नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने,
- नगरपालिकाबासीलाई विद्युतीय उपकरणको, सौर्य उर्जा उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने,

५.३.३ समस्या र चुनौति

- स्तरीय र भरपर्दो विद्युत सेवामा समस्या रहेको,
- विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको,
- सार्वजनिक सडक बत्तीहरूको पर्याप्त प्रबन्ध प्रर्याप्त नभएको,
- सामान्य हावापानी पर्दा पनि विद्युत आपुति अवरुद्ध हुने समस्या रहेको,
- गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको ।

५.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति (आवधिक योजना)

दीर्घकालीन सोच

"ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका"

लक्ष्य

"नगरपालिकावासीहरूमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने"।

उद्देश्य

नगरपालिकाको विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेको छः

१. ऊर्जामा सबै नगरपालिकाबासीको पहुँच पुर्याउने,
२. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो, भरपर्दो र सक्षम बनाउने ।
३. हरेक घरधुरीमा न्यूनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ,
४. उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

१ वैकल्पिक तथा विद्युत उर्जामा पहुँच वृद्धि गरि खाना पकाउन प्रयोग हुने दाउरा विस्थापित गर्ने |

२ विद्युत आपूर्ति क्षमता र गुणस्तर वृद्धि गर्न आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्ने |

३ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको विस्तार र प्रवर्धन गरी स्वच्छ उर्जाको पहुँच र उपयोग बृद्धि गर्ने

५.३.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा उपक्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ५.१.१ पू विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा					
सडक वत्ती जडान भएका स्थान	संख्या	१०	१२	१४	१७
सुधारिएको ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	३५	३९	४२	४५
धुवारहित चुल्हो जडान भएका परिवार	संख्या	३०	३५	४२	५०
खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१५	१९	२१	२५

५.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ |

५.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्धेश्य तथा उपलब्धि देहाय अनुसार तालिका ५.३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ |

तालिकाः ५.३.२ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
१	सडक वत्ती मर्मत, विकास र विस्तार	चोक, बजार र आवास क्षेत्रमा सडक बत्ति जडान गर्ने	सालवसाली		सोलार प्रणालीमा आधारित सडक बत्ती जडान भई चोक, बजार र वस्तीमा उज्यालो कायम हुनेछ ।
२	ग्रामिण बिधुतिकरण कार्यक्रम	दिगो बिधुतको आपूर्ति सुनिस्चित गर्नु	सालवसाली		दिगो बिधुत सेवा प्राप्त भएको हुनेछ ।
३	जिर्ण र काठे पोल प्रतिस्थापन कार्यक्रम	सम्भावित दुर्घटना न्यूनीकरण गर्ने	सालवसाली		जिर्ण र काठे पोल प्रतिस्थापन भएको हुनेछ
४	सोलार, वायोग्यास र सुधारिएको चुल्हो जस्ता वैकल्पिक उर्जाको प्रवद्र्धन	स्वच्छ उर्जाको प्रयोग बढाउने	सालवसाली		सार्बजनिक कार्यालय तथा घरधुरीमा वायोग्यास, सोलार विद्युतीय चुल्हो, सुधारिएको धुवारहित चुल्हो जडान भई संचालन हुनेछ ।
५	कार्यालयमा पावर व्याकअप प्रणाली जडान	सहज तथा सुलभ सेवा प्रवाह गर्न	सालवसाली		कार्यालयमा पावर व्याकअप प्रणाली जडान हुनेछ ।

५.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ती, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा, सरोकारवाल निकायसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुनसकेमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.४ सूचना, संचार र प्रविधि

५.४.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको सबै क्षेत्रमा मोबाइल टेलिफोनको सुबिधा पुगेको छ। नगरपालिकाको योजनामा इन्टरनेट सेवाको पहुँच बढाउनुको साथै अन्य सूचना तथा सञ्चारमा सुबिधाको विकासलाई बढोत्तरी गर्ने कार्यक्रम तय गरिएका छन् । नगर कार्यपालिका कार्यालय, सबै वडा कार्यालय र स्थास्थ्य संस्था र सबै माध्यमिक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिएको छ ।

नगरपालिकामा वेवसाइट, मोबाइल एप्स् र विभिन्न सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तथा सफ्टवयर जडान भई शासन सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउँदै लाने प्रयास गरिएको छ। नगरपालिकाको इन्टरएक्टिभ वेवसाइट र मोबाइल एप्स्, स्थानीय रेडियो तथा टेलिभिजन तथा राष्ट्रियस्तरका रेडियो र टेलिभिजन, पत्रपत्रिका र अनलाईनमार्फत सूचनाहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक, प्रकाशन र प्रसारण भैरहेको छ। टेलिभिजन, केवल नेटवर्क, र इन्टरनेटको सरल पहुँचका कारण सूचना तथा संचार विकास दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ। आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएका कारण यस नगरपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

५.४.२ संभावना तथा अवसर

- नगरपालिकामा रेडियो नेपाल र लगायतका स्थानीय एफएम रेडियो सुन्न तथा डिजिटल प्रविधि डीसहोमबाट टेलिभिजन हेर्न सकिने ।
- रेडियो लिस्नेआवाज ५०० मे.ह. र गौमुखी सामुदायिक रेडियो कृपालु ९९ मे.ह. रहेकाले अन्य एफ.एम.कै जति भूमिका रहेको ।
- उपभोक्ताको माग राम्रो भएको खण्डमा निजी सञ्चार सेवा प्रदायक मोबाइल तथा इन्टरनेट अन्य कम्पनीहरूलाई समेत सेवा विस्तारमा आकर्षण गर्न सकिने ।

५.४.३ समस्या र चुनौति

- ल्याण्डलाईन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको,
- पर्याप्त मात्रामा टेलिफोनका टावरहरू नभएकाले Network Coverage मा प्रभावकारिता ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने,
- विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क वाईफाईको व्यवस्था गरी यथोचित सदुपयोग गर्नुपर्ने,
- नगरपालिकामा हाल विद्यमान रहेको सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।
- नगरपालिकावासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।

५.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

"सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका"

लक्ष्य

"नगरपालिकामा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने"

उद्देश्य

नगरपालिकाको सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेको छः

१. नगरपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
२. नगरपालिकालाइ प्रबिधियुक्त बनाउने,
३. प्रबिधियुक्त पठनपाठन अगाडि बढाउने,

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

१.सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।

२ सार्बजनिक सेवा, सुरक्षा, रोजगारी, विपद जोखिम न्यूनीकरण लगायतका विषयमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।

५.४.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.४.१ सूचना, संचार र प्रविधि क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्षय		
			०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५
टेलिभिजन र कम्प्युटर उपलब्ध परिवार	प्रतिशत	५०	६०	७०	८०
इन्टरनेट सेवा प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	४८	५५	६०	६५
स्थानीय स्तरका प्रकाशन र प्रसारण	संख्या	२	२	३	४
ईन्टरनेट सञ्चालन रहेका वडा कार्यालय, स्वास्थ्य चौकी र विद्यालय	वटा	४०	४५	५०	५५

५.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको मध्यमकालीन अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सूचना, संचार र प्रविधि क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्धेश्य तथा उपलब्धि देहाय अनुसार तालिका ५.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.४.२. : सूचना, संचार र प्रविधि कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	आयामी ३ वर्षको उपलव्धी सूचक
	विद्युतीय सुशासन, सूचना र संचार				
१	इन्टरनेट र टेलिफोन सेवाको क्षमता विस्तार	सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा र कार्य प्रणाली संचालन गर्ने	सालवसाली		सबै वडा कार्यालय, स्थास्थ्य संस्था र माध्यमिक विधालयमा कप्युटर, प्रिण्टर र इन्टरनेट सूचना प्रणालीमा आधारित सेवा सुचारु हुनेछ
२	प्रकाशन, प्रशारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम	नागरिकमा सुचना प्रवाह गर्न	सालवसाली		प्रकाशन, प्रशारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न
३	प्रविधि मैत्री नगरपालिका निर्माण कार्यक्रम	सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा र कार्य प्रणाली संचालन गर्नु	सालवसाली		प्रविधिको प्रयोग मार्फत कार्यक्षमता वृद्धि भएको हुने

५.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना वैंक तयार गर्ने र आयोजना वैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा, सम्बन्धित सेवा प्रदयाक निकायसँग प्रभावकारी समन्वय हुन नसक्दा आयोजनाको लागत र समय बढन सक्ने तथा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

परिच्छेद —६

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

६.१ वन तथा जैविक बिबिधिता

६.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको ब्यबस्था गरेको छ। उल्लिखित संबैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वन नीति २०७५ र राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ र वन ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन् ।उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदुषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदुषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकुल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चूनौतीलाई सामाना गर्ने रहेको छ।

प्यूठान नगरपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले सम्पन्न नगरपालिकाको श्रेणीमा पर्दछ। यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १२८.९६ वर्ग कि.मि. मध्ये ५४.७८ प्रतिशत वन क्षेत्रको रूपमा रहि आएको छ । जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रूपमा रहेको छ। यस नगरपालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा ब्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा नगरपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रूपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड् न सकिन्छ । केही स्थानमा पहिरो जाने, बाढी आउने गरेको छ । भू—संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु भू—संरक्षणका साथै वन्यजन्तु का लागि पनि अति आवश्यक छ ।

६.१.२ संभावना र अवसर

- स्थानीय समुदाय र नगरपालिकाको सहयोगमा सामुदायिक वनको संरक्षण गर्न सकिने,
- खुला क्षेत्र तथा पार्कहरूको विकासलाई प्राथमिकता दिई पर्यटक आकर्षण गर्न सकिने,
- खेर गएका तथा खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रूपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने ।
- नगरपालिकाको कुल भू—भाग मध्ये वनजंगलले करिब ५४.७८ प्रतिशत भू—भाग ओगटेको ।
- नगरपालिकालाई "हरियाली र आत्मनिर्भर प्युठान" कार्यक्रम संचालन गरी सोही अन्तर्गत एक घर दुई फलफुल बिरुवा रोपण कार्यलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने ।

६.१.३ समस्या तथा चुनौती

- वन जंगल क्षेत्रमा गर्मिको समयमा आगलागीको समस्या हुने गरेको,
- वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रूपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने,
- वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राबिधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने,

- सामुदायिक वनको व्यवस्थापनका साथै आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने,
- लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।

६.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति (स्रोतः आवधिक योजना)

यस नगरपालिकाको वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्धेश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

"जल, जमीन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोग मार्फत संबृद्द नगरपालिका "

लक्ष्य

गुणस्तरयुक्त हरियो वन, सन्तुलित वातावरण र विपद् उत्थानशील समुदायको विकास गर्ने ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

१. वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी नगरपालिकाको आर्थिक स्रोतको प्रमुख आधार बनाउने,
२. वनको दिगो विकास सुनिश्चित तथा जैविक बिबिधता संरक्षण गर्नु,
३. दीगो, उत्पादनशील जलाधार निर्माण र क्षतिग्रस्त कमजोर भिरालो जमिन क्षेत्रको संरक्षण गर्ने

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ हासिल गर्न केन्द्रित रही वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

१ वन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा प्रदेश नीति कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने,

२ वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वन पैदावरको उत्पादन बृद्धि गरी वन पैदावरको आपुर्ती सहज बनाउने र आम्दानीमा बृद्धि गर्ने |

३ वनमा आधारित उद्यम सिर्जना र आयमूलक कार्यक्रम संचालन गरी रोजगारी र आम्दानीको श्रोत बृद्धि गर्ने |

४ जैविक बिबिधताको संरक्षण र उपयोग गर्ने

६.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.१.१ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
वन तथा जैविक विविधता					
विपद् प्रभावित घरपरिवार	संख्या	१५००	१३००	१२००	१०००
अति जोखिममा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत	१८	१५	१३	१०
वनमा आधारित उद्यमबाट रोजगार जना	संख्या	२५०	३००	३५०	४००
वनमा आधारित उद्यम र आयआर्जन कार्यक्रमबाट लाभान्वित परिवार	२५०	३००	३५०	४००	२५०

६.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको आवधिक अनुमान

वन, वाताबरण तथा विपद ब्यबस्थापन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	वन, हरियाली र जैविक विविधता					
१	हरियाली प्रवद्र्धन र वृक्षारोपाण कार्यक्रम	हरियाली क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सार्वजनिक, नीजि र संस्थागत रुपमा ग्रामिण तथा शहरी क्षेत्रमा हरियालीको विकास हुनेछ ।
२	वन पैदावार चोरी निकासी नियन्त्रण अभियान	जैविक विविधता, वातावरण संरक्षण र विपद व्यवस्थापन शिक्षा प्रदान गर्ने	सालबसाली			वन, समूह, इको क्लब, सामुदायिक संस्था र टोल विकास संस्थामार्फत संचालन गर्ने
३	वन व्यवस्थापन कार्यक्रम	वन व्यवस्थापन तथा संरक्षण गर्न	सालबसाली			वन व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण गर्न
४	जैविक बिबिधिता पहिचान तथा प्राकृतिक संरक्षण कार्यक्रम	जैविक बिबिधिताको प्रकृति पहिचान गरि प्राक्रित्क अवास्थामनै संरक्षण गर्नु	सालबसाली			जैविक बिबिधता पहिचान र संरक्षण भएको हुने ।
५	वन उद्यम प्रबर्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम	वनमा आधारित ब्यबसाय तथा रोजगारीलाई ब्यबस्थित र प्रतिफलयुक्त बनाउनु	सालबसाली			उद्यम तथा ब्यबसाय प्रबर्द्धन भएको हुने ।

६.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ ।संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । अन्तरनिकाय समन्वय, स्थानीयसँगको साझेदारी तथा अन्तरतह समन्वय हुन नसकेको खण्डमा प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजना कार्यान्वयन हुन नसकी अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहेको छ ।

६.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यबस्थापन

६.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यबस्था गरेको छ। उल्लिखित संबैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६, वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन् ।उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदुषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदुषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकुल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चूनौतीलाई सामाना गर्ने रहेको छ।

६.२.२ संभावना र अवसर

यस नगरपालिकालाई हरित स्थानीय तहको रुपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।नगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा ठोस तथा तरल फोहोरमैलाको मात्रा बढ्दै गएको देखिन्छ।नगरपालिकाको मुख्य गरी शहरी क्षेत्रमा प्लाष्टिक लगायत प्रदुषणजन्य पदार्थको प्रयोग बढ्दै गईरहेको छ।तसर्थ प्लाष्टिकजन्य सामाग्रीको प्रयोगलाई समयमै प्रतिस्थापन र व्यवस्थापन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राख्न सकिने अवस्था छ।यसैगरी स्वास्थ्य संस्था र मेडिकल सेवाको वृद्धिसँगै अस्पतालजन्य फोहोर पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ।

६.२.३ समस्या तथा चुनौती

सरकार, नागरिक समाज र समुदायमा वन तथा वातावरण संरक्षण र व्यवस्थापन प्रतिको जिम्मेवारी बोधको कमी देखिएको छ |स्थानीय आयोजना संचालनको सन्दर्भमा वातावरण ऐन र नियमको व्यवस्था बमोजिम वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी व्यवस्था पूर्ण पालना हुन सकेको छैन। सरोकारवाला निकायहरु बीच समन्वय कमी हुनु र यस सम्बन्धमा स्थानीय सरकारका निर्वाचित पदाधिकारी, कर्मचारी र स्थानीय समुदायको ज्ञान, सीप र अनुभवको सिर्जनात्मक उपयोगमा कमी यस क्षेत्रका प्रमुख चूनौतिको रुपमा रहेका छन् । यसै गरी फोहोरमैलाको उचित ब्यबस्थापनको लागि आबश्यक नीति तथा योजना कार्यान्वयन, संरचना निर्माण र ब्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु प्रमुख चुनौतिका रुपमा रहेको छ ।

६.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार क्षेत्र बमोजिमको उद्धेश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

“स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो नगरपालिका”

लक्ष्य

“नगरपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने”

उद्देश्य

नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेको छः

- जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने
- पर्यावरणीय सन्तुलन, सुन्दरता र वातावरणीय स्वच्छतामा अभिवृद्धि गर्नु, र
- फोहोरमैलाको बैज्ञानिक ब्यबस्थापन गर्नु,

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ।

१ वातावरण अनुकुलित विकास, स्वच्छ उर्जा तथा प्रविधि र हरियाली अभिबृद्धी गर्ने ।

१ सचेतना र व्यक्तिगत व्यवहार परिवर्तनको माध्यमबाट वातावरणीय स्वच्छता अभिबृद्धि गर्ने ।

२ फोहोरमैला ब्यबस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था नियम पालनामा जनचेतना अभिबृद्धि गर्ने ।

३ फोहोरमैलाको दिगो ब्यबस्थापनको लागि संस्थागत संरचना र पूर्वाधारको विकास गर्ने ।

६.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको सूचक र लक्ष्य देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.२.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन					
कम्पोष्ट–विन प्रयोग गर्ने तथा फोहोर वर्गीकरणको अभ्यास गर्ने परिवार	प्रतिशत	१५	२०	२५	३०
स्थानीय विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	भए/ नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको
मनोरञ्जनस्थल, पार्क र हरित क्षेत्र	स्थान	५	८	९	११

६.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

वातावरण संरक्षण तथा विपद ब्यबस्थापन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तीन वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.२.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.२.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	वातावरण व्यवस्थापन					
१	फोहोरमैला प्रशोधन केन्द्र निर्माण तथा व्यबस्थापन कार्यक्रम	विसर्जन हुने फोहोर मैलाको वर्गीकरण, पुनप्रयोग, संकलन, भण्डारण, प्रशोधन गर्नु	२०७९/८०-२०८१/८२		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना, बार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	फोहोरमैला वर्गीकरण, पुनप्रयोग, संकलन र भण्डारण, प्रशोधन र विसर्जनको व्यवस्था हुनेछ ।
२	वरपिपल, समी, लागायत बढी अक्सिजन उत्सर्जन गर्ने बिरुवा रोपण, पार्क तथा उद्यानको निमाण कार्यक्रम	नगरमा हरियाली प्रबद्धन गर्न	सालबसाली			वरपिपल, समी, लागायत बृक्षा रोपण तथा पार्क निर्माण, संरक्षण र स्तरोन्नति कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।
३	आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन	वातारण अनुकलन वनाउन	सालबसाली			वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार हुनेछ
४	विद्यालयस्तरमा वातावरण, जलवायु, फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतीकरण	कार्यालयमा सरसफाई र वातावरण सुधार सम्बन्धी नमूना प्रस्तुत गर्ने	सालबसाली			विद्यालय लगायत सार्वजनिक कार्यालयमा व्यवस्थित् र स्वस्थ वातावरण सम्वन्धी जनाचेतना कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछन्
५	समुदायस्तरमा वातावरण प्रवद्र्धन कार्यक्रमलाई सहयोग	हरियाली, वातावरणीय सेवा र प्रर्यटन प्रवद्र्धन गर्ने	सालबसाली			नगर क्षेत्रमा १ वोटानिकल गार्डेन समेत पार्क र होमस्टे स्थापना हुनेछ ।
६	वन तथा वातावरण संरक्षण र प्रवर्धन सम्बन्धि सशर्त सहितका सालबसाली कार्यक्रम	निरन्तर कार्यक्रम सञ्चालन गर्न	सालबसाली			वन क्षेत्र विकास र वाताबरण संरक्षणमा प्रतक्ष्य सहयोग पुग्नेछ ।

६.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वाताबरण संरक्षण तथा फोहोरमैला ब्यबस्थापनको क्षेत्रमा मुलत अनियन्त्रित प्राकृतिक स्रोत साधनको दोहन, बढ्दो बजारीकरण, जनचेतनाको कमि, पर्याप्त लागानी हुन नसक्नु जस्ता बिषय प्रमुख चुनौतिको रुपमा रहेका छन् | यसै गरि वाताबरण संरक्षण र फोहरमैला ब्यबस्थापनमा व्यक्ति देखि घर टोल समुदाय सम्मको सहयोग र साझेदारी आवश्यकता पर्दछ हाल यसो हुन नसक्नु यस क्षेत्रको अर्को चुनौतिको रुपमा रहेको छ | उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएर प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ ।संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

६.३ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यबस्थापन

६.३.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकामा रहेका नदीहरु तथा सामाजिक पोखरीहरु महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रका रुपमा रहेका छन् ।विश्व मानचित्रमा नेपाल जलस्रोतको दोस्रो धनी राष्ट्रको रूपमा परिचित छ । पहाडी भू—बनोट भएकोले यस नगरपालिकामा जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संख्या कम रहेको छ । नगरपालिकामा झिमरुक नदी, लुङ्ग खोला, चुदरी खोला, माझिल्लो झिमरुक २, झिमरुक खोला जलाधार, तल्लो झिमरुक १, कात्के खोला जलाधार, माडी खोला, खप्रिङ खोला महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रका रूपमा रहेका छन् । तथापि समृद्धिका आधारहरू मध्ये एक रहेको जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ । तसर्थ यस नगरपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र नगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ ।

६.३.२ संभावना र अवसर

- नदीनालाहरूबाट सिँचाई सुविधा, खानेपानीको आपूर्ति, जल यातायात, पर्यटन र मत्स्य पालनको क्षेत्रमा बहुआयामिक रूपले प्रयोग गर्न सकिने ।
- जलस्रोत क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिनेद्दढड
- प्रशस्त पानीको झिमरुक नदी, माडी खोला, खप्रिङ खोला तथा खोल्साहरू रहेका ।

६.३.३ समस्या तथा चुनौती

- वन, जलाधार र भू—संरक्षणका लागि दिगो रूपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आम मानिसमा बुझाउन नसकिएको ।
- पालिकामा रहेका जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने ।
- वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।
- प्राकृतिक प्रकोप ः बाढी, पहिरो, अनावृष्टि, भुक्षय, डढेलो, सुख्खा खडेरी लाग्ने ।

६.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको सोच, लक्ष्य, उद्धेश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

" नगरपालिकाको जल सम्पदालाई उच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल गर्ने"

लक्ष्य

- भू-संरक्षण तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन मार्फत उत्थानशिलता प्रवद्र्धन गर्नु ।

उद्देश्य

नगरपालिकाको भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- जल, जमीन र जलाधारको दिगो संरक्षण तथा उपयोगमा वृद्धि गर्नु
- नगरपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने

रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछः

१। सार्वजनिक पूर्वाधार निर्माण, भूमि व्यवस्थापन, खेती प्रणाली र वन व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी भू—संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्य संचालन गर्ने

२। जलाधार व्यवस्थापन योजना अनुसार भू—क्षय हुने जमिनको स्थायीकरण, भूक्षय तथा गल्छी नियन्त्रण तथा विकासका पूर्वाधारहरुको संरक्षण गर्ने ।

६.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ६.३.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.३.१ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/८३	०८३/०८४	०८४/०८५
भू तथा जलाधार संरक्षण					
ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीको	संख्या	२४	३०	३४	४०
संकटासन्न तालहरु/पोखरीहरु	प्रतिशत	२	१.५	१	०.५
नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	संख्या	१२	१८	२२	२८

६.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको आवधिक अनुमान

वन, वाताबरण तथा विपद ब्यबस्थापन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको समग्र खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तिन वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.३.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	भूसंरक्षण र जलाधारका व्यवस्थापन		सालबसाली			
१	नदी, खोला खोल्सा नियन्त्रण तथा प्राकृतिक पोखरी एबं ताल तलैया संरक्षण कार्यक्रम	पहिरो र कटान लगायतका प्रकोपको जोखिम न्यूनीकरण गरी उर्वराशक्ती र विकासका पूर्वाधारको संरक्षण गर्ने	सालबसाली		नगरपालिका को नीति तथा कार्यक्रम र प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	प्राकृतिक जल पुनर्भरण पोखरी, ताल तलैया निर्माण तथा संरक्षण हुने , खोला, खहरे र गल्छी नियन्त्रण हुने र क्षतिग्रस्त भूमी पुनरुत्थान हुनेछ
२	विकासका पूर्वाधार संरक्षण	विकासका पूर्वाधारलाई दीगो र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			सडक, पुल, कुलो, बाँध तथा भवन लगायतका विकासका पूर्वाधारको दीगो संरक्षण र संचालन हुनेछ ।
३	भू–उपयोग क्षेत्र पहिचान, निर्धारण तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	जमीनको क्षमता, उपयोग र विकासको आवश्यकता अनुसार समोचित व्यवस्थापन र व्यवस्थित विकासको आधार तयार गर्ने	सालबसाली			निर्धारित भूउपयोगको क्षेत्र अनुसार भूमिको उपयोग र स्वरुपको र व्यवस्थापन हुनेछ ।
४	भूमिगत पानीको पुनर्भरण तथा संरक्षण र आकासेपानी संकलन	पानीको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली			भूमिगत पानीको पुनर्भरण तथा संरक्षण र आकासेपानी संकलन सुरुवात हुनेछ ।

६.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ ।संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

६.४ विपद व्यबस्थापन तथा जलवायू परिबर्तन अनुकुलन

६.४.१ पृष्ठभूमि

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५ ले लिएको मूल उद्धेश्यलाई टेवा पुग्ने गरी स्थानीय सरकारले समेत विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायु अनुकुलित तथा विपद् उत्थानशील स्थानीय तह निर्माण गर्दै दीगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने दीर्घकालिन सोच, ध्येय र लक्ष्य सहित प्राकृतिक र गैर प्राकृतिक विपदबाट हुने क्षति उल्लेख्य रुपमा कम गर्ने मुल उद्देश्य अनुरुप आयोजना तथा कार्यक्रम तय गर्ने र सोहि मुताबिक बजेट सुनिस्चितता गर्नुपर्ने आबश्यकता रहेको छ | यस नगरपालिकामा विशेषगरी पहिरो, नदी कटान, हावाहुरी, असिना, चट् याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, डढेँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन् । यस्ता प्रकोपहरू पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि आवश्यक अध्ययन गरी प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसका लागि नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लागू गर्ने योजना रहेको छ ।

६.४.२ संभावना र अवसर

यस नगरपालिका क्षेत्रमा पार्ने प्रभावका आधारमा विभिन्न विपद जोखिमहरु मध्ये आगलागी, सडक दुर्घटना र बाढी प्रमुख रुपमा देखिएका छन। विपदको रोकथाम तथा पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनःस्थापना तथा पुनःर्लाभ सम्बन्धी नीतिगत र व्यवहारिक सम्बोधनको लागि नगरपालिकामा नगरस्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन भएको छ भने स्थानीय आपतकालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ।

विपदमा परेकालाई तत्काल राहत सहयोगका लागि विपद व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी सोको परिचालनको लागि कार्यविधि समेत तयार गरिएको छ। साथै नगरपालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरी नियमित बैठक गर्ने र समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारका विषयमा अभिमुखीकरण समेत सञ्चालन गरिएको छ। यसैगरी नगरपालिकाको स्थानीय विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना तर्जुमा गरिएको छ | स्थानीय समुदायमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान, सीप र सचेतनामा वृद्धि हुँदै गएको छ |

६.४.३ समस्या तथा चुनौती

- झिमरुक नदी आसपास रहेका बस्ती र झिमरुक फाँट वर्षायाममा बाढी र कटानको जोखिममा रहेको ।
- बर्सेनि वर्षातको समयमा नदी कटान तथा भू—क्षय समस्या हुने गरेको
- जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेका, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको
- प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ् दै गएको
- जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरणका लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने ।

७.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस नगरपालिकाको विपद व्यवस्थापन तथा जलबायू परिवर्तन अनूकुलन सम्बन्धी उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्धेश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

"विपद तथा जलबायु उत्थानशील नगरको स्थापना"

लक्ष्य

"जलवायू परिवर्तनका अनुकुलन विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने"

उद्देश्य

विपद व्यवस्थापन तथा जलवायू परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्ः

१ विपद् जोखिम तथा विपद्जन्य क्षति नोक्सानीको दर न्यूनीकरण गर्नु ।

२ जलबायू परिवर्तन अनुकूलनका कार्यक्रमको प्रबर्द्धन गर्नु ।

३ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

७.५.४ रणनीति

नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही विपद व्यवस्थापन तथा जलवायू परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहाय अनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ।

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका अवधारणालाई विकास व्यवस्थापन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने
- विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण, विपद व्यवस्थापनका लागि समुदाय तथा सरोकारवालासँग साझेदारी तथा सहकार्य अभिबृद्धी गर्ने
- जलवायु परिवर्तन अनुकुलन लाई विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी स्थानीय विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने

६.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

विपद व्यवस्थापन तथा जलबायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.४.१ विपद व्यवस्थापन तथा जलबायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
विपद व्यवस्थापन					
सुरक्षित खुल्ला स्थान तथा आपत्कालीन सामुहिक आश्रयस्थल	संख्या	१५	२०	२५	३०
विपद् व्यवस्थापन कोष रकम (बार्षिक)	रु.हजार	४६४०	५०००	५५००	६५००

६.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको आवधिक अनुमान

विपद व्यवस्थापन तथा जलबायू परिबर्तन अनुकुलन क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

विपद व्यवस्थापन तथा जलबायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित लागत, उद्देश्य र उपलब्धी देहायअनुसार तालिका ६.४.२मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.४.२ विपद व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	विपद् व्यवस्थापन					
१	नगर विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	नगरपालिकाको कोभिड १९ जस्ता अन्य विपदको व्यवस्थापन र जलवायु उत्थानशिलतामा बृद्धि गर्ने	निरन्तर		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता एबम नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	विपद रोकथाम, न्यूनीकरण, प्रतिकार्य र पुनर्लाभ र जलवायु उत्थानशिल सम्बन्धी लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम र लगानी योजना तयार हुनेछ ।
२	वडा तथा टोलस्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता विकास तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	विपद व्यवस्थापनमा वडा र समुदायको क्षमता विकास र उत्थानशिलता बृद्धि गर्ने	सालबसाली			सबै वडामा समुदायलाई लक्षित गरी विपद न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, खोज उद्दार, कृत्रिम अभ्यास, प्राथमिक उपचार, खोज उद्दार तालिम र सामाग्री व्यवस्थापन हुनेछ।
३	महामारी, बाढी, आगलागीबाट हुने जोखिम क्षेत्र, पहिचान, नक्सांकन र पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य	नगर क्षेत्रका प्रमुख विपदको जोखिम पहिचान, नक्शाकंन गरी जोखिम न्यूनीकरणको लागि पूर्व तयार गर्ने	सालबसाली			नगर क्षेत्रका प्रमुख विपदको जोखिम पहिचान र नक्शाकंन गरी पूव तयारी कार्ययोजना तयार हुनेछ।
४	आपत्कालीन सामग्री भण्डारण तथा गोदाम घर निर्माण	विपद उद्धार तथा राहत सामग्री व्यवस्थापनलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			नगरपालिकामा विपद ब्यवस्थापनको लागि आवश्यक सामाग्रीको भण्डारण र सहज आपूर्तीको व्यवस्था हुने

५	दमकल तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापनमा सहज गर्न	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	दमकल तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन हुनेछ।
६	वन्यजन्तु बाट सुरक्षा कार्यक्रम	जंगलि जनावरको व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली			वन्यजन्तु (बाँदर, दुम्सी, चितुवा, बँदेल) बाट सुरक्षा कार्यक्रम
७	विपद व्यस्थास्थापन कोष वृद्धि तथा सञ्चालन	विपदको प्रतिकार्य र राहतमा वृद्धि गर्ने	सालबसाली			स्थानीय विपद व्यवस्थापन कोष संचालन हुनेछ ।

७.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन्। उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ। संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ।

परिच्छेद- ७

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रबाह

७.१ नीति, ऐन तथा सुशासन

७.१.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय नीति, कानून तथा कार्यविधि र सेवा प्रबाह मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन मार्फत जनआकांक्षा सम्बोधन गर्नुपर्ने छ । संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कूशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन संचालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउँने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारमा रहेको छ ।

नगरपालिकाले सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनमा सिर्जनात्मक र वैकल्पिक उपायहरु अवलम्वन गर्न जरुरी देखिएको छ । सँगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउँने तर्फ नगरपालिकाले विशेष ध्यान दिन आवश्यक छ ।

७.१.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

संविधानको अनुसूची ८ मा रहेको स्थानीय तहको एकल अधिकार सूची र धारा ९ मा रहेका सांझा अधिकार सूची तथा सो को आधारमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदवाट स्वीकृत कार्य बिस्तृतिकरण समेतको आधारमा स्थानीय तहको अधिकार तथा कार्य कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले आबश्यकता र पहिचानको आधारमा बिभिन्न ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा रहेका छन। संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार नगर सभाबाट न्यायिक समिति, विद्यायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरु गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशिलता उन्मुख रहेका छन् । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ।

७.१.३ समस्या तथा चुनौति

तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिको बारेमा सबै निर्वाचित जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूसूचित गराउने, प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने र सो को पालना हुन सकिरहेको छैन। प्राप्त नमूना कानुन, विधि तथा नियमावलीलाई समेत आधार मानी आवश्यकताका आधारमा ऐन, नीति, नियम, कार्यविधि निर्माण गरिएको। तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिको बारेमा सबै जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सुसूचित गराउने, प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने र सो को पालना हुनु जरुरी छ । विषय क्षेत्रगत रुपमा बजेट विनियोजना सन्तुलित गरी रोजगार, उत्पादनमूलक तथा आयमूलक आयोजनामा लगानी अपेक्षाकृत कम रहेको छ।

७.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस नगरपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

"नगरपालिकाको सरोकार, जनमुखी सरकार"

लक्ष्य

"सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने।"

उद्देश्य

नगरपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- स्थानीय सुशासन प्रबर्द्धनका लागि आवश्यक नीति, कानुन तथा मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नु|

रणनीति

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

१. स्थानीय शासन संचालनको लागि आवश्यक नीति, कानून तथा प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गरी निर्णय, कार्यसम्पादन र सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, पारदर्शी र जनमुखी बनाउने |
२. सहभागितामूलक नीति, कानून तथा निर्णय तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रणाली अवलम्बन गर्ने

७.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ७.१.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ७.१.१ नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आ.व. २०८१/०८२ को उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
नीति, ऐन तथा सुशासन					
सीपमूलक र क्षमता विकास कार्यक्रमबाट लाभन्वित सिमान्तिकृत बर्ग/ समुदाय	प्रतिशत	२४	३०	३५	४०
जवाफदेहिता क्षमता विकास कार्यमा सहभागी जनप्रतिनिधि र नागरिक समाज	वटा	२	३	५	७
बिधायन समितिको बैठक संख्या	संख्या	२	४	६	६
प्रत्येक बिषयगत समितिको बैठक	संख्या	१	२	४	६

स्थानीय कानून, नीति र योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नागरिक पृष्ठपोषण र सुझाव लिने माध्यम	प्रकार	३	४	४	४

७.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रबाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत ३ बर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ७.१.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ | (आवधिक योजनामा समाबेश कार्यक्रम तथा क्रियाकलापलाई एकीकृत गरी तयार गरिएको छ)

तालिका ७.१.२ नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानित लागत (रु.०००)	पुष्ट्याईको आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	सुशासन तथा विकास नीति					
१	नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका मापदण्ड निर्माण, परिमार्जन तथा प्रकाशन	तर्जुमा गर्नुपर्ने र बाँकी रहेका विषयमा नीति ऐन, नियम र कार्यबिधि तर्जुमा गर्ने	सालबसाली		संबैधानिक र कानूनी व्यवस्था पालना	आवश्यक नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड तर्जुमा तथा परिमार्जन हुनेछ ।
२	सुशासन तथा जबाफदेहिता प्रवद्र्धन कार्यक्रम	सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्धन गर्ने	सालबसाली		जनविश्वास अभिवृद्धि गर्न	सार्बजनिक जवाफदेहिताको औजारको अभ्यास हुनेछ।
३	सूचना प्रविधिमैत्री शासन प्रवर्धन	सेवा प्रवाहलाई सहज र पारदर्शी बनाउने	सालबसाली		राष्ट्रिय नीति र कार्यक्रम	सेवाग्राहीको संख्यामा बद्धि र गुनासोमा कमी आउनेछ ।
४	मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप, न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	कानूनी सचेतना बृद्धि गर्ने तथा सामाजिक मेलमिलाप र सद्भाव अभिबृद्धि गर्ने	सालबसाली		कानूनी दायित्व पुरा गर्न	शान्तिपूर्ण प्रक्रियाद्धारा विवाद निरुपणमा २५ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
५	नगर कार्यपालिका बैठक, सभा र बिभिन्न समितिको बैठक संचालन	कानुन, नीतिगत निर्णय तथा बजेट एवं कार्यक्रम माथि छलफल र स्वीकृत गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कानूनी व्यवस्था	बैठक र सभा व्यवस्थित तथा प्रभावकारी रुपमा संचालन हुनेछ ।
६	वडा कार्यालय संचालन	प्रशासनिक कार्य, राजस्व र अनुगमन सम्बन्धी कार्य संचालन गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कानूनी व्यवस्था	वडा कार्यालयबाट सेवा सुचारु हुनेछ ।

८.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संबिधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानुन बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रबर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ।

७.२ संगठन तथा क्षमता विकास

७.२.१ पृष्ठभूमि

विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशिलता र वैकल्पिक उपायहरु अबलम्बन गर्न जरुरी छ। अबका दिनमा नगरपालिकाले सगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ |

७.२.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

एकीकृत सेवा सहितको नगर कार्यपालिका, वडाको केन्द्रमा आधारभूत सुविधा सहित वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट सेवा प्रवाह भैरहेको र उपरोक्त कार्यालयहरुको स्तरोन्नतिको लागि प्रयास भैरहेको छ। कार्यालयमा इन्टरनेट, विषयगत सेवा प्रवाहको लागि न्यूनतम कार्यकक्ष र भौतिक सामग्रीको व्यवस्थापन गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार कर्मचारीको समायोजन प्रक्रियासँगै हाल नगरपालिकामा विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित कर्मचारी कार्यरत रहेका छन ।

७.२.३ समस्या तथा चुनौति

नगर कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय र इकाईहरुमा आवश्यकता र दरबन्दी अनुसार प्राबिधिक, तथा विषयगत कर्मचारीहरुका पदपूर्ती नहुँदा सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन कठिनाई भैरहेको छ। कार्यपालिका कार्यालयमा विषयगत शाखाहरु सञ्चालनमा आएको भएता पनि एकीकृत सेवा प्रवाहमा कठिनाई रहेको छ। नगर कार्यपालिका र अन्तर्गतका कार्यालयवाट हुने कतिपय सेवा प्रवाहलाई प्रविधिमा आधारित बनाइएको भएता पनि सबै सेवालाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउनु चुनौती रहेको छ | यसै गरि संस्थागत क्षमता विकासको लागि पर्याप्त लगानु बढाउन नसक्नु अर्को समस्याको रुपमा रहेको छ |

७.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस नगरपालिकाको संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

"सवल, जनमैत्री, र सुशासनयुक्त नगर सरकारको स्थापना"

लक्ष्य

नगरपालिकावाट प्रबाह हुने सेवाको व्यवस्थापन क्षमता, मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्ने |

उद्देश्य

नगरपालिकाको संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेको छः

१। स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, संस्थागत क्षमता, गुणस्तरीय मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु

रणनीति

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको देहायअनुसार रणनीति अबलम्बन गरिनेछ।

१। सार्बजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, गुणस्तरीय र जनमैत्री बनाउने |

२। नगर कार्यपालिका तथा वडा कार्यालय र अन्तर्गत कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी तथा संगठनको संस्थागत क्षमता विकास गर्ने |

३। सक्षम र उच्च मनोबलयुक्त जनशक्ति विकास गर्ने ।

७.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ७.२.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.१ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आ.व. २०८१/०८२ को उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
संगठन तथा क्षमता विकास					
नगरपालिकाको क्षमता विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	भए/ नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको
बार्षिक क्षमता विकास तालिम	भए/ नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको

७.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रबाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.१ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पुष्ट्याईको आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	संगठन तथा क्षमता विकास					
१	कार्यालय व्यवस्थापन एवं भौतिक निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रबाह गर्नु	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सबै विषयगत शाखा र वडा कार्यालयको न्यूनतम भौतिक सुविधा उपलब्ध हुनेछ।
२	स्थानीय सरकारको कार्य सम्पादन तथा संस्थागत स्वमूल्याङ्कन कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रबाह गर्नु	सालबसाली			संस्थागत स्वमूल्यांकनमा सुधार हुनेछ।
३	जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, नागरिक संस्था क्षमता अभिबृद्धि, अध्ययन अबलोकन कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रबाह गर्नु	सालबसाली			कार्य सम्पादनमा ३३ प्रतिशतले बृद्धि हनेछ ।
४	टोल विकास संस्था गठन तथा परिचालन	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रबाह गर्नु	सालबसाली			टोल विकास संस्था विकास र परिचालन बृद्धि हुनेछ ।
५	लक्षित वर्ग संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रबाह गर्नु	सालबसाली			लक्षित वर्गको सहभागिता र विस्वासमा बृद्धि हुनेछ ।
६	सालबसाली प्रशासनिक खर्च	संस्थागत सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रबाह गर्नु	सालबसाली			कार्यालय प्रभावकारी रुपमा संचालन हुनेछ।

७.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संबिधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानुन बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रबर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नागरिक बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ।

७.३ राजश्व तथा स्रोत परिचालन

७.३.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको राजश्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ । हाल नगरपालिकामा राजश्व परामर्श समितिको सिफारिसको आधारमा राजश्व अनुमान गर्ने कार्यले राजश्व संकलन अपेक्षित हुन सकेको छैन । राजश्वको दायरामा सबै आउन नसकेको अवस्था छ ।

८.३.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको अध्ययन र सिफारिशका आधारमा सम्पत्ती कर, मालपोत, व्यवसाय कर, घरवहाल कर तथा वहाल विटौरी शुल्क लगायत सिफारिस तथा प्रमाणित शुल्क तथा दस्तुरका दर निर्धारण गरी सो अनुसार कर तथा गैरकर राजश्व संकलन हुदै आएको छ । नगरपालिकाको स्रोतसाधन, सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन स्तरमा स्थानीय समुदायको चासो र निगरानीमा वृद्धि हुँदै गएको छ। नगरपालिकाको वित्तीय स्रोत बढ्दै गएको र नगरपालिकाको संस्थागत सबलीकरण र क्षमता विकासमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा विकास साझेदारहरुको सहयोग र तदारुपता पनि क्रमशः बढदै गएको छ।

७.३.३ समस्या तथा चुनौति

स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रका विषयमा राजस्वको संभाव्यता विश्लेषण तथा राजस्व प्रशासन सम्बन्धी ज्ञान, सीप, दक्षताको कमी रहेको छ। नगरपालिकाको आन्तरिक आय न्यून हुँदा विकासमा सङ्घीय र प्रदेश सरकारको अनुदानमा भर पर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। राजश्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा चरणमा रहेको भएता पनि हालसम्म राजश्वको दर र दायरा सम्बन्धमा बिस्तृत अध्ययन गरी सोको आधारमा राजश्व प्रक्षेपण र संकलन हुन सकेको छैन ।

७.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस नगरपालिकाको राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

"नगरपालिकाको गुणात्मक स्रोत परिचालन"

लक्ष्य

- नगरपालिकाको आन्तरिक आयमा गुणात्मक वृद्धि गर्नुका साथै उपलब्ध वित्तीय स्रोत साधनको बिबेकपूर्ण र प्रतिफलयुक्त परिचालन मार्फत सार्बजनिक वित्तको समुचित ब्यबस्थापन गर्ने

उद्देश्य

नगरपालिकाको राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- आन्तरिक तथा वाह्य श्रोत परिचालनमा गुणस्तरीय वृद्धि गर्नु र राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउनु ।

रणनीति

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

१। राजस्वको दायरा बृधि गरी आन्तरिक आयमा बृद्धि तथा सवलिकरणमा गर्ने ।

२। स्रोतको प्राप्ति, राजस्वको स्रोत, आधार, दर र प्रशासनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित गरी व्यवस्थित गर्ने ।

३। सार्वजनिक सम्पत्तीको अभिलेख तयार गरी संरक्षण र उपयोग गर्ने ।

४। स्रोत परिचालनका लागि गैसस, सरकारी तथा गैरसरकारी र निजी क्षेत्रका निकायसँग समन्वय साझेदारी विकास गर्ने ।

७.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ७.३.१ राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोतः आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	**इकाई**	**२०८१/०८२ सम्मको उपलब्धी**	**मध्यमकालीन लक्ष्य**		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
राजश्व तथा स्रोत परिचालन					
आन्तरिक आयमा बार्षिक वृद्धि	प्रतिशत	१०	२०	२०	२५
राजश्व परामर्श समितिको बैठक (बार्षिक)	संख्या	२	३	४	४
राजस्व परामर्श समिति पदाधिकारी र राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	भए/नभए को	नभएको	भएको	भएको	भएको
राजश्व संकलन सुचना प्रविधिमा आधारित	भए/नभए को	नभएको	भएको	भएको	भएको

७.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३.२ राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पृष्टयाईको आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	राजस्व तथा श्रोत परिचालन					
१	आन्तरिक आयको संभाव्यता अध्ययन तथा प्रक्षेपण (राजश्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन)	कानून अनुसार कर तथा गैरकर राजस्व, दस्तुर स्रोतको दायरामा गुणात्मक सुधार मार्फत आन्तरिक आय बृद्धि गर्ने	सालबसाली			आन्तरिक आयमा कम्तिमा १५ प्रतिशतका दरले बार्षिक बृद्धि हुनेछ ।
२	राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास तथा संचालन र करदाता शिक्षा तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	स्थानीय करको विषय क्षेत्र, दायरा, दर, छुट र भुक्तानी प्रक्रिया बारे जानकारी गराउने र असुली लाई सहज बनाउने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको प्राथमिकता	बिधुतिय भुक्तानी प्रणाली लागु भई कर असुली सहज हुनुका साथै करदाताको सहभागिता र सहयोगमा बृद्धि हुनेछ ।
३	राजस्व राजस्व परामर्श समिति र शाखा संचालन तथा राजस्व परिचालन तथा अनुगमन र क्षमता विकास	कर प्रशासन र अभिलेख लाई सेवाग्राहीमैत्री र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली			राजस्व ब्यबस्थापन लाई प्रभावकारी हुनुकासाथै नागरिकको सन्तुष्टीको स्तरमा ४० प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।

७.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संबिधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानुन बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रबर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ।

७.४ योजना र विकास ब्यबस्थापन

७.४.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाले सगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ ।यसलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय योजना तथा विकास व्यवस्थापनलाई उच्चतम महत्व दिएको छ | योजना र विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको वस्तुस्थिति विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ।

७.४.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

स्थानीय तहको अधिकार तथा जिम्मेवारी कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले आवश्यकता र पहिचानको आधारमा बिभिन्न योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ। साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ।

बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रियमा जनसहभागिता सुनिस्चित हुने गरी टोल एबम् बस्तीस्तरबाटै सहभागितामूलक योजना छनौट प्रक्रियाको अभ्यास भैरहेको छ ।नगरपालिकामा संचालित स्थानीय संचित कोष र अन्य स्रोतबाट संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रगति तथा गुणस्तर कायम गर्न स्थलगत अनुगमन तथा प्रगति विवरण समीक्षा कार्यलाई नियमित गरिएकोछ।नगरपालिकामा योजना तर्जुमा र विकास गतिविधिको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नतिजा मापन प्रणालीमा समावेशी, सहभागितामूलक, परामर्श तथा सहकार्यमा आधारित पद्धतिहरुको विकास तथा अनुशरण हुँदै गएको छ।

७.४.३ समस्या तथा चुनौति

संबिधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, उपलब्ध सिमित श्रोत –साधनको उच्चतम प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, प्रभावकारी र गुणस्तरीय विकास ब्यबस्थापन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि मानब स्रोत परिचालन गर्ने समस्या तथा चूनौतिहरु विद्यमान रहेका छन् ।

विषय क्षेत्रगत रुपमा बजेट विनियोजन सन्तुलित नभई पूर्वाधार क्षेत्र अधिक हुने गरेको र रोजगार, उत्पादनमूलक तथा आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी अपेक्षाकृत कमजोर रहेको छ।संस्थागत संरचना, मानव श्रोत, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति अवैज्ञानिक र परम्परागत देखिन्छ।

नगरपालिकाको विकासको अग्रणी क्षेत्रहरु पर्यटन विकास, बस्ती तथा भौतिक विकास, यातायात, उद्यम विकास तथा कृषि सम्बन्धी गुरुयोजना आदीको तर्जुमा नहुँदा ठोस तथा नतिजामुखी योजना तर्जुमाका साथै प्राथमिकताका आधार र प्रक्रिया निर्धारण नहुँदा वितरणमुखी आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन हुने गरेको

छ। फलस्वरुप आयोजना तथा कार्यक्रमलाई समयमा सम्पन्न गर्न र गुणस्तर कायम गरी ठोस उपलब्धी हासिल गर्न सकिएको छैन । आयोजना बैंक स्थापन र संचालन हुन नसक्नु मुख्य चुनौतिको रुपमा रहेको छ ।

८.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति

यस नगरपालिकाको योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

- सवल, जनमैत्री, र सुशासनयुक्त नगर सरकारको स्थापना

लक्ष्य

- योजना तथा विकास ब्यबस्थापनको प्रभावकारितामा गुणात्मक वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

नगरपालिकाको योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- योजना तथा विकास ब्यबस्थापन प्रणाली सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउने,

रणनीति

योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

१ योजना व्यवस्थापन प्रक्रिया लाई सरल, सूचना प्रविधि तथा नागरिकमैत्री, सहभागितामूलक र पारदर्शी बनाउन आयोजना बैंक स्थापना र संचालन गर्ने।

२ विकास ब्यबस्थापनका लागि गैसस, निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासँग समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गर्ने ।

७.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ७.४.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४.१ योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: आवधिक योजना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आ.व. २०८१/०८२ को उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०८२/०८३	०८३/०८४	०८४/०८५
विकास व्यवस्थापन					
आयोजना बैंकको स्थापना र संचालन	भएको/नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको
स्वीकृत स्थानीय गौरवका आयोजना	संख्या	०	१	२	३

खण्डीकृत बिषयगत र स्रोत नक्सा सहित बस्तुगत विवरण तयारी तथा अध्यावधिक	भए/ नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको
स्वीकृत स्थानीय बिषयक्षेत्रगत रणनीतिक योजना/गुरुयोजना	संख्या	०	१	२	३
योजना तर्जुमाका सबै चरण अबलम्बन	भए/न भएको	भएको	भएको	भएको	भएको
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचा र योजना	भए/न भएको	भएको	भएको	भएको	भएको
योजना तर्जुमा तथा अनुगमन प्रक्रियामा लक्षित वर्ग/समुदायको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	४५	५०	५५	६०

८.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रबाह क्षेत्रको मध्यमकालीन खर्च संरचना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान अनुसूची-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

योजना तथा विकास व्यबस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी ३ वर्षमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४.२ योजना तथा विकास व्यबस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पृष्टयाईको आधार	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी
	योजना र विकास व्यवस्थापन					
१	आवधिक योजना, मध्यमकालीन योजना तथा बिभिन्न बिषयगत रणनीतिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन, समिक्षा, अध्यावधिक र पूर्व संभाव्यता अध्ययन एबं डिपिआर र आयोजना वैक	बार्षिक योजनालाई ठोस र उपलब्धी बनाउन आयोजना बैंक तयार गर्ने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना, बार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	आयोजना व्यबस्थापन प्रभावकारी भई आयोजनाको संख्यामा ५० प्रतिशतले कमी हुने र गुणस्तरीय आयोजना छनौट तथा कार्यान्वयन र सम्पन्न हुने आयोजनाको संख्यामा बृद्धि हुनेछ ।
२	आयोजना बैंकको स्थापना र संचालन	आयोजना व्यवस्थापनलाई वस्तुपरक, पारदर्शी र नतिजामा आधारित बनाउन आयोजना बैंक स्थापना र संचालन गर्नु				आयोजना व्यवस्थापनका सबै चक्र प्रभावकारी भएको हुने
३	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र सिकाई प्रणाली संचालन	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, प्रभाव लेखाजोखा र	सालबसाली			योजना प्रणालीलाई नतिजा र श्रोतसँग आवद्ध हुनेछ ।

		यस सम्बन्धी ज्ञानलाई व्यवस्थित बनाउने				
४	उपभोक्ता समिति र टोल विकास संस्था गठन, क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	उपभोक्ता समितिबाट हुने अयोजना कार्यान्वयनलाई गुणस्तरीय, लागत प्रभावकारी र उपलब्धीमूलक बनाउने	सालबसाली			उपभोक्ता समितिले तोकिएको मापदण्ड र समयतालिका भित्र आयोजना सम्पन्न गर्न सफल हुनेछन् ।
५	राहत कोष, मर्मतसंभार कोष र अन्य कोष स्थापना तथा संचालन	बार्षिक योजनालाई नतिजा मा आधारित प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी बढाउने	सालबसाली		नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना, बार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	कोष संचालन सम्बन्धि बार्षिक योजना तर्जुमा हुनेछ ।
६	सेवा प्रवाह सम्बनधी सफ्टवेयर प्रणाली सञ्चालन र सेवा प्रबाह, सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धि बिबिध कार्यक्रम	विद्युतीय माध्यमबाट नियमित रुपमा विना रोकाबाट सेवा र सूचना प्रवाह गर्नुका साथै सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउने	लवसाली			राजस्व, योजना, प्रशासन, व्यावसाय दर्ता र नविकरण, सम्पत्ती व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा प्रणाली सम्बन्धी सफ्टवयर संचालन भई सेवा अटोमेशन हुनेछ ।

अनुसुचीहरु

अनुसूची १

प्रति इकाई लागत अनुमान लागत (रु. हजारमा)

प्रतिफल	एकाई	प्रति एकाई लागत	कैफियत	
कृषि वन तथा भुमि सुधार				
रासायनिक मल			अन्तराष्ट्रिय मुल्य, र विनिमय दर ओभरहेड खर्चको आधारमा औषत लागत	
युरिया	मे.टन			
डी.ए.पी.	मे.टन			
पोटास	मे.टन			
प्राङगारिक मल	मे.टन	बजार मुल्यको आधारमा निर्धारण हुने		
कम्पोष्ट (धुलो)	क्विन्टल		बजारमा उपलव्ध विभिन्न ब्रान्ड तथा गुणको प्रांगारिक मलको औषत मुल्यको आधारमा	
कम्पोष्ट (दानादर)	क्विन्टल			
भर्मी कम्पोस्ट	क्विन्टल			
बीउ	/के.जी क्विन्टल		विभिन्न तरकारी तथा खाद्यन्न बिउहरुको उत्पादन लागत औषतको आधारमा	बिउको प्रकार उल्लेख गर्ने)
फलफुल तथा तरकारी बिरुवा	गोटा		विभिन्न फलफुल बिरुवाहरुको सरकारी मूल्यको औषतको आधारमा	बिरुवाको प्रकार उल्लेख गर्ने
साना कृषि यन्त्रहरु	गोटा			यन्त्रको प्रकार उल्लेख गर्ने
चिलिंग भ्याट	गोता/लिटर			
बिभिन्न प्रजातिका जनावर तथा कुखुरा वितरण	गोटा			प्रकार उल्लेख गर्ने
बिभिन्न खोर तथा गोठ निर्माण	संख्या			प्रकार अनुसार लागत गणना गर्ने

बिभिन्न तालिम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन	वटा		कार्यक्रमको अबधि, सहभागी संख्या, संचालन स्थल तथा स्रोत व्यक्तिको उपलब्धता समेतको आधारमा आर्थिक प्रस्ताब तयार गरी यकिन गर्ने	
व्यवसायीक तथा सीप विकास तालिम	पटक		कार्यक्रमको अबधि, सहभागी संख्या, संचालन स्थल तथा स्रोत व्यक्तिको उपलब्धता समेतको आधारमा आर्थिक प्रस्ताब तयार गरी यकिन गर्ने	
बिभिन्न चेतनामुलक कार्यक्रम	पटक			
भौतिक पुर्बाधार तथा यातायत				
पिच सडक	कि.मि		डबल लेन	
ग्रावेल सडक	कि.मि		डबल लेन	
नयाँ ट्र्याक खोल्ने सडक	कि.मि		डबल लेन	
पुल	प्रति मि.		डबल लेन	
सिंचित क्षेत्र विकास कार्य	कि.मि			
नहर संचालन तथा मर्मत	प्र.श			
तटवन्ध निर्माण	कि.मि			

नोटः प्रत्येक आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रकृति अनुरुप इकाई पहिचान गरी सोको आधारमा प्रति इकाई लागत अनुमान बस्तुपरक निर्धारण गरी सोहि आधारमा उपरोक्त कार्यक्रम तथा आयोजनाको जम्मा लागत निकाल्ने ।

अनुसूचि २

त्रिवर्षीय श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

क्र.स.	विवरण	आ.व. ०८०/०८१ को यथार्थ	आ.व. ०८१/०८२ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन वजेट अनुमान र प्रक्षेपण (रु हजारमा)			
				२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	तीन वर्षको कूल
१	खर्च अनुमान	७११७९३	७१२९९८	७२७०९२	७७१०९६	८०५७९५	२३०३९८१
	चालु खर्च	५१८८४६.	५२६६५५.	५२९५६८	५५३८२०	५७८७४२	१६६२१३०
	पुंजीगत खर्च	१९१८७७.	१८६३४३.	१९७५२४	२१७२७६	२२७०५३	६४१८५३
	वित्तीय व्यवस्था	१०७०	०	०	०	०	०
	कुल	७११७९३	७१२९९८	७२७०९२	७७१०९६	८०५७९५	२३०३९८३
२	आय अनुमान						
२.१	आन्तरिक आय	१०८४३७	६६२१३	५१०००	६१२००	६३९५४	१७६१५४
२.२	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम (प्रदेश सरकारवाट)	९०७७	८२६०	१३१८३	१३८४२	१४४६५	४१४९०
	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम (सङ्घीय सरकार)	१११९५३	११८८९९	११०८००	११६३४०	१२१५७५	३४८७१५
२.३	रोयल्टी बाँडफाँट	०	०	०	०	०	०
	क. वन रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ख. खानी रोयल्टी	०	०	०	०	०	०

	ग. विद्युत रोयल्टी ङ. पानी तथा अन्य रोयल्टी	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०	० ०
2.4	**नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण**	४४५६१२	४८३८६६	५१९४००	५४५३७०	५६९९१२	१६३४६८२
	समानिकरण अनुदान	१२०५००	१२२८००	१२३१००	१२९२५५	१३५०७१	३८७४२६
	शसर्त अनुदान	३०५६१२	३३६०६६	३६३८००	३८१९९०	३९९१८०	११४४९७०
	विषेश अनुदान	६५००	०	८५००	८९२५	९३२७	२६७५२
	समपुरक अनुदान	१३०००	२५०००	२४०००	२५२००	२६३३४	७५५३४
2.5	**प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण**	४१२४५	३५७५८	३२७०८	३४३४३	३५८८९	१०२९४०
	क.समानीकरण अनुदान	८६९५	८३५८	८४०८	८८२८	९२२६	२६४६२
	ख.सशर्त अनुदान	१६५५०	१४९००	१०५००	११०२५	११५२१	३३०४६
	ग. बिशेष अनुदान	१०००	२०००	१८००	१८९०	१९७५	५६६५
	घ. समपूरक अनुदान	१५०००	१०५००	१२०००	१२६००	१३१६७	३७७६७
२.६	आन्तरिक ऋण	०	०	०	0	0	०
२.७	जनसहभागिता						
३	मौज्दात रकम		०	०	०	०	०
	कुल	७१६३२४	७१२९९६	७२७०९१	७७१०९६	८०५७९५	२३०३९८१

स्रोतः आर्थिक प्रशासन शाखा

अनुसूचि ३

बजेट खर्च तथा स्रोतको विषय क्षेत्रगत त्रिबर्षीय अनुमान

नोटः स्रोत उल्लेख गर्ने सन्दर्भमा संघ र प्रदेशवाट प्राप्त हुने राजश्व बाँडफाँटको रकमलाई आन्तरिक तर्फ गणना गरिएको छ।

१। आर्थिक विकास क्षेत्र

आर्थिक बर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पुँजिगत	आन्तरिक श्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य श्रोत
२०८२/०८३	४१३२८	२४७९७	१६५३१	१३७२८	२६६५४	९४५	
२०८३/८४	४७५२७	२६१४०	२१३८७	१५७८७	३०६५२	१०८७	
२०८४/८५	५२२८०	२८७५४	२३५२६	१७३६६	३३७१७	११९५	
जम्मा	**१४११३५**	**७९६९१**	६१४४४	४६८८१	९१०२३	३२२७	

२ सामाजिक विकास क्षेत्र

आर्थिक बर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पुँजिगत	आन्तरिक श्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य श्रोत
२०८२/०८३	४०२६१२	३७९७३३	२२८७९	७३६९१	३२०५९९	८३२२	
२०८३/८४	४३४८२१	३९८७२०	३६१०१	७९५८६	३४६२४७	८९८८	
२०८४/८५	४५६५६२	४२२६४३	३३९१९	८३५६६	३६३५५९	९४३७	
जम्मा	१२९३९९५	१२०१०९६	९२८९९	२३६८४३	१०३०४०५	२६७४७	

३ पूर्वाधार विकास क्षेत्र

आर्थिक बर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पुँजिगत	आन्तरिक श्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य श्रोत
२०८२/०८३	१३६०८६	५४४३	१३०६४३	९९४५	१०९९०८	१६२३३	
२०८३/८४	१४२८९०	५५५२	१३७३३८	१०४४२	११५४०३	१७०४५	
२०८४/८५	१५००३५	३००१	१४७०३४	१०९६४	१२११७४	१७८९७	
जम्मा	429011	१३९९६	४१५०१५	३१३५२	३४६४८५	५११७५	

४ वन, वाताबरण तथा विपद ब्यबस्थापन क्षेत्र

आर्थिक बर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पुँजिगत	आन्तरिक श्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य श्रोत
२०८२/०८३	११११२२	५५००	५६२२	८३६	९०८६	१२००	
२०८३/८४	१२७९०	२२६२	१०५२८	९६१	१०४४९	१३८०	
२०८४/८५	१३४३०	२८१९	१०६११	१००९	१०९७१	१४४९	
जम्मा	३७३४२	१०५८१	२६७६१	२८०७	३०५०६	४०२९	

५ सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास

आर्थिक बर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)			खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पुँजिगत	आन्तरिक श्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य श्रोत
२०८२/०८३	१३५९४३	११४०९४	२१८४९	७६७८२	५३१५३	६००८	
२०८३/८४	१३३०६७	१२११४६	११९२१	८४६०५	४२६१९	५८४३	
२०८४/८५	१३३४८८	१२१५२५	११९६३	८७०८७	४०४९१	५९१०	
जम्मा	४०२४९८	३५६७६५	४५७३३	२४८४७४	१३६२६३	१७७६१	